

Підприємництво і фінансова грамотність

8

Сергій ТЕПЛОВ

Підприємництво і фінансова грамотність

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано Міністерством
освіти і науки України*

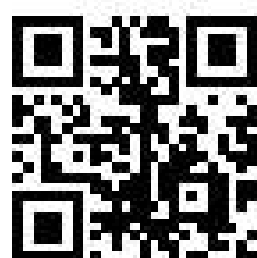
Київ
«ГЕНЕЗА»
2025

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)*

Відповідає модельній навчальній програмі
«ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ. 8–9 класи»
(авт. Кузнецова А. Я., Довгань А. І, Часнікова О. В., Шніцер О. П.,
Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.)

Наукова редакторка *Оксана Юхимович*

Переглянути електронний додаток до підручника можна
за посиланням <https://cutt.ly/qeb3bgpr> або QR-кодом

Ви починаєте вивчати практично важливий курс, присвячений підприємливості та фінансовій грамотності. Незалежно від того, ким ви будете працювати в майбутньому, фінансова грамотність є необхідним складником для вміння розпоряджатися персональними та родинними фінансами.

Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» ви будете вивчати впродовж 8 та 9 класів. У 8 класі ознайомитеся з основами фінансової грамотності, а в 9-му

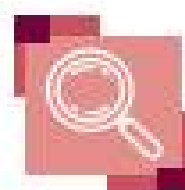
дізнаєтеся про засади підприємницької діяльності.

Підручник, який ви тримаєте в руках, допоможе вам отримати початкові знання та навички фінансової грамотності. Початкові, тому що неможливо сказати: «Я знаю все про те, як працюють гроші, я знаю все про фінансові відносини». Але, як говорив китайський філософ Лаоцзи, «довгий шлях починається з першого кроку» – упродовж усього життя ми отримуємо нові знання та вміння. Це стосується і фінансової грамотності.

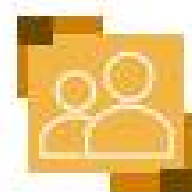
Автор намагався зробити інформацію, яка подається в підручнику, зручною для сприйняття. Для цього застосовано різні прийоми. Наприклад, ви натрапите на різноманітні позначки, ось їх значення:

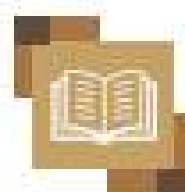
Завдання, запитання

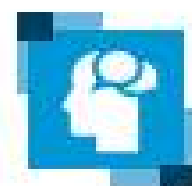
Самостійна дослідницька діяльність

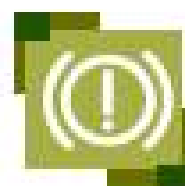
Групова робота

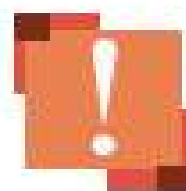
Нові терміни, словничок

Проблемне запитання

Важлива інформація

Зверніть увагу

У тексті ви можете побачити виділення деяких слів **кольором**. Це зроблено для того, щоб підкреслити важливість саме цих термінів чи понять. Це своєрідний «кольоровий наголос». Окремі частини тексту можуть також бути виділені кольоровим тлом для того, щоб ви розглядали їх як окреме висловлювання.

Наприкінці кожного розділу в рубриці «Головні підсумки теми» ми коротко підсумуємо найважливіше з теми.

Оскільки курс «Підприємництво і фінансова грамотність» практичного спрямування, радимо виконувати послідовно всі завдання. Саме так ви здобудете навички використання цих знань у реальному житті. Обговоріть з батьками чи знайомими дорослими отриману інформацію про фінансові відносини в суспільстві та фінансову грамотність. Вони можуть допомогти вам у практичному розумінні світу фінансів.

Матеріал підручника цікавий, та не простий. Але тим цікавішим буде шлях до вашої фінансової грамотності, свідомості та відповідальності!

Бажаю вам успіхів у вивченні основ фінансової грамотності та здобутті корисних фінансових навичок!

Шановні вчителі та вчительки!

Курс «Підприємництво і фінансова грамотність» (8–9 кл.) має чітку практичну спрямованість. Його метою є формування в учнів та учениць уявлення про економічну та фінансову сфери життя людини, навичок отримання та застосування інформації у процесі прийняття життєво важливих економічних рішень; виявлення та розвиток в учнів підприємницьких, пізнавальних, дослідницьких, творчих та комунікативних здібностей тощо. З огляду на це ви маєте не тільки доносити школярам теоретичні основи ефективної фінансової поведінки, а й спонукати їх до активної самостійної роботи. Ваше завдання полягає в тому, щоб почати формувати в учнів основні навички фінансово грамотної людини.

Підприємництво і фінансова грамотність – це найважливіша життєва компетентність, формування якої відбувається впродовж усього життя.

Фундаментальні засади обачливої економічної поведінки та фінансової культури слід будувати з раннього дитинства. *«Підвищення фінансової грамотності та знань має вирішальне значення, оскільки сьогодні фінансові ризики, які впливають на майбутнє громадян, проявляються в усе більш ранньому віці»* (Генеральний секретар Організації економічного співробітництва та розвитку Анхель Гурріа).

Протягом курсу учні мають виконувати різноманітні завдання: моделювати різні ситуації, що трапляються в житті, шукати інформацію в мережі «Інтернет», аналізувати її, розповідати у класі про результати цієї діяльності, працювати в групах над розв'язанням проблем, що постають перед ними. Важливо під час обговорення результатів учнівської діяльності показувати зв'язок їхніх рішень з основами ефективної фінансової поведінки.

Навколишнє фінансове середовище стрімко змінюється, з'являються нові можливості, нові фінансові інструменти та нові ризики. Немож-

ливо просто дати готові рецепти на всі випадки життя. Тільки правильно побудоване розуміння головних принципів поведінки дозволить учням та ученицям у майбутньому знаходити ефективні рішення для різних ситуацій.

Мережа інтернет може дати учням відповіді на будь-які запитання, це відкриває великі можливості для отримання інформації. Штучний інтелект зробить це за лічені секунди. Ваша роль полягає в тому, щоб допомогти учням формулювати запитання з огляду на фундаментальні принципи фінансової поведінки. Адже для прийняття відповідальних економічних та фінансових рішень потрібна сукупність фінансових знань, умінь та навичок, що допоможуть учням та ученицям стати успішними в житті та досягти своїх цілей.

Успіхів вам у викладанні курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»!

Шановні батьки!

У сучасному світі фінансова грамотність стає дедалі важливішою навичкою для людей будь-якого віку, особливо для дітей. Вивчення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» дасть вашим дітям необхідні знання та навички, щоб ухвалювати обґрунтовані рішення щодо своїх грошей, досягати фінансових цілей, захистити себе від шахрайства та зловживань – загалом стати успішними в житті. Адже люди з високим рівнем фінансової грамотності мають більше шансів бути успішними.

Поговоріть з дітьми про гроші. Залучайте дітей до сімейних фінансів. Дозвольте їм допомагати вам складати бюджет, робити покупки та оплачувати рахунки. Навчіть заощаджувати та інвестувати гроші.

Будьте прикладом для наслідування для своїх дітей. Покажіть їм, як ви відповідально керуєте своїми фінансами. Спілкування на теми родинних фінансів допоможе вам краще розуміти одне одного.

Вивчення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» – це інвестиція в майбутнє ваших дітей.

Успіхів вам у спільному обговоренні питань фінансових відносин!

Розділ I. Прикладні фінанси

Тема 1. Гроші в житті людини

Гроші стали одним з головних моторів історії. Вони впливали на культуру, політику, технології та багато іншого. Історія людства часто відображається через призму економічних трансформацій та фінансових подій.

Джейсон Гудман,
автор книжки «Дух грошей: як вони
впливали на історію світу»

У цій темі ви дізнаєтесь про історію виникнення та еволюцію грошей від давніх часів до сьогодення, що таке грошові відносини та яку роль вони відіграють у суспільстві.

1. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ГРОШЕЙ

Як ви вважаєте, для чого люди винайшли гроші? Яку важливу проблему гроші допомагали вирішувати?

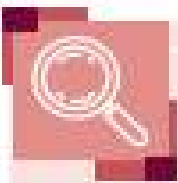

Гроші були винайдені, щоб спростити **обмін товарами та послугами**. До появи грошей люди обмінювались безпосередньо товарами на товари або послугами на послуги. Це називається **бартер**. Однак бартер часто ускладнювався, тому що для успішного обміну обидві сторони одночасно мушили мати те, що потрібно іншій стороні. Це не завжди збігалось.

Гроші змогли вирішити цю проблему. Вони стали загальноприйнятим засобом обміну. Спочатку роль грошей як засобу обміну відігравали різні речі, які люди домовлялися використовувати для цього. Це були так звані **товарні гроші**. Наприклад, рідкісні мушлі, зерно, худоба. Ці «товарні гроші» полегшили торгівлю, однак вони не завжди були зручні у використанні та зберіганні.

Перші **монети** як вид грошей з'явилися приблизно в VII ст. до н. е. в Лідії, яка зараз є частиною сучасної Туреччини. Лідійські монети були виготовлені із золота й срібла, мали стандартизовану вагу та часто містили печатки влади (наприклад, символи правителів або міст), що засвідчували їхню справжність і вартість.

Використовуючи різні джерела інформації, дізнайтеся про перші металеві гроші, які з'явилися на території України. Хто їх карбував? Коли це було?

Епоха металевих грошей тривала досить довго. Але згодом на зміну металевим прийшли **паперові гроші**.

Перші паперові гроші з'явилися в **Китаї у 812 р. н. е.**, під час правління династії Тан, але широко розповсюдилися в період династії Сун (960–1279 рр. н. е.). Ці ранні паперові гроші були обіцянками на видачу металевих монет.

Європейські країни почали приймати паперові гроші значно пізніше, переважно в XVII ст., коли стали розвиватися національні банки.

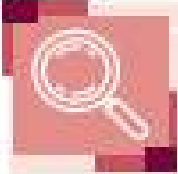
Перехід від металевих до паперових грошей був довгим і складним процесом, який розгортався протягом століть і був зумовлений кількома ключовими чинниками:

Зручність. Паперові гроші значно легші та зручніші для перенесення великих сум.

Економія ресурсів. Видобуток металів, необхідних для карбування монет (золото, срібло, мідь тощо), є ресурсомістким і дорогим процесом.

Безпека. Хоча паперові гроші також схильні до підробок, спеціальні технології друку забезпечують високий рівень захисту.

Контроль уряду над грошовою системою. Використання паперових грошей дало урядам можливість краще контролювати грошову систему. Вони могли за потреби друкувати більше грошей і регулювати грошову масу для стимулювання або стримування економіки.

*Знайдіть інформацію про те, як паперові гроші почали використо-
вувати у Європі. Яка країна почала це робити перша?*

Сучасна грошова одиниця України, **гривня**, має багату та цікаву історію, яка сягає часів Київської Русі. Назва «гривня» походить від прикраси із золота або срібла у вигляді обруча (гривни), яку носили на шиї. Уже у VIII–IX століттях гривня використовувалася як міра ваги та лічби під час торговельних операцій і сплати данини.

У XI ст. гривня набула значення вагової одиниці. Вага срібла могла складатися з певної кількості однакових монет, тому поступово виник рахунок їх на штуки.

Карбування власної валюти на українських землях започаткував київський князь Володимир Великий. Златники та срібляники – перші державні документи, що зберегли зображення тризуба – знака київських князів.

У XII–XIV ст. роль грошей виконували срібні злитки – гривні.

Скіфська гривня (знайдена в Херсонській обл.). Фото із сайту Національного музею історії України

Златник (1), гривня (2)

Гроші УНР

Після занепаду Київської Русі гривня поступово зникла як основна розрахункова одиниця. У різні періоди на території України в обігу були різні валюти: польські злоті, литовські денги, московські копійки та російські рублі. В епоху Козаччини в XVII ст. здійснювались спроби створити власну монетну систему, проте українські землі залишалися під владою різних держав, що впливало на грошовий обіг.

Перші спроби запровадити власну валюту в новітній історії України були здійснені після проголошення незалежності Української Народної Республіки (УНР) у 1917 р. УНР ввела в обіг карбованці, а 6 квітня 1918 р. – гривню. Випуск гривень

продовжився під час гетьманату Павла Скоропадського та Директорії, але після поразки Директорії гривня припинила своє існування.

Після здобуття незалежності в 1991 р. Україна розпочала роботу над випуском нових грошей. У 1992 р. була введена в обіг тимчасова валюта – карбованець. Пізніше карбованець був замінений гривнею згідно з Указом Президента України Леоніда Кучми від 25 серпня 1996 р. З того часу гривня є офіційною грошовою одиницею України.

Сучасна гривня є важливим економічним інструментом, регулюванням якого займається Національний банк України (НБУ). Українські банкноти мають унікальний дизайн, на них зображені видатні історичні постаті та культурні пам'ятки.

У XX столітті, з розвитком комп'ютерних технологій, почалася ера електронних грошей. З'явилися так звані *безготівкові гроші*.

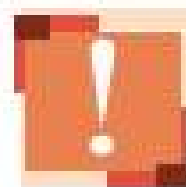
Готівка (готівкові кошти) – це грошові знаки національної валюти України – банкноти і монети, зокрема обігові, пам'ятні та ювілейні монети, які є дійсними платіжними засобами.

Безготівкові кошти – це гроші (грошові кошти), які існують у вигляді записів на рахунках у банках.

Готівкові розрахунки – це оплата банкнотами та монетами (фізичними грошима) за товари, послуги або виконані роботи.

Безготівкові розрахунки – це платежі, які здійснюються без використання готівки, за допомогою банківських карток, електронних гаманців, платіжних систем тощо.

Перекази безготівкових грошей (транзакції) можуть виконуватися за допомогою дебетових карт, кредитних карт, електронних гаманців, мобільних платіжних додатків та інтернет-банкінгу.

Наявність кредитної чи дебетової карти дає змогу користуватися коштами на вашому банківському рахунку.

Для цього ви повинні відкрити рахунок в одному з банків. За бажання можна отримати банкноти (паперові гроші) за допомогою вашої карти та банкомата. Цей процес називається зняттям готівки.

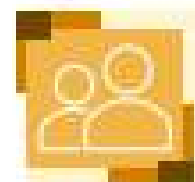
Цікаво, що слово «банкнота» означає «банківський запис». Тобто те, що ми зараз звикли сприймати як «нормальні» паперові гроші, колись було записом на банківському папері про ваші «реальні» гроші – золото, монети та інші коштовності. Банк гарантував вам видачу ваших коштовностей в обмін на «банківський запис», на банкноту. Так змінилося уявлення про гроші протягом часу.

Цікаво, що сьогодні людство використовує для розрахунків як паперові гроші та монети (так звану готівку), так і електронні гроші. Згідно зі статистичними даними останніх років, співвідношення між готівковими та безготівковими побутовими розрахунками в різних країнах відрізняється. Найбільш «безготівковими» країнами вважаються Норвегія та Швеція, де частка безготівкових розрахунків сягає 98 %. В інших розвинутих країнах Європи ця частка перевищує 80 %, у США сягає близько 80 %. Цифрові оплати стали мейнстримом і серед українців. У 2023 році частка безготівкових платежів в Україні досягла 70 %.

Останнім **нововведенням** у сфері грошей стали **цифрові валюти**, зокрема **криптовалюти**, як-от Bitcoin. Вони використовують криптографію для забезпечення безпеки транзакцій та контролю за випуском нових одиниць.

Слід зазначити, що в українському законодавстві немає жодного закону чи підзаконного нормативно-правового акта, який би регулював операції із застосуванням криптовалют. 30 травня 2016 року започаткована криптовалюта, орієнтована на українського користувача. Вона має назву **карбованець** (Електронний карбованець) (Karbowanec, Karbo; тікер — KRB).

Криптовалюти можуть змінити майбутнє грошей. Яким чином? Пошукайте відповідь на це питання.

Подивіться відео про купівлю та використання біткоїнів. За допомогою інтернету дізнайтеся, що таке криптовалюта. Як вона працює? Які існують типи криптовалют? Обміняйтеся думками щодо майбутнього цього виду грошей.

Кожен етап еволюції грошей відображає зміни в економіці, технологіях та суспільстві, адаптуючись до потреб і викликів кожної епохи. Змінюється уява про **сутність поняття** «гроші».

Якщо простежити етапи еволюції грошей, то можна побачити, як від перших «товарних грошей» людство поступово переходило до більш абстрактних форм. Золоті та срібні монети були цінними самі по собі, оскільки вони були виготовлені з цінних матеріалів та мали внутрішню вартість.

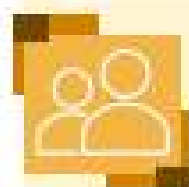
Згодом людство пройшло через паперові гроші, які були записами про щось цінне. В обмін на ці записи можна було отримати золото або срібло. Потім паперові гроші стали так званими **фіатними грошима**. Тобто їхня цінність базується на довірі до тієї інституції (зазвичай Національного банку держави), яка їх надрукувала.

Технічно важливим був етап електронних грошей. Це було черговою зміною в розумінні поняття «гроші». Останній на сьогодні етап еволюції – це криптовалюти, які не базуються на державних інституціях. Це захищена інформація про цінність, яка належить їхньому власнику. Її не можна змінити чи вкрасти, тому що вона добре захищена криптографією.

Це вже дуже нагадує «посмішку Чепирського Кота», коли кота немає, а посмішка існує сама по собі. Ми не знаємо, яким шляхом надалі піде еволюція грошей, яку форму вони будуть мати. Але ми точно знаємо, що без грошей людство існувати вже не може.

Запитання та завдання

Здійснить віртуальну екскурсію в Музей грошей Національного банку України. З'ясуйте, що таке шраубталер, тетрасарій, гривня. Про які інші види грошей ви дізнались під час віртуальної екскурсії?

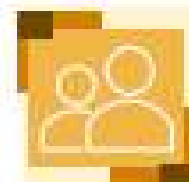

Проведіть мінідослідження з використанням ресурсів інтернету на тему «**Елементи захисту паперових грошей**». Які гроші вважаються найбільш захищеними?

Перегляньте відеосюжет «**Три кроки перевірки справжності банкноти**». Спробуй самотійно перевірити справжність кількох банкнот.

Підготуйте інформацію про українські банкноти різного номіналу. Коли вони були введені в обіг? Портрети яких видатних постатей зображено на банкнотах українських гривень?

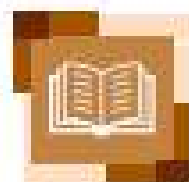

Підготуйте невелике повідомлення про еволюцію грошей.

2. Грошові відносини

Життя в сучасному світі неможливо уявити без грошей. Їжа, розваги, лікування, подорожі – усе потребує грошей. Для когось вони стають мірилом щастя, для когось – гострою життєвою потребою.

Скрізь, де люди взаємодіють між собою та обмінюються товарами, послугами або активами, виникають **грошові відносини**.

Грошові відносини – це взаємодія між людьми та організаціями, що включає обмін грошей на товари, послуги або ресурси, накопичення багатства та інвестування в майбутнє.

Розгляньмо приклади, які допоможуть вам зрозуміти поняття грошових відносин.

Купівля їжі в магазині. Коли ви йдете в магазин і купуєте снеки чи напої, ви використовуєте гроші, щоб обміняти їх на ці товари, отож магазин отримує ваші гроші, а ви – бажані продукти.

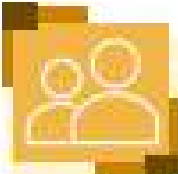
Оплата за проїзд у транспорті. Якщо ви користуєтеся громадським транспортом, наприклад автобусом або метро, для пересування по місту, ви платите гроші за проїзд. Ваші гроші спрямовують на оплату пального, зарплати шоферів, обслуговування транспорту тощо.

Зарплата за роботу. Якщо хтось працює, наприклад, у кав'ярні, на підприємстві або в офісі, він отримує зарплату в обмін на свою працю. Тут гроші слугують винагородою за виконану роботу.

Виплата податків. Коли люди або компанії заробляють гроші, вони мають платити частину цих грошей у вигляді податків державі. Ці гроші держава використовує на різні потреби суспільства, приміром, на будівництво доріг, освіту, медичне обслуговування тощо.

Кредити та позики. Коли комусь потрібно більше грошей, ніж він має зараз (наприклад, на купівлю автомобіля або оплату навчання), він може взяти кредит у банку. Це означає, що банк дає потрібну суму грошей за умови, що ці гроші будуть повернуті із часом з додатковою оплатою (відсотками).

Інвестиції. Якщо люди або компанії мають додаткові гроші, вони можуть інвестувати їх, наприклад, в акції компаній або нерухомість, сподіваючись, що із часом ці інвестиції принесуть їм додатковий дохід.

Розгляньте малюнки. Проаналізуйте запропоновані ситуації. Ці приклади демонструють, як різні форми грошей використовуються в суспільстві.

ГРОШІ

Уявімо, що у світі раптом зникли гроші. Що тоді сталося б?

Неможливо було б легко планувати майбутнє.

Гроші дозволяють нам брати кредити для великих покупок, як-от будинок, або інвестувати гроші, щоб вони принесли ще більше грошей у майбутньому. Без грошей це було б дуже складно.

Спеціалізація стала б складнішою.

Зараз ви можете отримати будь-яку улюблену професію (наприклад, геймдизайнера), тому можете купувати їжу, одяг та все інше за зароблені гроші. Без грошей людям довелося б самим вирощувати продукти харчування, шити одяг тощо. Мало хто міг би зосередитися на роботі, яка подобається.

Важко було б зберігати цінності.

З грошима ви можете заощадити на новий телефон або велосипед. Без грошей ви мали би зберігати купу речей, які з часом можуть зіпсуватися або втратити свою цінність.

Виникли б труднощі з обміном речей.

Без грошей нам довелося б обмінювати одні речі на інші, як у давнину. Але ж усі товари мають різну вартість! Досить важко знайти того, хто погодився б на такий обмін.

Гроші відіграють важливу роль у функціонуванні економіки. Вони дозволяють людям обмінювати товари та послуги, накопичувати багатство та інвестувати в майбутнє. Вони роблять багато речей значно простішими й допомагають нам жити, працювати та мріяти про майбутнє. Без грошей ми мали би багато викликів і проблем, які зараз важко навіть уявити.

Гроші в суспільстві виконують низку важливих функцій, які дозволяють ефективно вести торгівлю, здійснювати інвестиції та управляти фінансами.

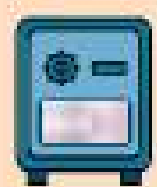
Основні функції грошей: засіб обігу, міра вартості, засіб платежу, засіб нагромадження (заощадження), світові гроші.

1. **Засіб обігу.** Гроші використовують як **посередник в обміні** товарів та послуг, що дозволяє уникнути незручностей, пов'язаних із бартерною торгівлею (обміном товару на товар).

2. **Міра вартості** (одиниця обліку). Гроші використовують для вимірювання та порівняння вартості різних товарів і послуг.

3. **Засіб платежу.** Гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин.

4. **Засіб нагромадження.** Гроші виходять із сфери обігу й перетворюються у скарб.

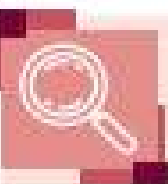

5. **Світові гроші.** Гроші обслуговують економічні відносини між суб'єктами економіки різних країн у процесі зовнішньої торгівлі, туризму, кредитних, культурних, політичних зв'язків між країнами.

У сучасній економічній теорії досить часто виділяють три основні функції грошей, які вважаються найбільш важливими для їх ролі в економіці.

1. Міра вартості.
2. Засіб обігу.
3. Засіб нагромадження.

Інші функції, як-от засіб платежів та світові гроші, можна розглядати як похідні від трьох основних функцій або як допоміжні аспекти, що впливають з головних ролей грошей. Це спрощення допомагає сфокусувати увагу на найбільш критичних ролях грошей в економічній теорії та практиці.

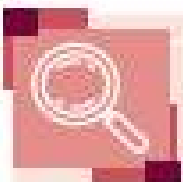

Наведіть інші приклади використання грошей у суспільстві. Які функції, на вашу думку, виконують гроші у наведеному прикладі?

Запитання і завдання

Наведіть приклади життєвих ситуацій, які демонструють функції грошей.

Визначте функції, які виконують гроші в наведених ситуаціях:

1. Військовий отримав заробітну плату.
2. Україна уклала угоду з компанією SpaceX Ілона Маска й отримає понад 10 тисяч антен Starlink для стабілізації зв'язку на випадок критичних ситуацій.
3. Орендар землі виплатив ренту власникові землі.
4. Мобільний телефон коштує 5750 грн.
5. З 24 лютого 2022 року українці задонатили благодійному фонду понад 10 мільярдів гривень на потреби армії.
6. Банк прийняв від вкладника гроші під 21 % річних терміном на 2 роки.

Головні підсумки теми

- ◀ Гроші відіграють фундаментальну роль у житті суспільства, пронизуючи всі його аспекти. Без них важко уявити, як би функціонував світ, адже вони лежать в основі економічних відносин, торгівлі, обміну товарами та послугами.
- ◀ Гроші пройшли великий шлях еволюції, який відображав зміну технологій та уявлення людей про те, що таке гроші.
- ◀ Гроші виконують 5 важливих функцій: **засобу обігу, міри вартості, засобу платежу, засобу нагромадження, світових грошей.**

Тема 2. Фінансова поведінка

Найважливіше – це мати фінансову грамотність, яка допомагає розуміти, як працює грошова система і як ви можете з нею працювати на користь себе і своєї родини.

Роберт Кійосакі,
американський підприємець,
автор бестселера «Багатий тато, бідний тато»

У цій темі ми розглянемо, що таке фінансова поведінка людини; дізнаємося про характер людини та її фінансову поведінку; про ризики й наслідки фінансової поведінки.

Якщо ви знаєте відповіді на ці питання, то зможете краще контролювати свою фінансову поведінку та робити її більш ефективною. Те, як ми розпоряджаємося грошима, – наша фінансова поведінка – суттєво впливає на наше життя.

1. Що таке фінансова поведінка людини

Як ви вважаєте, що таке фінансова поведінка людини? Із чого вона складається?

Фінансова поведінка людини – це сукупність дій та рішень, які вона ухвалює стосовно своїх грошей. Тобто це те, як люди найчастіше поведуться зі своїми грошима, що вони обирають – витратити гроші, заощаджувати їх, інвестувати чи позичати.

Фінансова поведінка людини не є стабільною. Вона може змінюватися протягом життя залежно від обставин, цілей та пріоритетів.

ФАКТОРИ, ЩО ФОРМУЮТЬ ФІНАНСОВУ ПОВЕДІНКУ

Вік: з віком потреби та пріоритети людини змінюються, що впливає на її фінансові рішення.

Сімейний стан: одруження, народження дітей, зміна сімейного статусу приводять до нових фінансових зобов'язань.

Економічна ситуація: зміни в економіці (інфляція, безробіття тощо) впливають на фінансове становище людей.

Доходи: рівень доходу впливає на те, скільки людина може заощадити, інвестувати та витратити.

Важливим елементом фінансової поведінки, який визначає, як людина буде отримувати доходи для забезпечення своїх потреб та досягнення фінансових цілей, є **вибір особистої зайнятості**. Він визначає рівень доходу людини, її можливості для кар'єрного зростання та її фінансову безпеку.

На вибір особистої зайнятості впливають: освіта та професійні навички (*вища освіта часто відкриває двері до більш високооплачуваних та престижних посад*); особисті інтереси та цінності (людина, яка займається улюбленою справою, *більш мотивована*, досягає більших успіхів та отримує більше задоволення від своєї роботи); фінансові потреби (людина повинна враховувати свої фінансові потреби та рівень доходу, який їй необхідний для забезпечення гідного рівня життя. *Важливо, щоб робота забезпечувала людині фінансову стабільність та можливість заощаджувати кошти на майбутнє*); ситуація на ринку праці (людина повинна враховувати ситуацію на ринку праці та наявність вакансій за її спеціальністю. *Потрібно бути готовим до конкуренції на ринку праці та постійно розвивати свої навички, щоб залишатися затребуваним*).

СКЛАДНИКИ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ	ВИТРАТИ	<i>Покупка одягу.</i> Рішення купити нову модну куртку замість того, щоб носити стару. Підлітки часто піддаються впливу реклами та маркетингових стратегій, які стимулюють їх до споживання товарів та послуг. <i>Вихідні з друзями.</i> Наявність власних коштів дає підліткам можливість ухвалювати самостійні фінансові рішення. Наприклад, замість відвідування піцерії провести час на пікніку, приготувавши ароматне барбекю. Це буде не лише дешевше, але й веселіше.
	ЗАОЩАДЖЕННЯ	<i>Заощадження грошей.</i> Завжди можна відмовитись від ранкової кави та заощадити кошти для відвідування концерту улюбленого виконавця. <i>Скарбничка для нової речі.</i> Відкладаючи щотижня частину своїх кишенькових грошей у скарбничку, можна накопичити, приміром, на новий смартфон. Важливо пам'ятати, що заощадження формують фінансовий резерв для надзвичайних ситуацій та інвестування, а не лише для купівлі нових речей.
	ІНВЕСТУВАННЯ	<i>Вкладення в курси онлайн.</i> Навчитися чогось нового можна, взявши участь у тренінгах, онлайн-курсах та семінарах. Ще у школі можна отримати професію, яка допоможе заробляти більше в майбутньому.
	ПОЗИКА	<i>Позика на велосипед.</i> Можна позичити гроші на новий велосипед і домовитися повернути їх, заробивши під час літніх канікул.

Інвестування – це вкладення грошей у якийсь **актив**, який через деякий час може дати прибуток. Прибуток може бути одноразовий чи регулярний.

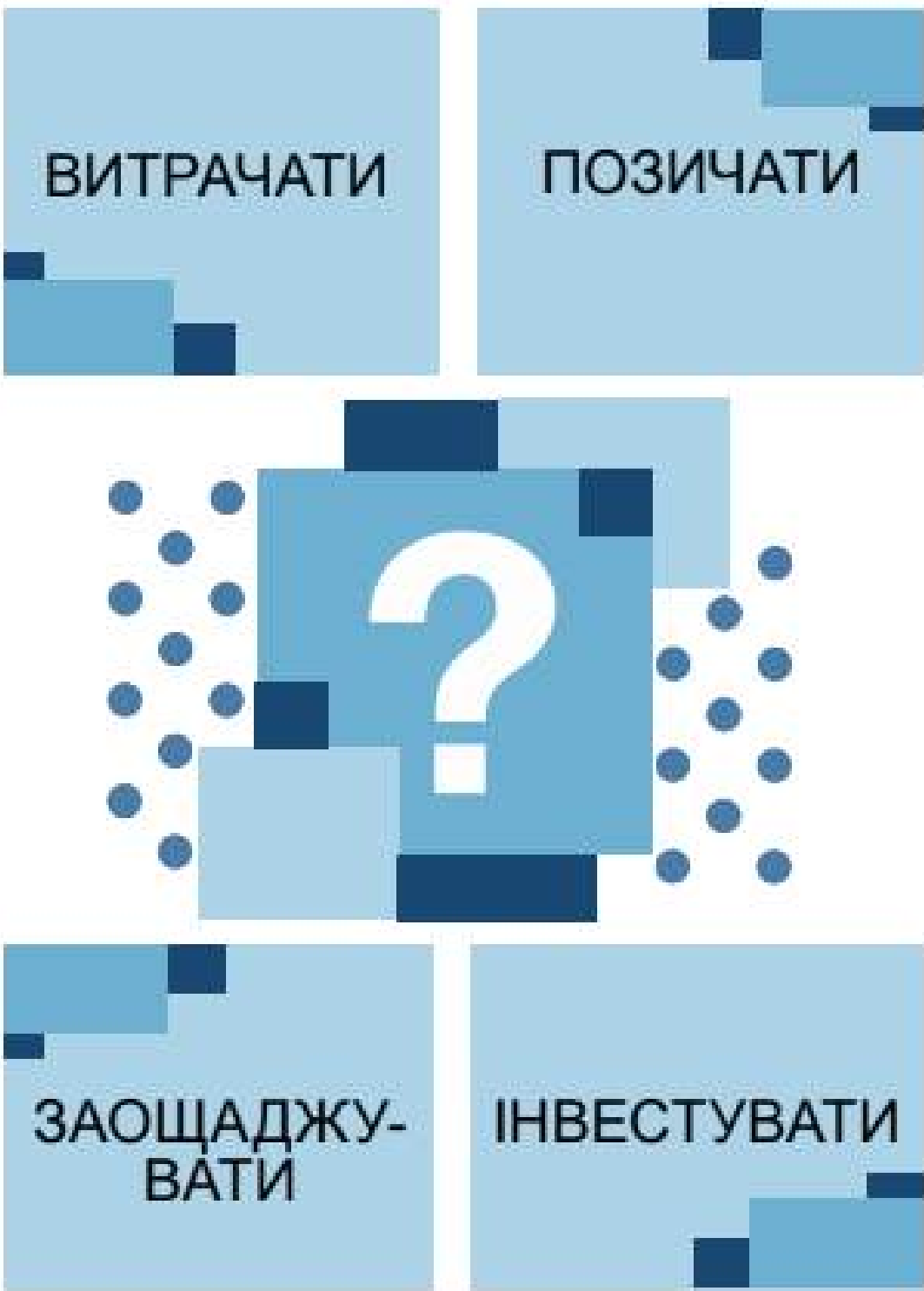
Активи – це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до надходження фінансових вигід у майбутньому.

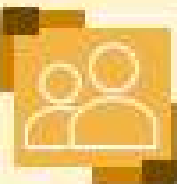
Фінансова поведінка кожної людини має свої унікальні особливості. На поведінку людей впливають різні фактори, як-от: виховання, соціальне оточення, рівень доходу, особисті цінності та пріоритети.

За **фінансовою поведінкою** можна виділити такі **типи людей**:

- Економний тип.** Люди цього типу дуже уважно ставляться до своїх фінансів. Вони ретельно планують витрати, шукають способи заощадити гроші та уникають непотрібних покупок. Економні люди також часто створюють резервні грошові запаси на випадок непередбачених обставин.
- Ризиковий тип.** Цей тип включає людей, які готові йти на фінансовий ризик для отримання вищої прибутковості. Вони можуть інвестувати у високоризикові активи або займатися підприємництвом. Хоча цей підхід може принести високі доходи, він також пов'язаний з можливістю зазнати значних втрат.

3. **Щедрий тип.** Такі люди люблять ділитися своїми фінансами з іншими, чи то через благодійність, чи просто допомагаючи друзям та родині. Вони вважають, що гроші повинні використовуватися для покращення життя інших, і можуть отримувати задоволення від цього процесу.
4. **Імпульсивний тип.** Такі особистості схильні робити спонтанні покупки без попереднього планування чи розгляду довгострокових наслідків. Цей тип поведінки може призвести до фінансових проблем, якщо не контролювати витрати.
5. **Пасивний тип.** Люди, що належать до цього типу, зазвичай уникають активного управління своїми фінансами. Вони можуть не займатися бюджетуванням, інвестуванням або плануванням на майбутнє, що може призвести до невикористання потенціалу їхніх фінансів.
6. **Стратегічний тип.** Ці особистості підходять до своїх фінансів з ретельним плануванням та стратегією. Вони інвестують час у дослідження та планують свої фінанси з довгостроковою перспективою, шукаючи збалансоване поєднання безпеки та росту.

- Кожен із цих типів має свої відмінності. Багато людей у різних ситуаціях можуть виявити в собі риси декількох типів одночасно. Важливо розуміти свій «основний» тип. Це допоможе вам адаптувати свою фінансову поведінку, щоб досягати кращих фінансових результатів у житті.
- Проаналізуйте та обговоріть ситуацію (с. 18). Визначте можливі рішення. До якого типу фінансової поведінки вони належать? Поясніть. Презентуйте результати обговорення в класі.

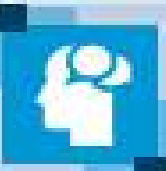
Опис ситуації. На ваш день народження завітало багато людей, які подарували вам гроші. Тобто ви отримали в подарунок певну суму грошей і зараз міркуєте, як з ними вчинити. Ви розглядаєте кілька можливостей:

- **Відкласти** ці гроші на купівлю комп'ютера. Але їх недостатньо, і треба вирішити – або продовжувати **збирати гроші** (це може зайняти декілька місяців), або **взяти в борг у батьків** і віддавати їм борг упродовж декількох місяців.
- **Купити квиток** на концерт улюбленого виконавця та ще піти з друзями в кафе. Грошей на це буде досить. Залишок можна відкласти на майбутнє.
- Оскільки грошей на концерт та розваги є досить, ви можете **ще купити** своєму молодшому братику подарунок (іграшку), про який він давно мріє.
- Віддати гроші батькам, щоб вони їх поклали разом зі своїми грошима в банк на **депозитний рахунок**. Через певний час у вас будуть і ваші гроші, та ще й відсотки.

Що ви вирішите? Під який тип фінансової поведінки підпадають ваші дії?

Ви можете розглянути інші ситуації, які вам більш до вподоби. Важливо проаналізувати ситуацію, вибрати рішення та з'ясувати, до якого типу поведінки це рішення найближче.

2. Характер людини та її фінансова поведінка

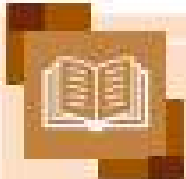
Як ви вважаєте, чи існує зв'язок між рисами характеру людини та її фінансовою поведінкою? Опишіть приклади такого зв'язку. Поділіться думками у класі.

Зв'язок між рисами характеру людини та її фінансовою поведінкою є предметом багатьох досліджень у галузі психології, економіки та фінансів. Особистісні риси, як-от самоконтроль, ризикованість, оптимізм, витривалість і відкритість до нового досвіду, можуть істотно впливати на фінансові рішення людини.

Ось деякі з ключових особистісних рис, які впливають на фінансову поведінку:

- **Самоконтроль.** Люди з високим рівнем самоконтролю зазвичай краще керують своїми витратами, уникають імпульсивних покупок і мають здатність відкладати задоволення на користь довгострокових фінансових цілей. Це сприяє накопиченню заощаджень.
- **Схильність до ризику.** Люди з високою схильністю до ризику частіше вкладають кошти в ризиковані активи, зокрема **акції** або криптовалюти, у пошуках вищих прибутків. Більш обережні можуть віддавати перевагу консервативнішим підходам, як-от **депозитні рахунки**. Такі люди можуть більше витратити, сподіваючись на майбутні високі прибутки.
- **Оптимізм.** Оптимістичні люди можуть мати схильність **недооцінювати ризики**, очікуючи завжди позитивних результатів. Це може призвести до більш агресивних варіантів вкладання грошей.
- **Відкритість до досвіду.** Люди з високою відкритістю до нового досвіду можуть бути більш схильними **до інноваційних фінансових продуктів** і стратегій, як-от новітні технології керування своїми фінансами або криптовалюти.

- **Відповідальність.** Особи з високим рівнем відповідальності зазвичай краще **планують свої фінанси**, ретельно стежать за витратами і мають стабільний план заощаджень та інвестування.
- **Емоційна стабільність.** Люди з високою емоційною стабільністю **менше схильні** до фінансових рішень під впливом **стресу або емоційних поривів**, що допомагає уникнути поспішних і непродуманих фінансових кроків.

Акція – це цінний папір, який випускає акціонерне товариство. Усі, хто купив акції, стали акціонерами, тобто співвласниками компанії. Вони мають різноманітні права, зокрема право на отримання частки прибутку. Ця частка залежить від того, скільки акцій має акціонер.

Депозитний рахунок, або депозит, – це кошти, які вкладник передає банку для безпечного зберігання та отримання пасивного доходу за умови, що на розміщену суму банк нараховує відсотки.

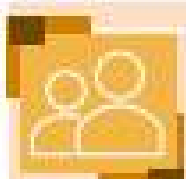
Характер та особистісні риси впливають на ставлення до грошей, ризику, інвестицій та споживання, що, своєю чергою, формує **індивідуальну фінансову поведінку**. На фінансову поведінку людини впливає низка інших чинників – сімейні традиції, рівень розуміння фінансових механізмів, досвід тощо.

Як ви вважаєте, який тип фінансової поведінки найближчий до вашого типу? Чи враховуєте ви це в повсякденному житті? На вашу думку, чи потрібно вам щось змінювати у своїй поведінці?

3. Ризики та наслідки фінансової поведінки людей різних типів

Поговорімо про ризики та наслідки, які можуть виникнути в людей з різними типами фінансової поведінки.

Проаналізуйте та обговоріть у групах запропоновану ситуацію. Визначте можливі рішення. До якого типу фінансової поведінки вони належать? Чому ви так вважаєте? Поясніть. Презентуйте результати обговорення в класі.

Опис ситуації. Три брати – Петро, Микола, Юрій – отримали спадщину. Кожний отримав однакову суму. Нехай ця сума буде 200 тис. грн. Сума недостатньо велика, щоб вирішити всі життєві питання спадкоємців. Але досить велика, щоб серйозно подумати над тим, як нею розумно розпорядитися.

Усі брати приблизно однакового віку (від 23 до 27 років), Петро та Микола одружені, дітей ще немає. Юрій ще не має дружини. Усі брати працюють. Заробітна плата середнього рівня. Живуть у місті, житло орендують.

Важлива інформація про риси характеру братів. Петро – дуже розсудлива людина, завжди розмірковує над тим, як розумно вчинити. Микола завжди готовий спробувати щось нове, навіть якщо це пов'язано з певним ризиком. Юрій – весела та оптимістична людина, він налаштований на те, що все буде добре.

Як ви вважаєте, які сценарії розпорядження грошима оберуть брати? Які наслідки можуть мати рішення кожного з них?

Існує чотири головні підходи до розпорядження фінансами – **витрачання, заощадження, інвестування та позика**. Розглянемо загальні **ризики та наслідки**, властиві для цих підходів.

«Не зберігайте те, що залишилося після витрат, а витрачайте те, що залишилося після заощаджень».

Воррен Баффет,
інвестор

1. Витрачання грошей

Ризики. Якщо витратити гроші швидше, ніж заробляти, можна опинитися без необхідних коштів, коли вони дійсно знадобляться. Наприклад, якщо ви купите нову ігрову консоль, а потім раптово зламається велосипед, вам може не вистачити грошей на ремонт.

Наслідки. Може виникнути серйозна проблема через відсутність грошей на важливі речі, як-от їжа, одяг або навіть подарунки для друзів чи сім'ї на дні народження.

2. Заощадливість.

«Ощадливість робить свободу можливою».

Бенджамін Франклін,
політичний діяч

Ризики. Заощадливість – це добре, але якщо заощаджувати занадто багато та відмовляти собі в усьому, життя може здатися менш радісним. Наприклад, не йдучи в кіно з друзями кілька разів, ви можете відчувати себе ізольованими.

Наслідки. Постійна економія може призвести до виснаження та почуття ізоляції від друзів та родини.

3. Інвестування.

«Інвестуйте в те, що ви знаєте».

Пітер Лінч,
інвестор

Ризики. Інвестування може бути ризикованим, оскільки не завжди гарантовано, що ви отримаєте свої гроші назад, не кажучи вже про прибуток. Якщо інвестувати в щось, не дуже

розуміючи, як це працює, можна втратити свої гроші. Наприклад, ви інвестували у навчання програмування, але після навчання все ж не можете зрозуміти, як заробляти гроші, щоб повернути витрачене.

Наслідки. Можлива втрата грошей, яка може вплинути на фінансове майбутнє або зменшити заощадження.

4. Позика.

Ризики. Беручи гроші в борг, особливо якщо це робиться часто, можна опинитися в ситуації, коли заборгованість переросте в більшу проблему: доведеться повертати більше позиченого через відсотки.

«Борги схожі на будь-яку іншу пастку: потрапити в них дуже легко, але вибратися досить важко».

Бернард Шоу,
ірландський письменник, нобелівський лауреат

Наслідки. Стрес і труднощі з фінансовим плануванням у майбутньому, оскільки частина коштів регулярно йде на погашення боргу, обмежуючи здатність витратити гроші на інші речі або накопичити їх на майбутнє.

Управління фінансами – це важлива частина життя кожної людини. Це включає прийняття обґрунтованих рішень щодо того, як заробляти, витратити, заощаджувати та інвестувати гроші.

Однак фінансова поведінка може бути ризикованою, що може призвести до негативних наслідків, як-от борги, втрата заощаджень або фінансові труднощі. Ризиків можна уникнути, дотримуючись певних правил.

Як уникнути цих ризиків і наслідків:

- **Створіть бюджет та дотримуйтесь його.** Розрахуйте, скільки грошей ви отримуйте (наприклад, кишенькові гроші або заробіток від підробітку) і скільки можете витратити, не піддаючись ризику витратити всі кошти. *Про те, як розробляти бюджет, ми поговоримо пізніше.*

- **Заощаджуйте з розумом.** Важливо знайти баланс між заощадженням на майбутнє та дозволом собі насолоджуватися життям зараз. Можливо, ви не купуватимете каву або щось солоденьке щодня, але можна дозволити собі час від часу вийти кудись з друзями.

- **Зверніться по професійну допомогу.**

Перш ніж інвестувати гроші в «щось», дізнайтеся про це якомога більше. Розуміння того, куди йдуть ваші гроші, може допомогти знизити ризик втрат. Фінансові консультанти можуть допомогти створити план, який допоможе вам досягти своїх фінансових цілей.

- **Обдумуйте позики.** Перш ніж брати гроші в борг, переконайтеся, що розумієте умови позики та зможете їх повернути. Зазвичай головна умова позики – це відсотки та строки повернення. Треба бути максимально уважним, щоб не втрапити в боргову пастку.

- **Підвищуйте свою фінансову грамотність.** Що більше ви знаєте про фінанси, то краще зможете ухвалювати обґрунтовані рішення щодо своїх грошей. Існує багато ресурсів, які допоможуть вам дізнатися більше про фінанси, наприклад, вебсайти, спеціальна література та курси.

Пам'ятайте, що розумне управління грошима – це важлива навичка, яка допоможе уникнути багатьох фінансових проблем у майбутньому. Вчитися фінансової грамотності з молодого віку – це як інвестувати в себе, що із часом принесе вам велику вигоду.

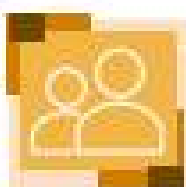
«Гроші – це важливий інструмент, але найкраще вони служать людям, коли ті розуміють, як їх використовувати».

Сьюзен Лінн Орман,
фінансова консультантка

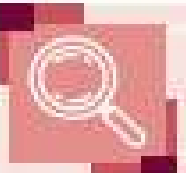
«Інвестиція в знання платить найкращі відсотки».

Бенджамін Франклін,
американський
політичний діяч

Запитання і завдання

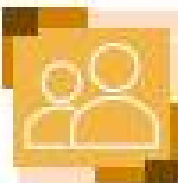
Прочитайте вислів засновника Facebook Марка Цукерберга: **«Найбільший ризик – це не ризикувати. У світі, який швидко змінюється, єдина стратегія, яка гарантовано провалиться, – це відмова від ризику».** Знайдіть приклади людей або компаній, які досягли успіху завдяки ризику.

Використовуючи різні інтернет-джерела, складіть навчальний словник основних термінів на тему **«Фінансова поведінка».** Укажіть посилання на всі використані джерела відповідно до чинних правил і норм.

Проаналізуйте власну фінансову поведінку та її відповідність своїм цілям і ризикостійкості. Зробіть висновки.

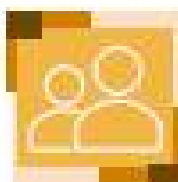
Прочитайте вислови відомих людей. Про які підходи до розпорядження фінансами в них ідеться? Доберіть власні приклади таких висловлювань.

«Не витрачайте грошей, яких у вас немає, на речі, які вам не потрібні, щоб справити враження на людей, яких ви не знаєте».

«Борг – це ланцюг, який ніколи не стає легшим». Вейн Даер, американський письменник, тренер із саморозвитку.

«Найкращий спосіб передбачити майбутнє – це створити його». Авраам Лінкольн, 16-й президент США.

«Час – це найважливіший актив, яким ви володієте. Витрачайте його мудро». Воррен Баффет, американський інвестор.

Гра «Еко-скарбниця»

Мета гри: навчити дітей бачити цінність у повторному використанні речей, економити кошти та дбайливо ставитися до ресурсів.

Хід гри:

1. Об'єднайтеся в команди по 3–5 осіб.
2. Роздайте кожній команді стартовий капітал – 100 умовних гривень.
3. Запропонуйте перелік відходів, які можуть бути використані повторно (пластикові пляшки, старий одяг, картонні коробки, жерстяні банки тощо).
4. Кожна команда повинна придумати ідею, як використати один або кілька предметів повторно, щоб заощадити кошти (наприклад, зробити органайзер із коробки, сумку зі старих джинсів або іграшку з пластикових пляшок).
5. Команди захищають свої ідеї – пояснюють, як це допоможе заощадити та яку користь принесе.
6. Журі оцінює ідеї за креативністю, економічною вигодою та екологічною користю.

Переможе команда, яка запропонує найвигіднішу та найкориснішу ідею.

За бажання створіть реальні вироби з підручних матеріалів та влаштуйте ярмарок. Виручені кошти використайте на спільну корисну мету.

Головні підсумки теми

- ◀ Людина, розпоряджаючись своїми фінансами, робить вибір між варіантами витратити, заощаджувати, інвестувати, позичати.
- ◀ У кожного варіанта існують свої ризики та характерні наслідки. Якщо ви їх розумієте та враховуєте, вам буде легше ухвалювати **ефективні** фінансові рішення.
- ◀ Існують різні типи фінансової поведінки, **які пов'язані з певними ризиками та наслідками**. Фінансова поведінка – це не стала величина, а динамічний процес, який можна змінювати за допомогою усвідомленого підходу та самоаналізу.
- ◀ Існує певний зв'язок між рисами характеру та фінансовою поведінкою людини. Корисно розуміти свої характерні риси та тип своєї фінансової поведінки. Розуміння власного типу допоможе вам адаптувати свою фінансову поведінку, щоб досягати кращих фінансових результатів у житті.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 1

Створення навчального кейсу
«Фінансова поведінка людини за результатами
запропонованої життєвої ситуації»

Мета роботи: навчитися створювати навчальний кейс на основі реальної життєвої ситуації; розвинути навички аналізу фінансової поведінки людини; застосувати теоретичні знання про типи фінансової поведінки на практиці.

ХІД РОБОТИ:

Ознайомтеся із запропонованою життєвою ситуацією та виконайте завдання.

Олексій, 14-річний учень, отримує щомісяця кишенькові гроші від батьків у розмірі 500 грн. Він також заробляє додаткові 200 грн на місяць, допомагаючи сусідам з дрібними справами, як-от вигулювання собак та допомога в саду. Олексій мріє купити новий велосипед, який коштує 6000 грн.

Його щомісячні витрати складають:

Солодощі та напої: 150 грн.

Розваги (кіно, ігри): 200 грн.

Заощадження: 100 грн.

Олексій уже має 1000 грн заощаджень.

Завдання 1. Порахуйте доходи та витрати Олексія за місяць. Оцініть стан його бюджету.

Збалансований бюджет – у якому витрати дорівнюють доходам (скільки заробив, стільки й витратив), *дефіцитний бюджет* – у якому витрати перевищують доходи (коли потрібно позичати), *надлишковий бюджет* – у якому доходи перевищують витрати (коли не все витратив та починає відкладати й планувати).

Доходи	Витрати
Баланс	

Завдання 2. До новорічних свят батьки подарували Олексію 2000 грн, що значно збільшило його заощадження. Він розглядає кілька варіантів управління своїми доходами:

- збільшити свої щомісячні витрати на солодощі та розваги;
- почати відкладати більше грошей на купівлю велосипеда;
- інвестувати в невеликі проекти або заощадження;
- збільшити заощадження на депозитному рахунку.

Кожен із варіантів має свої переваги та недоліки, і Олексій повинен зважити їх, враховуючи свої фінансові цілі та пріоритети. Проаналізуйте варіанти управління додатковим доходом, які розглядає Олексій.

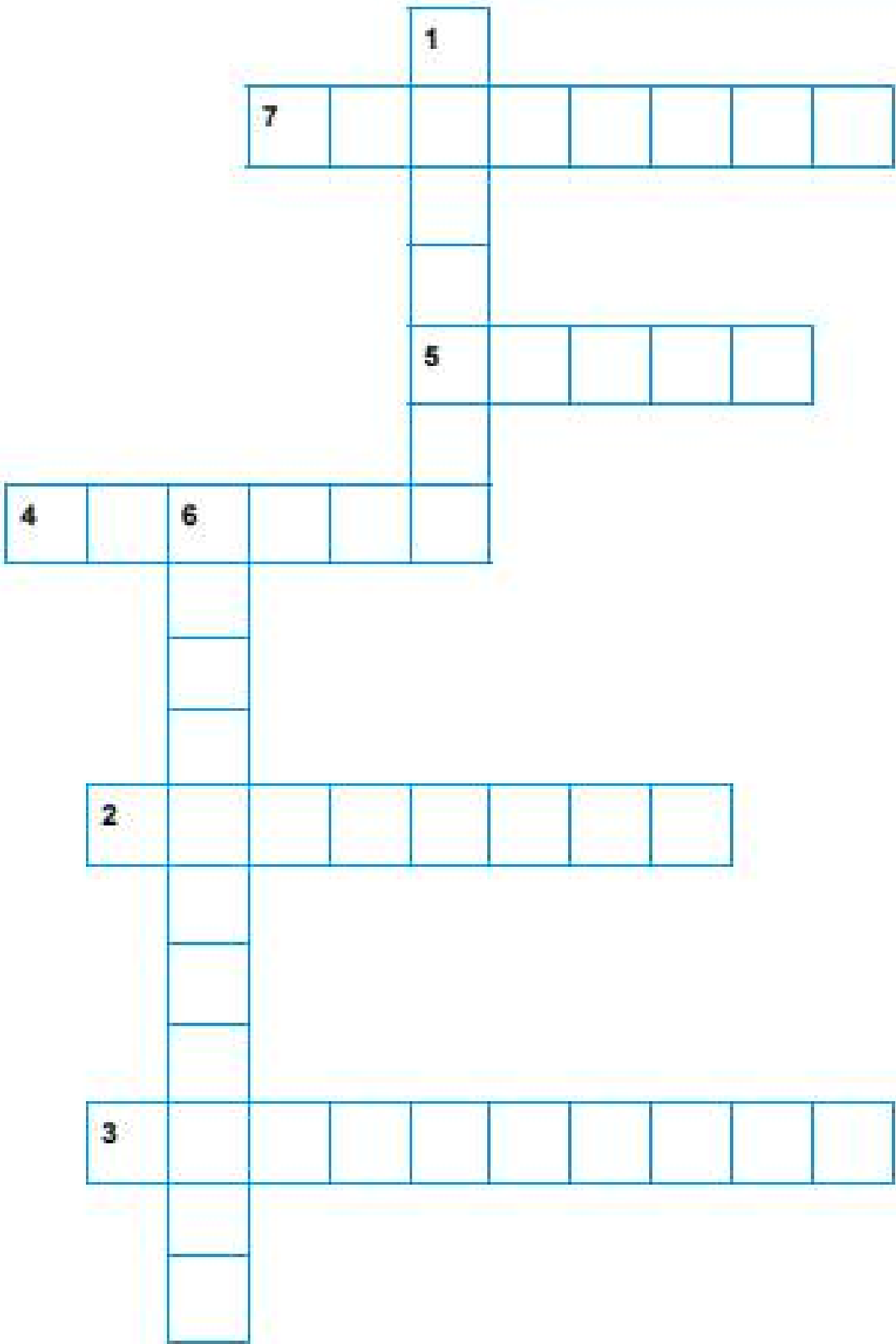
Визначте позитивні та негативні сторони прийняття такого рішення.

Варіанти управління додатковим доходом	Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Збільшити свої щомісячні витрати на солодощі та розваги	Покращення якості життя зараз	Відсутність фінансового прогресу в довгостроковій перспективі
Почати відкладати більше грошей на купівлю велосипеда		
Інвестувати в невеликі проєкти або заощадження		
Збільшити заощадження на депозитному рахунку		

Завдання 3. Який, на вашу думку, тип фінансової поведінки властивий Олексію? Які основні риси характеризують такий тип?

Завдання 4. Використовуючи знання з фінансової грамотності, доповніть українські прислів'я.

Живи не як хочеться, _____
Нелегко гроші нажити, _____
Хочеш їсти калачі – _____
Гроші май, та _____

- 1. Форма роботи, де людина виконує завдання для різних клієнтів без постійного роботодавця.
- 2. Фінансовий дохід, що надходить регулярно без активної роботи.
- 3. Процес вкладення грошей у бізнес, акції чи нерухомість для отримання прибутку.
- 4. Власна справа, яка приносить прибуток і вимагає підприємницького підходу.
- 5. Ресурс, використання якого, як очікується, приведе до надходження фінансових вигід у майбутньому.
- 6. Процес накопичення коштів для майбутніх витрат.
- 7. Грошові кошти, які людина отримує за виконану роботу.

Зробіть висновки (напишіть короткий рефлексивний текст про те, що ви дізналися про фінансову поведінку в процесі виконання цієї роботи та як плануєте використовувати ці знання в майбутньому).

Тема 3. Ролі людини: особистість, споживач, громадянин

Ваші витрати відображають ваші цінності.

Елізабет Воррен,
політичний діяч США

У цій темі ви дізнаєтеся про різні ролі, які людина відіграє в суспільстві; про поведінку споживача та фактори, що її визначають; про взаємодію між покупцем і продавцем; про те, що впливає на прийняття рішення про купівлю товару чи отримання послуги; про фінансові відносини між людиною та державою.

1. Ролі людини в суспільстві

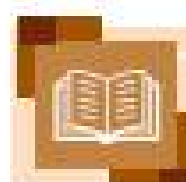
Як ви вважаєте, які ролі виконує людина в суспільстві? Наведіть приклади різних ролей, які людина може відігравати в суспільстві впродовж життя.

Кожна людина виконує певні соціальні ролі, які визначають її поведінку та очікування від неї в різних ситуаціях. Ці ролі можуть змінюватися протягом дня залежно від того, де ми перебуваємо та з ким спілкуємося. Із часом наші ролі трансформуються, адже ми дорослішаємо, здобуваємо новий досвід і беремо на себе нові зобов'язання. Обставини, у яких ми опиняємося, часто впливають на те, які ролі ми виконуємо та як ми поводитимось.

«Будь собою, інші ролі зайняті».

Оскар Вайльд,
ірландський письменник

Ролі людини в суспільстві – це різні «завдання» або «персонажі», якими ми є в різний час і в різних місцях протягом нашого життя.

У відеоіграх можна вибрати різних персонажів з різними вміннями для різних завдань. У реальному житті ви теж «граєте» різні ролі.

ОНУК УКРАЇНЕЦЬ ГРОМАДЯНИН СИН
 ТОВАРИШ КЛІЄНТ БАНКУ УЧЕНЬ ЛІДЕР
 СПОРТСМЕН ПІДЛІТОК ЄВРОПЕЄЦЬ

Сім'я. У сім'ї ви можете бути сином або донькою, братом або сестрою. Ваше завдання – підтримувати сімейні зв'язки, допомагати вдома, ділитися відповідальністю.

Економіка. Як споживачі ви купуєте речі, які вам потрібні або які ви хочете мати. Ви обираєте, що купувати, зважаючи на ціну, якість, ваші бажання та інші чинники.

Школа. У школі ви учні. Тут ви вчитеся, спілкуєтесь з друзями, берете участь у різних заходах. Ваше завдання – навчатися, розвиватися і бути частиною шкільної спільноти.

Громада. У громаді ви можете бути волонтером або активним членом різних груп чи клубів. Тут ви допомагаєте іншим і берете участь у житті своєї громади.

У міру дорослішання ви почнете грати ще більше ролей, наприклад, фахівця у своїй сфері, батька або матері, лідера спільноти. Кожна із цих ролей має свої завдання, відповідальності та очікування, які формують вас як особистість і впливають на ваше життя та життя навколо вас.

Зупинімося докладніше на ролях, що тісно пов'язані з фінансами: **громадянина, споживача та особистості.**

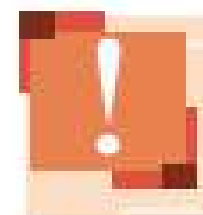
Роль «особистість». «Особистість – це не те, що нам дано. Це постійний процес

самовдосконалення та самовизначення». **Особистість** – це унікальна комбінація характеристик, що визначає спосіб мислення, почуття та поведінку людини. Ці характеристики включають у себе (але не обмежуються) інтелект, емоційну стабільність, цінності, вподобання та життєві принципи. Особистість формується під впливом як генетичних факторів, так і соціального досвіду, включно з вихованням, освітою та

культурним середовищем. Розвиток особистості є процесом, що триває все життя. Це дозволяє людині адаптуватися до змін у світі.

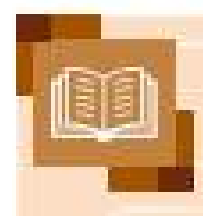
Роль «споживач». *«Споживання перестає бути просто актом купівлі, коли ми починаємо задумуватися про його вплив на навколишнє середовище та майбутні покоління».* У сучасному суспільстві **роль споживача** надзвичайно важлива. Споживачі не просто купують товари та послуги. Вони також впливають на ринкові тенденції, стандарти якості, інновації та стійкість виробництва. Свідоме споживання означає, що індивіди роблять покупки, враховуючи довготривалі екологічні, соціальні та економічні наслідки своїх виборів.

Роль «громадянин». *«Бути громадянином – не лише мати права, а й нести відповідальність за долю своєї країни».* Громадянство має різноманітні виміри, включно з правовим статусом, політичною активністю, належністю до спільноти та участю в громадському житті. Права та обов'язки громадян варіюються залежно від країни, але зазвичай включають право на освіту, працю, безпеку, свободу слова та голосу. Ці права зафіксовані в Конституції та законах держави, а також у міжнародних договорах. Вони визначають межі свободи людини та забезпечують можливість для задоволення її особистих інтересів. Водночас громадяни несуть відповідальність за дотримання законів, сплату податків та участь у демократичних процесах, як-от вибори та референдуми. Активне громадянство також включає участь у громадських ініціативах, волонтерство та сприяння соціальному згуртуванню.

Особисті цінності та переконання **особистості** впливають на її поведінку в суспільстві, на її вибір як **споживача** та роль як **громадянина** у громадському житті.

2. Поведінка споживача та фактори, що її визначають

Поведінка споживача – це характерні риси того, як люди вирішують, що купувати, **коли** купувати, **де** купувати та **чому** вони купують ті чи ті речі.

Приклад поведінки споживача: обираючи морозиво в кафе, ви зважаєте на смак, ціну, на те, чи хочете ви скуштувати щось нове, чи купити ласощі улюбленого смаку, і вирішуєте, купити зараз чи зачекати.

Так само й з іншими покупками: люди думають про те, що їм потрібно або хочеться, про ціну, якість, про те, що про товар думають інші люди, і на основі цього роблять вибір.

Основні фактори, що визначають поведінку споживача:

Потреби та бажання. Люди купують товари, тому що вони їх потребують або хочуть. Наприклад, ви купуєте їжу, коли голодні, або нову гру, тому що дуже хочете в неї пограти.

Ціна. Люди зазвичай обирають товари з більш вигідною ціною, але можуть платити більше за товари, які вони вважають кращими чи більш престижними.

Якість та відгуки. Якщо товар вважається якісним або про нього є багато позитивних відгуків, люди будуть більш схильні його купити.

Реклама та мода. Часто люди купують речі, тому що бачили їх у рекламі або тому що вони зараз у моді.

Соціальний вплив. Ми прагнемо відповідати очікуванням оточення і можемо купувати товари та послуги, які зазвичай купують інші. Після покупки ми можемо поділитися своїми враженнями про товар чи послугу з іншими людьми, що може вплинути на їхню поведінку.

Емоційний стан. Він може впливати на наші думки, поведінку та прийняття рішень, зокрема на те, що ми купуємо та як поводимося під час покупки. Іноді люди купують речі, коли вони почуваються сумно чи щасливо, бо покупки можуть змінити їхній настрій.

Ці фактори працюють разом, впливаючи на поведінку споживача.

У попередній темі ми говорили про різні типи загальної фінансової поведінки людини. Ці типи поведінки пов'язані з типами поведінки людини як споживача. Це й не дивно, тому що покупки – це витрата грошей, а фінансова поведінка якраз і складається з витрат, економії, позичання та інвестування в різних пропорціях.

Опишіть модель власної фінансової поведінки як споживача: «Я і мої сильні сторони – характер, здібності, захоплення, що впливають на особливості моєї поведінки, коли я відіграю роль споживача».

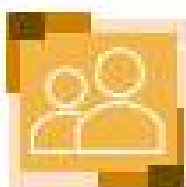
У цьому завданні ви маєте відповісти на ті запитання, що описують поведінку споживача: що купувати, коли, де та чому? Буде дуже добре, якщо ви пов'яжете риси своєї поведінки як споживача зі своєю загальною фінансовою поведінкою, яку ви описали в попередній темі. Нижче ви побачите два приклади опису моделі фінансової поведінки споживача.

Приклад 1. «Я переважно схильна до **економного типу** фінансової поведінки. Коли я збираюся щось купити, то спочатку визначаю, яку суму грошей можу витратити. Потім вивчаю, що я можу купити за ці гроші й наскільки ця покупка мене задовольнить. Наприклад, коли я збиралася купити джинси, то я знала, яку суму мені дали батьки та скільки я назбирала сама. Це дало мені розуміння того, скільки я можу витратити без додаткових грошей. Потім я подивилася, що є у продажу та чи воно мені подобається. Після цього я прийняла рішення. Отже, я вважаю, що моя фінансова поведінка споживача є розсудливою та не імпульсивною. Я завжди спочатку думаю, а потім щось купую або не купую».

Приклад 2. «Я людина емоційна та доволі часто купую щось **під впливом свого настрою**. Особливо я люблю купувати щось для мого велосипеда. Грошей у мене завжди не вистачає, тому що я їх швидко

витрачаю. Я звик просити гроші в матері, тому що з нею легше домовитися, ніж з батьком. Окрім того, вона доволі часто «прощає» мені мій борг. Може, моя поведінка покупця не дуже розумна, але я вважаю, що життя – така складна річ, що не завжди розум керує вчинками».

Це два приклади зовсім протилежної поведінки покупців. Перший приклад – розсудлива та економна поведінка. Другий – емоційна та орієнтована на негайне задоволення бажань. Ви можете навести приклади різних поведінок покупця, що трапляються в житті.

Спробуйте розробити **правила фінансової поведінки споживача** під час купівлі якогось товару. Кожна група може обрати той товар, який є більш зрозумілим для них. Після закінчення роботи кожна група презентує свої правила та пояснює, чому розробила саме такі правила.

3. Взаємодія між покупцем і продавцем

Щодня відбуваються сотні мільйонів зустрічей між продавцями і покупцями. Спілкування між ними може бути вагомим чинником у прийнятті рішення про купівлю. Взаємодія між покупцем і продавцем може відбуватися в магазині, на ринку, онлайн тощо. Але є певні **основні правила поведінки**, які допоможуть зробити цей процес приємним і ефективним для обох сторін. Пам'ятаймо, що товар має задовольняти декілька важливих вимог – **якість, ціна, функціональність, мода** – та **відповідати** вашим очікуванням. Щоб усе це врахувати, важливо ефективно спілкуватися з продавцем. Це вміння треба мати та постійно його тренувати.

Для покупців:

1. Ввічливість. Завжди будьте ввічливими з продавцями. Привітайтеся на початку розмови та подякуйте за допомогу після покупки. Ввічливість може значно покращити ваш досвід покупок. Окрім того, **ввічливість робить вас сильнішими у процесі взаємодії.**

2. Чіткість. Ясно формулюйте свої питання чи побажання. Якщо ви шукаєте конкретний товар або потребуєте певної інформації, будьте конкретними, це допоможе продавцю краще вас зрозуміти.

3. Терпіння. Будьте готові зачекати, якщо продавець зайнятий або шукає інформацію для вас. Пам'ятайте, що іноді знадобиться час, щоб надати вам найкраще обслуговування.

4. Повага. Поважайте працю продавця. Не забувайте, що його робота може бути важкою і стресовою.

5. Обґрунтовані запитання та коментарі. Якщо у вас є питання або зауваження щодо товару, висловлюйте їх обґрунтовано. Це допоможе продавцю краще зрозуміти ваші потреби.

Завжди пам'ятайте, що ваша кінцева мета – не «перемогти» продавця, а зробити ефективну покупку. Для цього треба бути спокійними та розсудливими.

Для продавців:

1. Уважність. Будьте уважні до бажань і запитань покупців. Намагайтеся вислухати їхні питання до кінця, перш ніж давати відповідь.

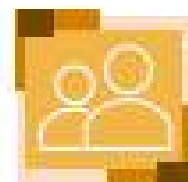
2. Професіоналізм. Завжди зберігайте професійну поведінку. Навіть якщо покупець стає нетерплячим або неввічливим, зберігайте спокій і професіоналізм.

3. Допомога. Надавайте допомогу якомога більш компетентно і швидко. Якщо ви не знаєте відповіді на питання, постарайтеся знайти когось, хто знає.

4. Чесність. Будьте чесними щодо товарів, які ви продаєте. **Довготривалі відносини з клієнтами будуються на довірі.**

5. Адаптивність. Будьте готові адаптуватися до різних типів покупців та їхніх потреб. Кожен покупець унікальний, і підхід до кожного може відрізнятися.

Пам'ятайте, що взаємоповага і розуміння є ключем до успішної взаємодії між покупцем і продавцем.

Уявіть, що один з вас покупець, а інший – продавець. Покупець хоче придбати якийсь товар. Ви можете самостійно вибрати товар, на якому розумієтесь. Розіграйте діалог між продавцем та покупцем. Потім поміняйтеся ролями й повторіть процес. Це дасть вам змогу потренувати навички. Завжди корисно спробувати себе в різних ролях.

4. Прийняття рішення про купівлю товару чи отримання послуги

Як ви вважаєте, чи існує зв'язок між рисами характеру людини та її фінансовою поведінкою? Опишіть приклади такого зв'язку. Поділіться думками у класі.

Рішення про купівлю товару чи отримання послуги приймається під впливом низки факторів. Це внутрішні фактори, пов'язані з особистістю споживача, або зовнішні, пов'язані із середовищем, у якому відбувається покупка. Розглянемо найважливіші фактори, що впливають на процес прийняття рішень споживачами.

Внутрішні фактори:

1. Потреби та бажання. Основним чинником покупок є усвідомлення потреби або бажання, яке треба задовольнити через придбання товару чи послуги.

2. Фінансовий стан. Бюджет і фінансові обмеження споживача відіграють ключову роль у прийнятті рішення про купівлю.

3. Персональні переконання та цінності. Уподобання споживача, його культурні, релігійні та етичні переконання можуть сильно вплинути на вибір продуктів чи послуг.

4. Досвід споживача. Попередній досвід з певним брендом або продуктом може вплинути на майбутні рішення про покупку.

5. Емоційний стан. Настрій та емоційний стан споживача в момент прийняття рішення можуть суттєво впливати на його вибір.

Зовнішні фактори:

1. Маркетингові комунікації. Реклама, продажі, спеціальні пропозиції, брендування та інші маркетингові зусилля можуть сильно вплинути на рішення про покупку.

2. Соціальний вплив. Думки, рекомендації або тиск з боку друзів, сім'ї, знаменитостей або інфлюенсерів можуть спонукати до покупки або, навпаки, стримувати від неї.

3. Економічні умови. Загальна економічна ситуація може впливати на споживчу готовність до покупок.

4. Доступність інформації. Легкість доступу до інформації про продукт чи послугу через інтернет, відгуки інших споживачів або експертні огляди можуть вплинути на процес прийняття рішень.

5. Ситуаційні фактори. Специфічні умови в момент прийняття рішення, як-от терміновість потреби або спеціальні обставини (наприклад, купівля подарунків на свята), також відіграють свою роль.

Маркетингові комунікації – це спосіб, яким компанії «розмовляють» з людьми або іншими компаніями, щоб розповісти про свої товари або послуги. Мета таких комунікацій – переконати людей купити ці товари чи скористатися послугами.

Пропонуємо вам зіграти у гру з умовною назвою **«Шкільний ярмарок»**. У школі вирішили провести акцію, гроші від якої спрямують до благодійного фонду. Кожний учень та учениця принесли до школи якийсь товар (ви можете написати його назву на аркуші паперу) та пропонують купити його. Усі учні можуть купувати та продавати. Розгляньте запропоновані товари та вирішіть, що саме ви купите. Обґрунтуйте свій вибір. Чи плануєте заощадити частину грошей?

5. Фінансові відносини людини з державою

У попередніх підрозділах ми окреслили роль споживача в суспільстві. Зараз ми розглянемо, у які фінансові відносини вступає людина

з державою. Це стосується частини її **ролі як громадянина**. Чому частини? Тому що роль громадянина не вичерпується тільки фінансовими відносинами з державою.

Громадянин та держава вступають у низку фінансових відносин, що включають:

ОПОДАТКУВАННЯ

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ДЕРЖАВНІ ПЛАТЕЖІ ТА ДОПОМОГУ

ДЕРЖАВНІ ПОСЛУГИ ЗА ПЛАТУ

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЗАОЩАДЖЕННЯ

ШТРАФИ ТА САНКЦІЇ

- **Оподаткування.** Громадяни сплачують різні види податків державі. (Ми розкажемо про види податків у наступних розділах.) Ці кошти використовують для фінансування державних витрат, як-от освіта, охорона здоров'я, оборона, інфраструктура тощо.

- **Соціальне забезпечення.** Громадяни роблять внески до державних соціальних програм, зокрема це пенсійне забезпечення, страхування на випадок безробіття, медичне страхування та інше. У відповідь вони отримують підтримку у вигляді пенсій, допомоги у зв'язу з безробіттям, доступу до медичних послуг тощо.

- **Державні платежі та допомога.** Громадяни можуть отримувати державні виплати або допомогу, як-от соціальні допомоги, стипендії, дотації для бізнесу, компенсації за певні умови.

- **Державні послуги за плату.** За деякі державні послуги, зокрема видачу документів, реєстрацію власності, надання окремих освітніх послуг, громадяни сплачують збори або платежі.

- **Інвестиції та заощадження.** Громадяни можуть купувати державні облігації або вкладати кошти в державні інвестиційні проекти, що дозволяє їм отримувати дохід у вигляді відсотків чи дивідендів. У такий спосіб громадяни фінансово підтримують державні проекти.

- **Штрафи та санкції.** Громадяни, які порушують закони або правила, можуть бути зобов'язані сплатити штрафи чи відшкодування, що також є формою фінансових відносин з державою.

Так, світ – театр,
Де всі чоловіки й жінки – актори.
Тут кожному приписаний свій вихід,
І не одну з них кожне грає роль...

Вільям Шекспір,
англійський поет і драматург

Ці фінансові відносини відіграють ключову роль у функціонуванні сучасних держав, регулюванні економіки та забезпеченні соціального захисту громадян.

Проаналізуйте запропоновані ситуації та з'ясуйте, який вид фінансових відносин громадянина та держави вони відображають.

Опис ситуації 1. Ігор Петрович щомісяця сплачує частину своєї заробітної плати до державного бюджету. Ці кошти використовуються державою на забезпечення різних потреб громадян, інфраструктури та соціальних програм.

Опис ситуації 2. Студентка вишу Валентина, яка має порушення слуху, сплачує внески до соціальних фондів держави, таких як Пенсійний фонд або медичне страхування. Ці внески допомагають забезпечити підтримку в разі нещасних випадків або на старість.

Опис ситуації 3. Віра Сергіївна часто донатить на ЗСУ. А щоб її допомога була ще вагомішою, вона вирішила придбати облігації внутрішньої державної позики України (ОВДП) – державні цінні папери, що обертаються виключно на внутрішньому ринку. Купуючи військові облігації, вона підтримує державу під час воєнного стану. На певний час Віра Сергіївна вкладе свої кошти в бюджет країни на військові цілі й у такий спосіб отримає додатковий прибуток.

Опис ситуації 4. Школярі Мукачева, які отримали 200 балів із трьох предметів на НМТ у 2023 р., отримали грошові винагороди в сумі 100 тис. грн, з двох предметів – 50 тис. грн, за один предмет – 25 тис. грн.

Головні підсумки теми

- ▶ Людина в суспільстві може відігравати різні ролі. У цій темі ми розглядали ролі **особистості**, **споживача** та **громадянина**. Ці ролі тісно пов'язані між собою.
- ▶ Загальна фінансова поведінка особистості впливає на фінансову поведінку людини в ролі **споживача**. Споживач, наприклад, може бути економним, імпульсивним, розсудливим, планувати на довгий період та інше.
- ▶ Багато факторів різною мірою впливають на поведінку споживача та **прийняття рішення про купівлю** – потреби та бажання, ціна товару, якість товару та відгуки, реклама та мода, соціальний вплив, емоційний стан.
- ▶ Уміння **ефективно спілкуватися** з продавцем дає покупцю додаткову можливість робити такі покупки, які відповідають його вимогам.
- ▶ Громадянин вступає в цілу низку **фінансових відносин з державою**. Виконання своїх фінансових обов'язків громадянами дає можливість державі виконувати свої зобов'язання перед ними. Водночас невиконання своїх обов'язків громадянами призводить до того, що вони не можуть повною мірою отримувати від держави те, що держава має робити для своїх громадян.
- ▶ Якщо ви розумієте всі фактори, що впливають на вашу поведінку в різних ролях, ви можете свідомо приймати важливі **фінансові рішення**, що стосуються вас як особистості, споживача та громадянина.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 2

Створення моделі власної фінансової поведінки споживача «Я і мої сильні сторони (характер, здібності, захоплення)»

Мета роботи: ознайомитися з основами фінансової поведінки; розвинути вміння аналізувати власні сильні сторони та їх вплив на фінансові рішення; створити модель фінансової поведінки на основі власних характеристик.

ХІД РОБОТИ:

Завдання 1. Складіть список своїх найсильніших особистих якостей. Опишіть три-п'ять своїх основних здібностей. Поміркуйте, як вони можуть допомогти вам заробляти гроші чи заощаджувати.

Перелічіть свої головні захоплення та хобі. Чи можуть вони стати джерелом додаткового доходу?

Завдання 2. Проаналізуйте, як впливають ваші особисті якості на фінансову поведінку:

а) для кожної зі своїх сильних сторін опишіть, як вона може впливати на вашу фінансову поведінку (позитивно чи негативно);

б) визначте, які з ваших здібностей можуть бути використані для покращення фінансового стану.

Завдання 3. На основі самоаналізу визначте, до якого типу фінансової поведінки ви найбільше схильні (наприклад, економний, ризиковий, щедрий, імпульсивний, стратегічний, пасивний).

Завдання 4. Складіть план використання своїх сильних сторін для досягнення фінансових цілей. Визначте, як ваші захоплення можуть бути монетизовані або оптимізовані з фінансової точки зору.

План використання сильних сторін для досягнення фінансових цілей

1. Визначення сильних сторін: організованість, аналітичне мислення, комунікабельність, креативність, дисциплінованість.

2. Встановлення фінансових цілей: *короткострокова (до 6 місяців):* накопичити на бажану річ (наприклад, новий телефон, велосипед, ігрову консоль) вартістю до 5000 грн, створити «фінансову подушку безпеки» в розмірі 1000 грн на непередбачувані витрати (наприклад, поломка навушників, квиток на цікавий захід); *середньострокова (1–2 роки):* накопичити на літній табір або цікавий курс (наприклад, програмування, іноземна мова), зібрати кошти на часткове покриття вартості навчання в гуртку або спортивній секції; *довгострокова (3–5 років):* самостійно накопичити на перший власний ноутбук або планшет; зібрати кошти на подорож мрії.

3. План використання сильних сторін:

а) *організованість:*

- створити просту таблицю або додаток для відстеження доходів та витрат (наприклад, «Мої фінанси» в Google Sheets або Excel);
- записувати всі фінансові операції (отримані кишенькові гроші, витрати на обід, розваги тощо);
- щотижня аналізувати свої витрати та визначати, де можна заощадити.

б) *аналітичне мислення:*

- порівнювати ціни на бажані речі в різних магазинах та знаходити найвигідніші пропозиції;

- аналізувати свої витрати та визначати, які є необхідними, а які можна скоротити;
- вивчати різні способи заробітку для підлітків (наприклад, підробіток, фріланс, участь у конкурсах).

в) комунікабельність:

- попросити батьків або інших дорослих допомогти з фінансовими питаннями (наприклад, поради щодо заощадження, інвестування);
- обговорити з друзями можливості спільного заощадження на заходи або покупки;
- звертатися за порадою до фінансово успішних людей (наприклад, родичів, знайомих).

г) креативність:

- знайти креативні способи заробітку, використовуючи свої навички та хобі (наприклад, малювання, рукоділля, створення відео);
- вигадувати цікаві способи економії на щоденних витратах (наприклад, готувати їжу вдома замість того, щоб купувати її в кафе);
- створити візуальну дошку мрій зі своїми фінансовими цілями для підтримки мотивації.

д) дисциплінованість:

- регулярно відкладати певну суму грошей на свої фінансові цілі (наприклад, 10–20 % від кишенькових грошей).
- дотримуватися встановленого бюджету та не витратити більше, ніж заплановано.
- записувати свої успіхи в досягненні фінансових цілей та винагороджувати себе за досягнення.

4. Часові рамки та контрольні точки:

щотижня: перегляд таблиці доходів та витрат, коригування витрат за потреби;

щомісяця: аналіз прогресу в досягненні короткострокової цілі, оцінка ефективності обраних стратегій;

раз на кілька місяців: оцінка середньострокових цілей, коригування плану дій за потреби;

раз на рік: перегляд довгострокових цілей, оцінка загального фінансового стану.

5. Моніторинг та коригування:

- регулярно оцінювати ефективність використання кожної сильної сторони в досягненні фінансових цілей;
- бути готовим адаптувати план відповідно до зміни обставин (наприклад, поява нових можливостей для заробітку, зміна пріоритетів);
- святкувати досягнення проміжних цілей для підтримки мотивації та віри у свої сили.

Завдання 5. Складіть SWOT-аналіз власної фінансової поведінки, де:

Strengths (сильні сторони) – ваші позитивні якості та навички;

Weaknesses (слабкі сторони) – ваші фінансові недоліки;

Opportunities (можливості) – потенційні шляхи покращення фінансового стану;

Threats (загрози) – потенційні ризики для вашого фінансового благополуччя.

Сильні сторони

Можливості

Слабкі сторони

Загрози

Завдання 6. Розробіть схему або інфографіку, яка відображає зв'язок між вашими особистими якостями та фінансовою поведінкою.

Завдання 7. Складіть короткий план дій (план розвитку) для покращення своєї фінансової поведінки, спираючись на свої сильні сторони.

Зробіть висновки (напишіть короткий рефлексивний текст про те, що ви дізналися про себе в процесі виконання цієї роботи та як плануєте використовувати ці знання в майбутньому).

Розділ II. Родинні фінанси

Тема 1. Потреби та інтереси родини

Щоб задовольнити потребу, спочатку необхідно її відчувати.

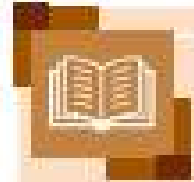
Абрагам Маслоу,
американський психолог

У цій темі ви дізнаєтеся про потреби та їх види; обмеженість ресурсів та безмежність потреб; створите перелік основних потреб родини; з'ясуєте, як задовольняються потреби членів родини відповідно до її можливостей.

Ці питання, з одного боку, стосуються конкретної людини, конкретної родини, а з другого – важливі також для кожного суспільства, для кожної країни. Це глобальні питання.

1. Основні потреби людей

Для життя людині потрібно безпечне довкілля, житло, їжа, одяг та інші блага.

Економічні блага – це товари та послуги, які задовольняють потреби людей.

Потреби – це необхідність у чомусь, бажання володіти певними речами, відчуття нестачі та невдоволення, якщо це бажання залишається незадоволеним.

Кожна людина, як і будь-яка жива істота, має основні потреби, необхідні для функціонування її організму. Це необхідність у якісному сні, житлі, харчуванні, одязі, безпеці та охороні здоров'я. Ці елементарні потреби є обмеженими, але життєво важливими. Коли ці базові потреби задоволені, людина починає прагнути до задоволення вторинних потреб, як-от покращення умов життя, соціальне спілкування та самовираження через творчість, які не є прямо пов'язаними з фізичним виживанням.

Потреби людини змінювалися з розвитком суспільства. Наприклад, унаслідок складних соціальних, економічних та культурних трансформацій, що відбувалися в суспільстві, змінювалися потреби жінки. Традиційно роль жінки була обмежена домом та сім'єю (турбота про чоловіка та сім'ю), згодом жінки почали виходити на роботу. Це привело до зміни їхніх потреб (потреба самостійно заробляти гроші та забезпечувати себе, потреба в освіті та професійному розвитку, потреба брати участь у суспільному житті, потреба досягати успіху в різних сферах життя).

У сучасному суспільстві жінки відчують потребу не просто мати освіту й роботу, а брати участь у політичному житті та обіймати керівні

посади, займатися різними видами спорту, подорожувати світом і знайомитися з новими культурами.

Американський учений Абрагам Маслоу класифікував ключові потреби людини за ієрархією. За Маслоу, потреби можна поділити на **п'ять основних рівнів**, від основних до більш високих, духовних, потреб:

2. Ієрархія потреб Абрагама Маслоу

1. **Фізіологічні потреби** – це базові потреби, які необхідні для фізичного виживання людини. До них належать їжа, вода, сон, житло, тепло та інші основні фізіологічні потреби.

2. **Потреби в безпеці та захисті** – коли фізіологічні потреби задоволені, на передній план виходять потреби в безпеці та захисті. Це може означати фінансову стабільність, безпеку житла, здоров'я та добробут, захист від травм і хвороб.

3. **Соціальні потреби** – людина є соціальною істотою, тому потребує відносин, дружби, любові, належності до групи. Це включає в себе сім'ю, дружбу, інтимні стосунки та соціальну інтеграцію.

4. **Потреби в повазі та самоповазі** – коли задоволені базові та соціальні потреби, люди прагнуть визнання та поваги від інших, а також самоповаги, самооцінки, успіху та досягнення.

5. **Потреби в самореалізації** – це вершина ієрархії Маслоу. Людина прагне розвитку власних здібностей, досягнення власних цілей, самовираження та самореалізації у творчості, кар'єрі, особистісному зростанні.

Ця модель підкреслює, що, поки базові потреби людини не задоволені, вона не зможе повністю зосередитись на задоволенні потреб вищого рівня. Це має велике значення для розуміння мотивації в різних сферах життя, включно з освітою, роботою та особистими відносинами.

Люди не завжди прагнуть задовольняти свої потреби по чергово. Наприклад, людина може відчувати потребу в безпеці, навіть якщо її фізіологічні потреби не повністю задоволені.

Інтенсивність потреб може змінюватися із часом. Людина може відчувати сильну потребу в спілкуванні, коли вона самотня, і цю потребу може бути важко задовольнити, навіть коли вона оточена людьми.

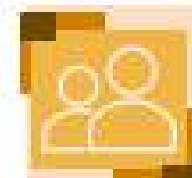
Існують також інші види потреб, які можна виділити з позиції різних наукових підходів, наприклад, культурні потреби, потреби в нових враженнях, потреби у знаннях та розумінні. Усі ці потреби формують поведінку людини в суспільстві та впливають на її життєвий шлях.

Модель Маслоу має досить загальний характер і виділяє основні потреби людини в суспільстві, не занурюючись у конкретні деталі. Однак упродовж історії людства основні потреби людини, лишаючись загалом однаковими, набували різних форм. Наприклад, за часів Давнього Риму громадяни не потребували автомобілів, телевізорів чи комп'ютерів. Ваші дідусі та бабусі, коли вони були у вашому віці, легко обходилися без смартфонів. Уявлення про те, що потрібно людині в суспільстві, щоб почуватися «нормально», постійно змінюється.

«Із часом потреби людства змінюються, відображаючи не лише технологічний прогрес, але й еволюцію наших цінностей і прагнень».

Скористайтесь інформацією в інтернеті та підготуйте повідомлення у класі на тему **«Трендові потреби людства»**. Це завдання потребує від вас роздумів про потреби, яких раніше не було, а зараз вони з'являються й потребують свого задоволення.

Розгляньте світлини та поміркуйте, які потреби люди задовольняють у запропонованих ситуаціях.

Діти продають свої іграшки для допомоги ЗСУ

Діти прибирають у притулку, годують тварин

Перемога українського боксера Олександра Усика

Українські діти перемагають у Міжнародному конкурсі екологічних проєктів Genius Olympiad

Живучи у світі з обмеженими ресурсами, ми повинні вчитися робити вибір. Це як у відеоіграх, де вам доводиться вирішувати, на що витратити обмежену кількість очок або ресурсів, щоб просунутися далі.

Наведіть приклади зрозумілих для вас ситуацій, коли вам доводиться вирішувати проблеми, пов'язані з тим, що ваші бажання значно більші за ваші ресурси. Як ви зазвичай вирішуєте ці проблеми?

3. Обмеженість та вичерпність ресурсів і безмежність потреб

Якщо подивитися на світ довкола нас, ми побачимо, що природні ресурси, як-от вода, повітря, земля, мінерали та інше, не є нескінченними. Це означає, що їх кількість обмежена. Наприклад, вода в річці може здатися невичерпним ресурсом. Але якщо ми почнемо використовувати її швидше, ніж вона поповнюється, рано чи пізно вона закінчиться. Те саме стосується й інших ресурсів.

Крім природних ресурсів, існують також **економічні ресурси**, наприклад, гроші, час, праця. Вони також обмежені. Наприклад, у тебе є лише 24 години на день, і ти мусиш вирішувати, як їх найкраще використати.

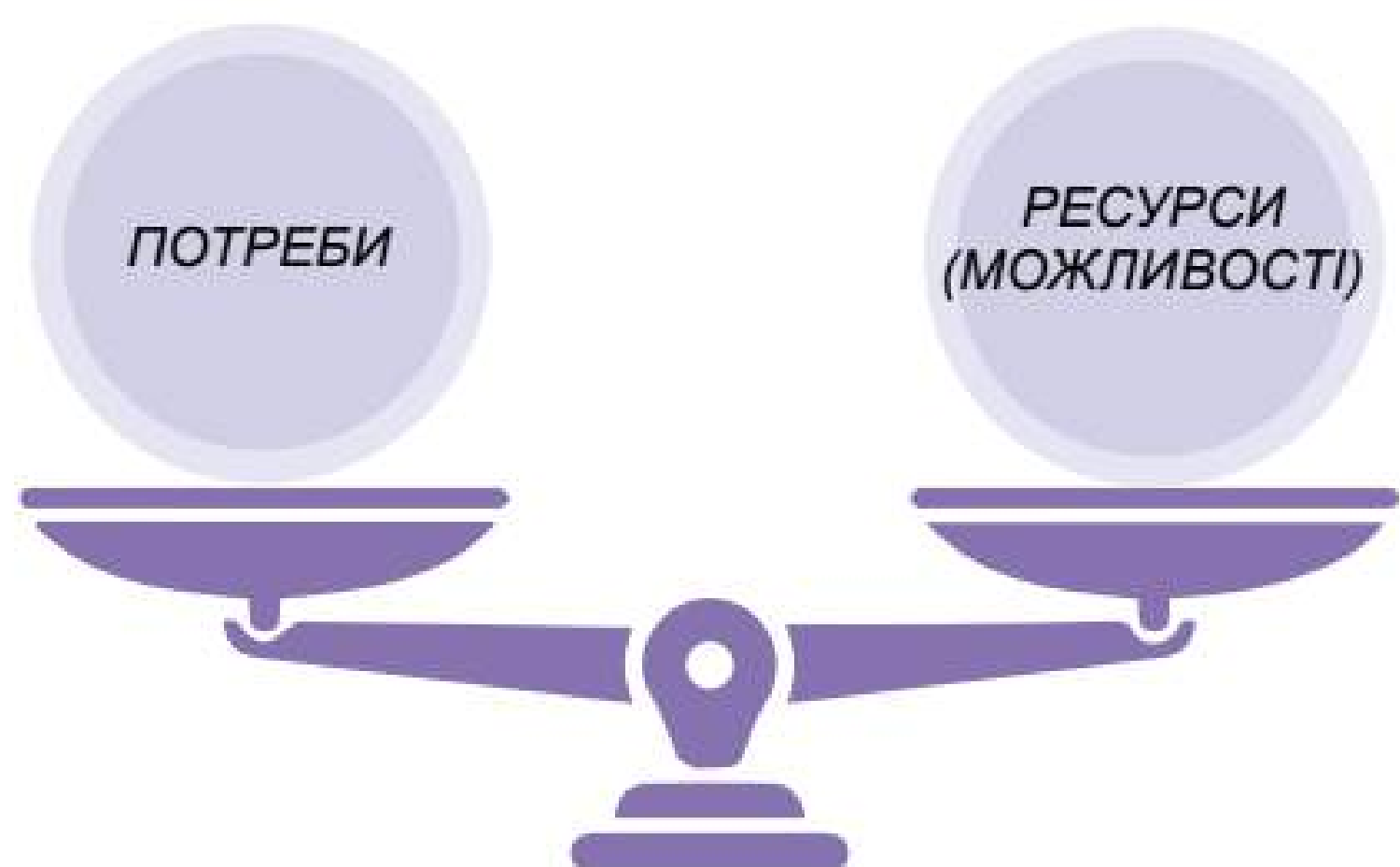
Людські потреби й бажання здаються нескінченними. Коли одна потреба задовольняється, з'являється інша. Наприклад, для задоволення потреби в їжі нам недостатньо просто поїсти. Нам хочеться чогось особливого, смачненького. Коли вам є що одягнути, з'являється потреба в більш модному одязі. Так може тривати безкінечно.

Люди намагаються задовольнити свої нескінченні потреби, маючи обмежені ресурси. Це створює конкуренцію за ресурси та потребу в організації, плануванні й розподілі. Наприклад, вода розподіляється так, щоб усім вистачило – для пиття, приготування їжі, миття тощо.

Життя людини в суспільстві потребує пошуку **балансу** між обмеженими ресурсами та нескінченними потребами. Це вимагає розуміння важливості ресурсів, уміння планувати та працювати разом з іншими людьми, щоб створити суспільство, де кожен може знайти задоволення своїх потреб з повагою до обмеженості ресурсів, які ми маємо.

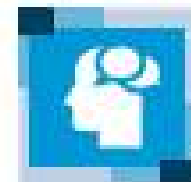
«Не існує більшої помилки, ніж віра в те, що наші бажання можуть бути безмежними, тоді як світ, у якому ми живемо, має свої межі».

Джон Стюарт Мілл,
британський філософ, економіст

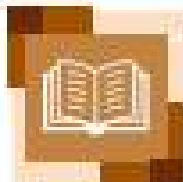
Як ви вважаєте, які види потреб є більш важливими, а без яких можна обходитися? Чому ви так вважаєте? Поясніть свою думку. Запишіть це для обговорення.

Подумайте, як людина може здійснювати вибір, коли в неї є багато потреб одночасно. Пам'ятайте, що ресурси завжди обмежені! Запишіть свої думки, щоб обговорити їх у класі.

Подивіться на хлопчика на малюнку. Він вочевидь не знає, що вибрати в магазині іграшок. Припустимо, що батьки казали йому, що він може отримати одну чи дві іграшки. У хлопчика нелегкий вибір. Для більш дорослих людей існують **раціональні** підходи. Коли людина стикається з необхідністю вибору між багатьма потребами одночасно, вона може використовувати **різні стратегії** та механізми прийняття рішень.

Стратегія – це план або набір дій, який ви складаєте, щоб досягти певної мети чи вирішити проблему. Стратегія допомагає нам упорядкувати наші дії та ресурси так, щоб досягти бажаних результатів. Вона як мапа або путівник, який указує нам шлях до нашої мети.

Уявіть, що ви граєте в шахи. Ваша стратегія може включати розробку плану, як захистити свого короля, водночас намагаючись поставити мат супернику. Тобто ви маєте мету (виграти гру) і розробляєте низку кроків (план), як досягти цієї мети.

Ось декілька ключових підходів:

1. Встановлення пріоритетів. Людина може оцінити, які потреби є найважливішими та найтерміновішими на певний момент. Це допомагає організувати потреби за пріоритетністю та зосередитися насамперед на задоволенні найважливіших з них. *Наприклад, у вас є певна сума грошей, яку ви можете або витратити на свої особисті потреби, або віддати у фонд допомоги ЗСУ. Вирішуйте, що зараз більш важливе.*

2. Аналіз наслідків. Перед прийняттям рішення варто розглянути потенційні наслідки кожного варіанта. Це допомагає зрозуміти, які потреби будуть задоволені та які компроміси доведеться зробити. *Наприклад, якщо ви вирішили не витратити свого часу та грошей зараз на поглиблене вивчення комп'ютерних наук та набуття потрібних навичок, то як це вплине на вашу можливість стати комп'ютерним фахівцем? А ви ж мріяли ним стати в майбутньому.*

3. Використання інтуїції. Іноді люди покладаються на свої внутрішні відчуття або інтуїцію, щоб визначити, які потреби є найважливішими для них у певну хвилину. Ви не завжди маєте можливість проаналізувати якісь наміри з урахуванням усіх факторів. Але у вас є глибока впевненість в обраному шляху. Таке теж буває, і ви маєте довіряти своїй інтуїції. Не все можна прорахувати.

4. Застосування стратегій ретельного планування часу. Ефективне планування часу та ресурсів може допомогти людині знаходити баланс між різними потребами. Це включає в себе визначення часових рамок для задоволення кожної потреби. *Час – це найбільш дорогий та дефіцитний ресурс. Ми не можемо ніде взяти більше ніж 24 години на добу. Ми зазвичай розуміємо це вже тоді, коли стали дорослими. Ретельне планування часу на всі свої потреби – це важлива навичка. Вона буде вам корисна все життя.*

5. Консультації з іншими. Обговорення своїх потреб і варіантів вибору з друзями, родиною або професіоналами може допомогти прийняти більш зважене рішення. *Подивіться навколо в пошуках людей, які добре розуміються на тому питанні, що ви намагаєтесь вирішити. Поцікавтеся їхньою думкою щодо конкретних питань. Але завжди пам'ятайте, що тільки ви розумієте свою потребу та всі чинники, що намагаєтесь урахувати.*

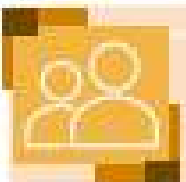
6. Експериментування. Іноді люди вибирають спробувати задовольнити одну потребу, щоб побачити, як це вплине на їхнє загальне самопочуття, а потім коригують свій вибір згідно з отриманим досвідом. *Коли ми про щось розмірковуємо, це завжди тільки наші думки. Що буде в реальному житті, ми не знаємо. Іноді варто спробувати, а потім подивитися, якою мірою наші думки відповідали дійсності. Це називається «зворотний зв'язок». Він відіграє дуже важливу роль у нашому житті.*

7. Використання цілей та цінностей як компаса. Ваші довгострокові цілі та основні цінності можуть служити орієнтиром у процесі вибору, допомагаючи визначити, які потреби відповідають більш високим особистим амбіціям або моральним принципам.

Задоволення потреб – це динамічний процес, який змінюється із часом у відповідь на особистісний розвиток, соціальні умови та інше.

«Для корабля, який не знає, до якого порту він пливе, немає сприятливого вітру».

Луцій Анней Сенека,
римський філософ

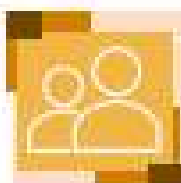
Прочитайте висловлювання американського підприємця та винахідника, одного із засновників компанії Apple Computer Стіва Джобса: **«Ваш час обмежений, не витрачайте його на те, щоб жити чужим життям».** Як ви його розумієте? Подискутуйте щодо цінності часу.

Уявіть, що у вас є бажання придбати щось (тут ви вільні у виборі) до дня свого народження. Питання в тому, скільки коштує те, що ви бажаєте. Це досить стандартне питання, яке ми вирішуємо в житті. Воно стосується співвідношення «ціна / задоволення». Опишіть на прикладі, як ви підходите до вирішення цього питання. Обговоріть свої підходи в класі.

Задоволення потреб родини – це ще складніше завдання, ніж задоволення індивідуальних потреб.

Тут ми маємо врахувати як потреби кожного члена родини, так і такі потреби, що пов'язані з **родиною загалом**. У цьому разі ми маємо розуміти ці загальні потреби родини.

Обговоріть у групах основні потреби **родини**. Запишіть свої думки та обговоріть у класі.

1. Безпека і захист

- Фізична безпека: житло, яке захищає від негоди та забезпечує приватність.

- Фінансова безпека: стабільний дохід для покриття основних потреб, як-от їжа, одяг, освіта.

2. Емоційні потреби

- Сімейні стосунки: час, проведений разом, спільні захоплення, підтримка та розуміння між членами родини.

- Дружба та соціальні зв'язки: спілкування з родичами, друзями, сусідами.

3. Здоров'я

- Фізичне здоров'я: доступ до медичної допомоги, здорове харчування, фізична активність для всіх членів родини.

- Психічне здоров'я всієї родини: позитивні емоції, відсутність стресу, хобі та захоплення, які приносять задоволення.

4. Освіта та розвиток

- Навчання дітей: школа, курси, додаткові заняття для розвитку здібностей.

- Саморозвиток дорослих: можливості для навчання, професійного зростання.

5. Відпочинок

- Спільний відпочинок: сімейні подорожі, вихідні на природі, походи в кіно або театр.

- Особистий відпочинок: час для індивідуальних захоплень, хобі, відпочинку.

Дуже важливо, щоб задоволення **потреб** родини відповідало її **можливостям**. Звичайно, коли ваші можливості значно перевершують ваші потреби, то це питання просте – як знайти час на все. Якщо ж ваші можливості обмежені, то потрібен систематичний підхід до цього питання.

Слід урахувати **різні типи фінансової поведінки** людей. Усі рекомендації добре працюють для тих родин, у яких домінує економна, або стратегічна, поведінка. Якщо ви звикли до імпульсивної, ризикованої або пасивної поведінки, то вам буде складно прислухатися до раціональних порад щодо задоволення потреб. Тому що це потребує зміни своєї фінансової поведінки.

Ось деякі рекомендації.

- **Планування бюджету:** важливо обговорювати та планувати фінанси, щоб забезпечити основні потреби й трохи заощадити на відпочинок та інші непередбачувані обставини.

Бюджет родини – це фінансовий план, який показує, скільки грошей родина заробляє і на що витрачає свої кошти впродовж певного періоду, наприклад, місяця або року.

- **Родинне спілкування:** регулярне обговорення планів, проблем, успіхів у сім'ї допомагає зміцнити відносини та однаково розуміти сімейні цінності.

- **Здоровий спосіб життя:** спільні прогулянки, спортивні заняття або вибір здорової їжі сприяють здоров'ю всієї родини, покращують розуміння та допомагають зменшити медичні витрати.

- **Освіта:** використання доступних ресурсів для освіти та розвитку, як-от бібліотеки, онлайн-курси, гуртки.

Досягнення цих цілей вимагає **співпраці всіх членів родини**, взаємного розуміння та взаємопідтримки.

Розгляньмо умовний приклад різних підходів до задоволення родинних потреб. Підкреслюємо, що всі цифри є умовними, тобто можуть не відповідати дійсним.

Ситуація. Родина, що складається з батька, матері, сина та доньки.

Спочатку потреби. У кожного з них є свої потреби. Наприклад, батько хоче щось покращити у своєму автомобілі. На це потрібно витратити 5 тис. гривень. Мати хоче нове пальто. На це потрібно витратити 6 тис. гривень. Сину потрібен новий велосипед. На це потрібно витратити 6 тис. гривень. Донька мріє про нові кросівки. Це потребує 4 тис. гривень. Є ще одна **спільна потреба** для всієї родини, з якою вся родина згодна. Це новий телевізор, ціна якого близько 10 тис. гривень. Легко порахувати, що **загальна кількість** грошей на всі ці потреби складає 31 тис. гривень.

Ресурси або можливості. Батько заробляє 30 тис. гривень на місяць. Мати заробляє 20 тис. гривень на місяць. Це дає в сумі 50 тис. гривень на місяць.

Стабільні витрати. На їжу родина витрачає 15 тис. гривень. Оплата комунальних витрат складає 5 тис. гривень. Розваги – кіно, кафе та інше – зазвичай потребують близько 8 тис. гривень на місяць. Середні витрати на проїзд складають 3 тис. гривень. Непередбачувані витрати (наприклад, щось зламалося) потребують у середньому 5 тис. на місяць. Загалом це буде 36 тис. гривень.

Вільні гроші. Різниця між сукупним доходом – 50 тис. та стабільними витратами – 36 тис. складає 14 тис. гривень на місяць.

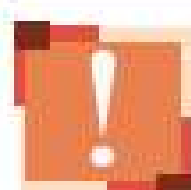
Тепер розглянемо **проблему:** як задовольнити всі потреби на суму 31 тис. гривень, якщо вільних грошей у родині в середньому на місяць є 14 тис. гривень?

Можна нарахувати досить багато варіантів поведінки родини в описаній ситуації. Усі варіанти базуються на формах фінансової поведінки, властивих кожній родині. Що важливо розуміти, коли ми розглядаємо питання про потреби та можливості родини?

1 варіант. Якщо в родині заведено на перше місце ставити загальні потреби всіх, то треба купувати телевізор. Це потреба всієї родини, тож вона пріоритетна. Залишається ще 4 тис. гривень, які можна використати на кросівки для доньки. Інші потреби перенесемо на наступні місяці. Потреб залишилося на 17 тис. гривень, це означає, що за два місяці вони можуть бути закриті. Цей варіант відповідає **пасивному** типу фінансової поведінки, тому що родина нічого не змінює у своїх фінансових звичках. Головна проблема – як установити пріоритети у виконанні бажань членів родини.

2 варіант. Він підходить для тих родин, які схильні до **економного** типу фінансової поведінки. У родині існує певний запас грошей, який поповнюється щомісяця. Як ми бачили, кожний місяць у родини залишається 14 тис. гривень. Якщо їх не витратити повністю, а залишати щомісяця, наприклад, половину – 7 тис. гривень, то за певний час родина накопичить досить значну суму. Цю суму можна буде використовувати на виконання тих бажань, які родина буде розглядати й вирішувати їх пріоритетність. Можна також зменшити певні витрати на розваги, якщо родина вирішить, що треба накопичити гроші на якісь важливі потреби.

3 варіант. Він підходить для тих родин, які схильні до **ризикованого** типу фінансової поведінки. У цьому разі родина може вирішити взяти короткостроковий кредит у банку на виконання всіх потреб, які ми розглянули. Короткостроковий, тому що відсотки за кредит можуть значно збільшити реальну вартість тих речей, які родина бажає придбати. Як повертати кредит? Батько, наприклад, може взяти якусь додаткову роботу. Це зменшить його вільний час і час на спілкування з родиною, але може дати додаткові гроші на покриття кредиту за короткий час.

Для ефективного управління сімейним бюджетом та задоволення потреб усіх членів родини важливо встановити чіткі правила фінансової поведінки. Ці правила можуть відрізнятися залежно від специфіки кожної родини, але ось декілька універсальних принципів, які можуть бути корисними.

Вирішити, що пріоритетніше в родині: сьогоденні потреби чи досягнення якоїсь мети (спільний відпочинок у гарному місці, накопичення грошей для навчання дітей, ремонт будинку, купівля нового комп'ютера...).

Дати відповідь на запитання: *Ми зменшуємо витрати, щоб накопичувати, або ми більше працюємо, щоб більше заробляти? Ми можемо брати кредити чи робимо заощадження, щоб користатися ними тоді, коли заплануємо витрати?*

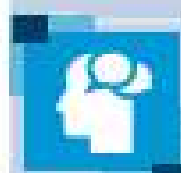
Якщо беремо кредити, то треба чітко усвідомлювати, за рахунок чого ми будемо їх повертати. Треба розуміти реальну вартість кредитних грошей (про це ми поговоримо пізніше).

Щоб правила дійсно працювали, їх треба виконувати. Якщо ви будете змінювати правила щодня, то вони ніколи не запрацюють. Німецький філософ Іммануїл Кант писав: *«Дотримуйся своїх правил, навіть коли це незручно»*.

Щоб краще зрозуміти ідею про пошук балансу між потребами та можливостями, виконайте завдання.

Попрацюйте у групах та розв'яжіть типову родинну проблему – як створити бюджет родинного свята. Уявіть, що ви маєте певну кількість грошей. Скажімо, 50 % від суми, яка дозволила б задовольнити всі бажання щодо свята, які у вас є. Треба за ці гроші досягти максимального задоволення. Мета завдання в тому, щоб знайти баланс між бажаннями та можливостями. Обговоріть ті бюджети, що створили різні групи. Зверніть увагу на пріоритети та критерії, які використали різні групи.

Це самотійне завдання. Уявіть, що ваша родина збирається відремонтувати ваш будинок (або квартиру). Вартість ремонту складається з вартості будівельних матеріалів та оплати праці робітників, які знаються на виконанні будівельних робіт. Як завжди, фінансові ресурси обмежені, а бажань щось поліпшити в будинку – сила-силенна. Порадьтеся з батьками, що хотілося б зробити під час ремонту. Які вам потрібні матеріали (паркет, шпалери, двері та інше). Зазвичай оплата роботи дорівнює вартості матеріалів. Спробуйте оцінити, які роботи ви можете виконати самотійно, а які – потребують допомоги професіоналів. Полічіть усі витрати на ремонт та оцініть, скільки грошей є в родині. Зробіть висновки, як можна зробити ремонт – у який час, за які гроші. Запишіть усе та презентуйте у класі. Оцініть, яку суму заощаджень слід передбачити, щоб покрити можливі додаткові витрати (рекомендується 10–20 % від загальної суми ремонту). Визначте, чи можна зменшити витрати на ремонт, не втративши якості.

Головні підсумки теми

- ◀ Живучи у світі з обмеженими ресурсами, ми повинні вчитися робити вибір з урахуванням наших можливостей.
- ◀ Модель Маслоу дає приклад ієрархії видів потреб людини. Вона допомагає зрозуміти мотиваційні фактори людини, яка намагається зробити свій вибір між задоволенням різних потреб.
- ◀ Якщо ви опиняєтесь у ситуації, де потрібно зробити свій вибір, корисно мати алгоритм, до якого ви звикли та розумієте, як він працює.
- ◀ Інтереси та потреби родини не зводяться до простої суми інтересів членів родини. Треба розуміти такі потреби, які притаманні родині загалом. Від того, які потреби ставляться вище – родини загалом чи окремих її членів, залежить те, як задовольняються ці потреби.
- ◀ Бажано мати внутрішні правила родини, що стосуються головних принципів прийняття рішень щодо задоволення родинних потреб. Це значно полегшує непростий процес прийняття рішень.

Тема 2. Плануємо родинний бюджет

Знання, як правильно вміти управляти грошима, може зробити вас майже невразливими до економічних труднощів.

Бенджамін Франклін,
один з батьків-засновників американської нації

У цій темі ви дізнаєтесь про бюджет родини, його доходи і витрати, чому не можна витратити більше, ніж заробляєш, про ваш власний вклад у формування бюджету родини, про те, звідки беруться та на що витрачаються кишенькові гроші дітей.

1. Для чого потрібен родинний бюджет

Як ви вважаєте, для чого потрібен родинний бюджет? Напишіть свою думку, щоб порівняти з тим, про що ви дізнаєтесь далі.

У попередній темі ми вже дали визначення того, що таке бюджет: це **фінансовий план доходів та витрат** сім'ї протягом певного періоду, зазвичай місяця.

Що дозволяє робити родинний бюджет? Для чого він потрібен?

Родинний бюджет допомагає родині уникнути неконтрольованих витрат та боргів. Упродовж місяця потрібно контролювати доходи та витрати. Порівнюючи ці цифри із запланованими, можна зрозуміти, чи ви дотримуєтесь плану (і тоді все буде гаразд), чи ви відійшли від нього (тож варто щось змінити, щоб досягнути запланованих показників).

Фінансову безпеку забезпечують заплановані в бюджеті заощадження для непередбачених витрат та інвестиції для майбутнього. Чітке планування допоможе досягти довгострокових фінансових цілей, як-от купівля будинку чи квартири, освіта, подорожі тощо. Коли ви знаєте, що ваші фінанси під контролем, це значно знижує стрес, пов'язаний з грошовими питаннями. Ви будете менш турбуватися про те, чи вистачить грошей до наступної зарплати або як покрити несподівані витрати.

Свідоме планування та контроль сімейного бюджету сприяє більш раціональному підходу до витрачання коштів та накопичення заощаджень, формуючи здорові фінансові звички.

Оскільки бюджети можуть розрізнятися за своєю метою та способами ведення, то має сенс спочатку поговорити про те, як можна розділити бюджети родини на різні **види** та **типи**.

Як ви вважаєте, чим можуть відрізнятися родинні бюджети? Які важливі фактори можуть впливати на вигляд та зміст бюджетів?

2. Чим можуть відрізнятися родинні бюджети

Бюджет сім'ї можна класифікувати за різними критеріями з огляду на способи ведення, мету та обсяг. Ось деякі з найпопулярніших видів і типів сімейних бюджетів.

ЗА МЕТОЮ

Бюджет поточного споживання

Цей бюджет фокусується на задоволенні поточних потреб протягом певного періоду (місяць, квартал, рік). Він ураховує доходи та витрати, пов'язані зі щоденним життям, наприклад, їжа, житло, транспорт, розваги тощо. Головна мета такого бюджету – збалансувати доходи та витрати, щоб уникнути дефіциту.

Накопичувальний бюджет

Цей бюджет розроблений для збереження коштів на певні цілі, як-от придбання житла, автомобіля, подорожі, освіта. Він передбачає виділення частини доходів на заощадження, які можуть інвестуватися або зберігатися на депозитному рахунку. Головна мета такого бюджету – **досягти фінансових цілей протягом певного періоду часу.**

Антикризовий бюджет

Цей бюджет розробляється на випадок непередбачених обставин, зокрема втрата роботи, стихійне лихо, хвороба. Він передбачає створення резервного фонду для покриття непередбачених витрат. Мета цього бюджету – **забезпечити фінансову стійкість родини у складні часи.**

Бюджет розвитку

Цей бюджет спрямований на збільшення доходів або зниження витрат протягом певного періоду. Він може використовуватися для досягнення довгострокових фінансових цілей, як-от вихід на пенсію, створення власного бізнесу, збільшення інвестиційного портфеля. Мета цього бюджету – **покращити фінансове становище в довгостроковій перспективі.**

ЗА ПЕРІОДИЧНІСТЮ

Річний бюджет

Використовується для планування великих витрат, наприклад, свята, відпустка або освітні витрати.

Місячний бюджет

Найпопулярніший тип бюджету, який дозволяє сім'ям відстежувати та контролювати щомісячні доходи та витрати.

Бюджет на певний проєкт

Створюється для конкретної мети, наприклад, ремонту в будинку, літнього відпочинку чи покупки автомобіля.

Тижневий бюджет

Допомагає управляти повсякденними витратами й може бути корисним для тих, хто отримує дохід щотижня.

ЗА ТИПОМ ВИТРАТ

Фіксований бюджет

Витрати та доходи є незмінними з місяця в місяць.

Гнучкий бюджет

Передбачає коригування витрат залежно від зміни доходів та обставин.

ЗА МЕТОДОМ ПЛАНУВАННЯ

«Нульовий» бюджет

Цей метод передбачає детальний розподіл кожного отриманого доходу за певними категоріями витрат, перш ніж будь-яка сума буде витрачена, забезпечуючи кожній грошовій одиниці певне призначення.

50/30/20 бюджет

Згідно із цією системою, 50 % доходів відводиться на покриття необхідних життєвих потреб, 30 % витрачається на різноманітні бажання та розваги, а 20 % відкладається для заощаджень або сплати боргів.

Вибір способу ведення бюджету залежить від особистих фінансових цілей, рівня доходу, витрат, а також від того, наскільки детально ви хочете вести контроль над своїми фінансами.

У чому на практиці полягає різниця між «видом» бюджету та «типом» бюджету родини?

Терміни «вид» і «тип» бюджету родини в повсякденному мовленні часто використовують як синоніми. На практиці різниця між «видом» і «типом» бюджету може бути не завжди чіткою, адже обидва терміни використовують для опису різних сторін фінансового планування в сім'ї. Важливо зосередитись на тому, як конкретний вид або тип бюджету може задовольнити потреби вашої сім'ї, допомагаючи вам досягти фінансових цілей.

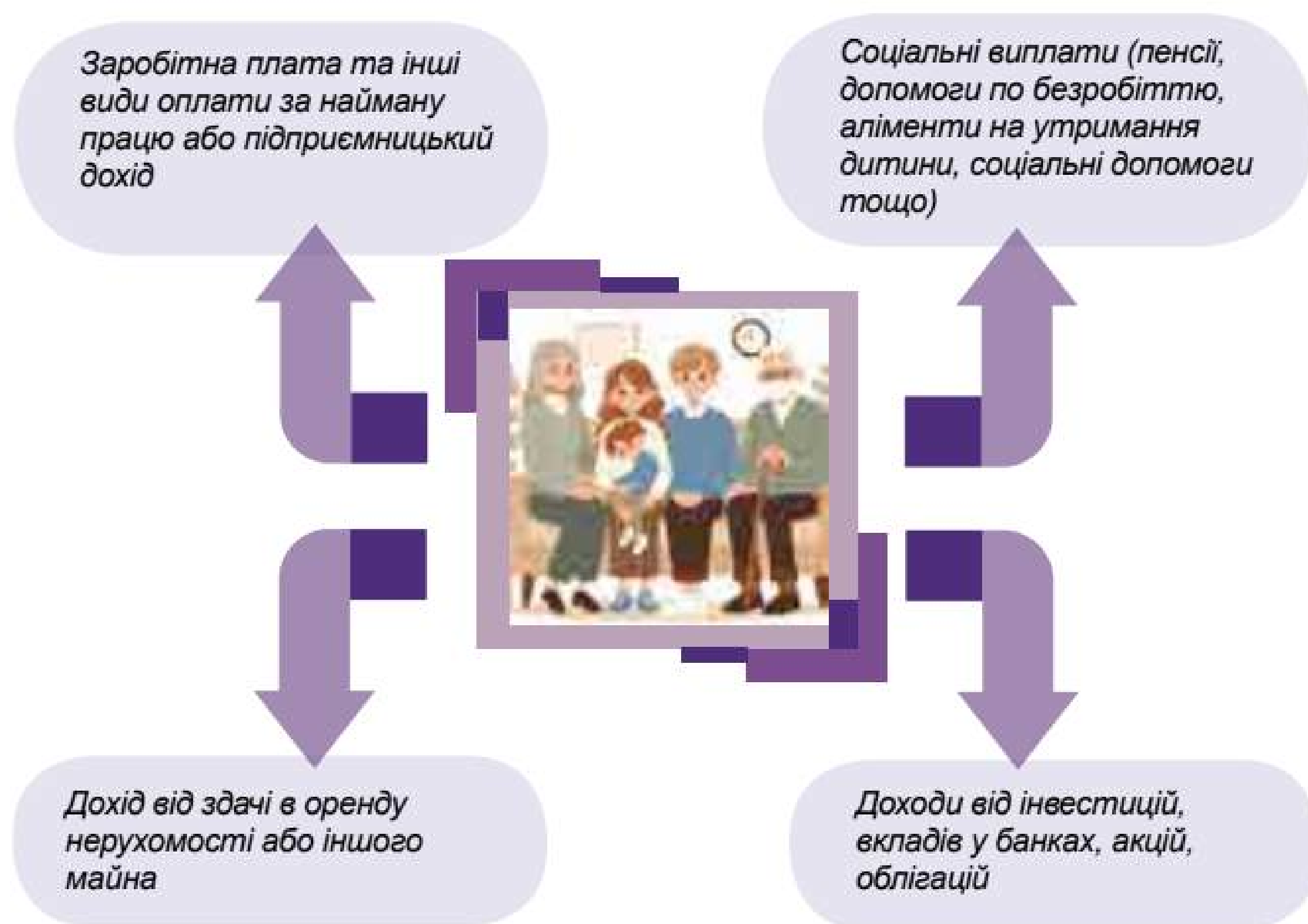
3. Доходи і витрати бюджету

Доходи і витрати – це головні складники бюджету.

Формуючи бюджет родини, до доходів можна зараховувати будь-які грошові надходження, які родина отримує протягом визначеного періоду (зазвичай місяця).

Доходи сімейного бюджету

Витрати сімейного бюджету

Крім перерахованих витрат, слід виокремити витрати на купівлю та ремонт побутової техніки, комп'ютерів, телефонів, витрати на особистий розвиток (хобі, спортзали, спортивні секції, клуби за інтересами), витрати на подарунки до свят, днів народження, благодійні внески та донати, внески на накопичувальні рахунки, пенсійні фонди та інвестиції в цінні папери, нерухомість тощо.

Кожна родина має свої унікальні потреби та пріоритети, тому цей перелік може бути адаптований або розширений залежно від конкретних обставин.

Як ви вважаєте, що треба робити в реальному житті, щоб створювати бюджет родини? Напишіть, які кроки для цього має робити родина.

Скористайтесь змістом «Повісті минулих літ» і науковими джерелами та підготуйте повідомлення, які джерела доходів були в мешканців Русі-України в X–XII ст.

Створення сімейного бюджету – це важливий крок до фінансової стабільності та добробуту. Це допоможе вам контролювати свої витрати, адже ви будете знати, куди йдуть ваші гроші, і зможете краще ними розпоряджатися. Ви зможете визначити сфери, де можна скоротити витрати, та спрямувати ці кошти на досягнення своїх цілей. Створюючи сімейний бюджет, можна спланувати майбутнє, чітко визначити свої фінансові цілі й розробити план їх досягнення. Усвідомлюючи, що ви контролюєте свої фінанси, ви будете менше переживати з приводу грошей.

Для створення сімейного бюджету слід зробити декілька кроків:

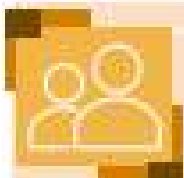
1. Збір інформації про доходи. Запишіть усі джерела доходу вашої родини за місяць.

2. Визначення витрат. Запишіть усі ваші регулярні місячні витрати. Це можуть бути постійні витрати, як-от платежі за кредитами, оренда житла, комунальні послуги, витрати на їжу, транспорт, освіта, медичне обслуговування, страхування тощо.

3. Планування заощаджень та інвестицій. Важливо передбачити частину доходів на заощадження та інвестиції, навіть якщо це невелика сума. Це можуть бути внески на пенсійний рахунок, накопичення на непередбачені витрати, інвестиції тощо.

4. Аналіз. Порівняйте доходи та витрати. Якщо витрати перевищують доходи, вам потрібно буде знайти способи знизити витрати або збільшити доходи.

5. Відстеження та контроль. Регулярно перевіряйте, чи відповідають ваші реальні витрати планованим, та коригуйте свій бюджет, якщо це потрібно.

Створіть навчальний відеоролик, фільм чи мінівиставу для учнів початкової школи про те, навіщо потрібно вести сімейний бюджет і чому батьки не можуть купувати все, що хочеться дітям.

4. Як зробити бюджет родини ефективним

Як зробити так, щоб бюджет реально працював? Слід ставитись до нього реалістично. Бюджет повинен відображати реальні доходи та витрати. Надто оптимістичні або песимістичні оцінки можуть призвести до невдач. У плануванні та виконанні бюджету повинні брати участь (кожний на своєму рівні розуміння) усі члени родини. Обговорення бюджету та фінансових цілей з усіма членами родини забезпечує їх підтримку та участь у досягненні спільних цілей. Кожен член родини своєю поведінкою з точки зору формування потреб та витрат впливає в реальному житті на виконання бюджету. Життя непередбачуване, тож ваш бюджет повинен бути достатньо гнучким, щоб адаптуватися до змін. Родина має бути готова переглядати й коригувати його відповідно до змін у своєму житті. **Має сенс використовувати вже розроблені інструменти для роботи з бюджетом родини.** Є багато цифрових інструментів та додатків для управління бюджетом, які можуть допомогти вести облік доходів і витрат, а також планувати заощадження та інвестиції.

Оцініть свій вклад у формування родинного бюджету. Чи можете ви якось заробляти гроші та збільшувати доходи, чи можете зменшувати затрати? Запишіть свої думки.

Знайдіть в інтернеті додатки, розроблені для ведення родинного бюджету. Розкажіть, що між ними спільного та чим вони відрізняються один від одного. Який з них вам сподобався більше? Чому?

5. Складники родинного бюджету

Треба розуміти, що реальний бюджет, який планує родина, складається з різних частин. Наприклад, в **оперативному бюджеті**, який дозволяє контролювати доходи й витрати **щомісяця**, можуть бути такі складники.

Фіксована частина. Вона може включати в себе витрати, заплановані в межах **заощаджувального** бюджету, або **інвестиційного** бюджету, або бюджету, який передбачає план **погашення боргу**. Такі бюджети планують певні суми грошей, які треба виділяти на досягнення фінансових цілей різного рівня впродовж запланованого терміну. Але ж усі ці заплановані гроші беруться з доходів, що родина отримує щомісяця. Отже, фіксована частина оперативного бюджету містить у собі інформацію **з різних бюджетів** родини.

Змінна частина. Ця частина показує, як родина планує витратити ті гроші, які в неї залишаються після того, як усі заплановані довгострокові витрати вже здійснено. Ця частина є більш «вільною» від довгострокових зобов'язань. Але вона також потребує серйозного планування та відстеження.

Співвідношення або баланс між фіксованою та змінною частинами визначає родина. Треба розуміти, що дуже велика фіксована частина обмежує оперативні витрати родини, які можуть з'являтися. Водночас, якщо змінна частина дуже велика, то пропадає сенс фік-

сованої частини, тому що за малих заощаджень або інвестицій треба мати дуже багато часу, щоб досягти фінансової мети. Гарним прикладом **збалансованого підходу** може бути **50/30/20 бюджет**: 50 % доходу йде на необхідні витрати, 30 % – на бажання, а 20 % – на заощадження або погашення боргів.

Розгляньмо **приклад бюджету** української **родини**. У ньому можна простежити всі особливості бюджету, про які ми вже говорили.

Опис родини. Родина складається з матері, батька та трьох дітей. Старший син навчається у приватному освітньому закладі. Родина живе у власному будинку, на придбання якого вона взяла кредит у банку. У родини залишилася невелика квартира, яку вирішили не продавати, а здавати в оренду. Дідусі та бабусі щомісяця дають гроші «на онуків». Родина у свій час придбала цінні папери та отримує з них дивіденди. Родина має свій автомобіль.

Доходи	%	План	Факт	Відхилення
Заробітна плата батька	31	30 000	30 000	
Заробітна плата матері	25	24 000	24 000	
Премії батька та матері	5	0	5 000	+5 000
Дохід від здачі в оренду квартири	12	12 000	12 000	
Додатковий заробіток батька	10	10 000	10 000	
Дивіденди по облігаціях	3	3 000	3 000	
Допомога від родичів (онукам)	3	3 000	3 000	
Інше (продаж чогось непотрібного)	10	0	10 000	+10 000
Усього	100	82 000	97000	+15 000

Витрати	%	План	Факт	Відхилення
Комунальні платежі	31	5 000	5 000	
Податки	0,5	500	500	
Погашення кредиту	12	10 000	10 000	
Навчання дітей	9	8 000	8 000	

Витрати	%	План	Факт	Відхилення
Страхові внески	0,5	400	400	
Транспорт і автомобіль	11	10 000	9 000	-1 000
Продукти	26	21 000	22 000	+1 000
Розваги (кафе, кіно та інше)	8	8 000	7 000	-1 000
Одяг та взуття	9	6 000	8 000	+2 000
Заощадження на новий комп'ютер	2	2 000	2 000	
Гроші на відпустку	4	4 000	4 000	
Медичні витрати	4	2 000	3 000	+1 000
Інше (наприклад, кишенькові гроші дітей та інші витрати)	7	5 100	6 000	+900
Усього витрат	100	82 000	84 900	2900
Сальдо (різниця між доходами та витратами)			12 100	

Це приклад традиційного **щомісячного** бюджету. Він **оперативний**, але в ньому є **елементи довгострокового** планування – новий комп'ютер, погашення кредиту, відпустка. У ньому є **фіксована** частина – комунальні витрати, погашення кредиту, навчання дітей, заощадження на комп'ютер та відпустку. Все інше можна зарахувати до **змінної** частини.

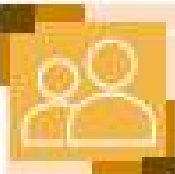
Це так званий **нульовий** бюджет. У ньому заплановані витрати (82 000 грн), які збігаються із запланованими доходами (82 000 грн).

У цьому разі родина витратила більше, ніж планувала (на 2900 грн). Таке трапляється, іноді бувають місяці, коли не вдається витримати заплановані витрати. Але родина й заробила більше, ніж планувала (на 15 000 грн). Тому в неї залишилися гроші (12 100 грн). Ці гроші можна, наприклад, **перенести на наступний місяць**. Що з ними робити в наступному місяці, залежить від рішення родини. Тут може бути декілька варіантів, що залежать від фінансової поведінки родини. Їх можна або витратити в наступному місяці, або заощадити на майбутні потреби, або інвестувати в щось, що принесе прибуток у майбутньому.

Пропонуємо вам організувати «мозковий штурм» на тему «Альтернативні варіанти формування доходів та витрат бюджету родини». З'ясуйте відповіді на питання: Які ваші фінансові цілі на найближчий час? Які ресурси та інформація вам доступні для покращення вашої фінансової грамотності? Які ви можете запропонувати творчі та незвичайні способи збільшення доходів або економії коштів?

Не бійтеся генерувати нестандартні та незвичайні ідеї, адже саме вони можуть привести до найкращих результатів!

Навчальна гра «Бюджет літнього відпочинку: що можна та що не можна».

Мета гри: навчити дітей планувати бюджет літнього відпочинку, розуміти різницю між необхідними витратами та бажаннями, а також важливість заощадження.

Компоненти гри.

Ігрове поле: поле, поділене на клітинки, які відображають дні літа.

Грошові купюри: графічні зображення грошей для ведення бюджету.

Картки витрат: картки з різними видами витрат, як-от їжа, розваги, подорожі.

Картки бажань: картки з додатковими бажаннями, які не є необхідними.

Картки заощаджень: картки для планування заощаджень на майбутнє.

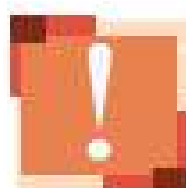
Правила гри.

Кожен гравець починає з фіксованою сумою грошей на літній відпочинок. Гравці кидають кубик і рухаються по ігровому полю, виконуючи дії згідно з клітинками, на які вони потрапляють. Коли гравець потрапляє на клітинку з витратами, він має вирішити, чи витратити гроші на певну річ або послугу. Коли гравець потрапляє на клітинку з бажаннями, він може вибрати, чи «купувати» це бажання, якщо в нього достатньо грошей. Коли гравець потрапляє на клітинку заощаджень, він може відкласти частину грошей на майбутнє.

Гра закінчується, коли всі гравці досягають кінця ігрового поля. Гравець, який найбільше заощадив і розумно витратив гроші, виграє.

6. Кишенькові гроші дітей

Планування кишенькових грошей для дітей є важливим для виховання фінансової грамотності та відповідальності.

З часом настає момент, коли вам потрібні кишенькові гроші. Це не просто спосіб купити щось, що вам подобається, а й цінний інструмент для розвитку важливих навичок та формування правильного ставлення до матеріальних цінностей. Кишенькові гроші дають вам можливість спілкуватися з однолітками на рівних. Ви можете ділитися своїми заощадженнями, купувати подарунки друзям або просто ласувати з ними разом. Це допомагає розвивати навички спілкування, співпраці та емпатії. Маючи власні гроші, ви почуватиметеся більш упевненою. Ви можете самостійно приймати рішення про те, як витратити свої гроші, і нести відповідальність за свої дії. Це сприяє розвитку самостійності та незалежності.

«Річний дохід 20 фунтів, річна витрата 19 фунтів 19 шилінгів і 6 пенсів – у результаті щастя. Річний дохід 20 фунтів, річна витрата 20 фунтів і 6 пенсів – у результаті злидні».

Чарльз Дікенс,
англійський письменник XIX ст.

Кишенькові гроші дають можливість навчитися поводитися з грошима. Ви можете планувати свої витрати, економити, ставити цілі та ухвалювати відповідальні фінансові рішення. Це навички, які знадобляться вам протягом усього життя.

«Нажити багато грошей – хоробрість, зберегти їх – мудрість, а вміло витратити – мистецтво».

Луцій Анней Сенека,
давньоримський філософ,
державний діяч

можливість навчитися планувати та ставити цілі. Ви можете економити гроші, щоб купити щось бажане, або відкласти їх на майбутнє. Це допоможе вам розвинути навички планування та цілепокладання, які знадобляться в дорослому житті.

«Важливо не те, скільки грошей ви заробляєте, а те, скільки грошей у вас залишається, як вони працюють на вас і скільки поколінь ви зможете ними забезпечити».

Роберт Кійосакі,
американський підприємець, інвестор

Пам'ятай! Гроші – це не тільки витрати, а й можливість навчитися бути відповідальним, самостійним і цілеспрямованим. Використовуй їх розумно, і вони допоможуть тобі не тільки зараз, а й у дорослому житті!

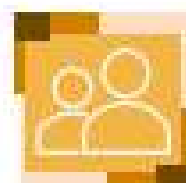
Як ти витрачаєш свої кишенькові гроші? Спробуй скласти план і поділися своїми думками з батьками!

Щоб кишенькові гроші приносили користь, важливо встановити чіткі правила їх використання. Батьки мають обговорити з тобою розмір кишенькових грошей. Адже важливо не лише давати кишенькові гроші, а й вести відкритий діалог щодо того, як ними розпоряджатися.

Що таке бюджет родини? Який бюджет можна назвати збалансованим?

Пропонуємо вам організувати мозковий штурм на тему «Стратегії управління кишеньковими грошима».

Поради для батьків: Як встановити правила?

- **Обговоріть обмеження.** Заздалегідь поясніть дитині, на що вона не може витрачати свої кишенькові гроші, наприклад, на азартні ігри, алкоголь чи тютюн.
- **Поясніть причини.** Не просто забороняйте, а пояснюйте, чому певні витрати неприпустимі. Це допоможе дитині зрозуміти вашу позицію та сформувати власну відповідальну точку зору.
- **Заохочуйте планування.** Допоможіть дитині навчитися планувати свої витрати. Разом ви можете скласти бюджет або просто обговорити, що вона планує купити на кишенькові гроші.
- **Підтримуйте відповідальність.** Не використовуйте кишенькові гроші як метод заохочення чи покарання. Це може призвести до нездорового ставлення до грошей та формування неправильних пріоритетів.
- **Навчайте на прикладах.** Діти вчаться на прикладі дорослих. Будьте чесними та відкритими щодо своїх власних фінансів. Діліться з дитиною своїм досвідом, як ви заробляєте, економите та витрачаєте гроші.
- **Підтримуйте фінансову грамотність.** Допоможіть дитині навчитися основ фінансової грамотності. Ви можете разом читати книжки, дивитися освітні відео або грати в ігри на цю тему. Ведіть з дитиною відкритий діалог про гроші, і ви допоможете їй вирости фінансово грамотною та самостійною особистістю.

Поради для учнів: Як навчитися розпоряджатися грошима?

- **Складай бюджет:** Записуй свої доходи та витрати.
- **Заощаджуй:** Відкладай частину грошей на бажану покупку або мрію.
- **Порівнюй ціни:** Перш ніж щось купити, порівняй ціни в різних магазинах.
- **Роби обдумані покупки:** Не купуй імпульсивно, спочатку подумай, чи дійсно тобі потрібна ця річ.
- **Не бійся помилятися:** Якщо ти зробив / зробила помилку у фінансовому плануванні, це не страшно. На помилках учаться.

Головні підсумки теми

- ◀ Бюджет родини дозволяє чітко розуміти, які доходи має родина та на які потреби й бажання ці доходи витрачаються.
- ◀ Бюджет дає можливість як виконувати оперативний контроль грошей родини, так і робити довгострокове фінансове планування.
- ◀ Різні види та типи бюджетів призначені для різних потреб – оперативного керування, довгострокового накопичення, інвестицій, виконання фінансових зобов'язань, зокрема погашення боргів.
- ◀ *Не можна витрачати більше, ніж заробляєш. Якщо утримувати свої витрати в межах доходів і навіть трохи заощаджувати, то добробут зростатиме.* Проте, якщо людина або сім'я будуть весь час витрачати більше, ніж отримують, і залазити в борги, добром це точно не скінчиться. Віддавати взяті в борг гроші доводиться зазвичай із відсотками, тобто платою за тимчасове користування ними, тому звести кінці з кінцями буде дедалі складніше.
- ◀ Кишенькові гроші – це цінний інструмент для навчання дітей важливих життєвих навичок. Даючи своїм дітям кишенькові гроші та навчаючи їх відповідально ними розпоряджатися, можна допомогти їм стати фінансово грамотними, відповідальними та незалежними людьми.

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 3

Навчальна гра «Бюджет родинного свята»

Мета роботи: ознайомитися з основами фінансової поведінки; навчитися планувати та складати реалістичний бюджет для організації родинного свята; розвинути навички фінансового планування, аналізу витрат та прийняття обґрунтованих фінансових рішень.

ХІД РОБОТИ:

У травні українці традиційно святкують День матері. Це одне з найбільш надихаючих свят, оскільки мати є важливою особою в житті кожної людини. Виконуючи запропоновані завдання, навчіться планувати бюджет для цього особливого дня, вибирати пріоритетні витрати та приймати відповідальні фінансові рішення.

Завдання 1. У вас є 1000 грн на подарунок мамі. Ви знаєте, що вона любить квіти, книжки та прикраси. Дослідіть ціни онлайн та складіть список можливих подарунків у межах бюджету. Обґрунтуйте свій вибір.

Завдання 2. Ви вирішили приготувати святковий обід для мами. Ваш бюджет – 800 грн. Складіть меню з трьох страв, враховуючи улюблені страви мами. Полічіть вартість інгредієнтів та переконайтесь, що ви вкладаєтесь у бюджет.

Завдання 3. Ви з братом / сестрою вирішили об'єднати зусилля для подарунка. У вас разом 2000 грн. Ви вагаєтесь між трьома варіантами: купити мамі прикрасу, оплатити їй курс масажу або купити квитки на концерт її улюбленого виконавця. Порівняйте ці варіанти, враховуючи довгострокову цінність кожного подарунка. Обґрунтуйте свій вибір.

Завдання 4. Під час підготовки до свята виникли непередбачені витрати (доставка прикраси, сертифіката на масаж чи квитків на концерт). Перед вами стоїть вибір скоротити витрати чи знайти інший

вихід із ситуації. Ви можете обрати дешевший квиток на концерт, проте мамине місце в залі буде значно далі від сцени. Можна обрати прикрасу в місцевій крамниці, але, на жаль, там відсутня модель, що сподобалась мамі. Можна придбати сертифікат на меншу кількість масажних процедур.

Який варіант ви оберете?

Як ваш вибір вплине на загальний бюджет свята?

Чи доречно в цій ситуації скористатися резервними коштами або позичити гроші в родичів (наприклад, у тата)?

Зробіть висновки (напишіть короткий рефлексивний текст про те, що ви дізналися про бюджет родини в процесі виконання цієї роботи та як плануєте використовувати ці знання в майбутньому).

Тема 3. Запозичення, заощадження та інвестиції

Гроші ніколи не вирішують ваші проблеми, якщо ви не знаєте, як ними користуватися.

Т. Харв Екер,
письменник і бізнесмен

Не планувати – це планування на невдачу.

Бенджамін Франклін,
один із батьків-засновників США

У цій темі ви дізнаєтесь про ключові концепції та стратегії, які допоможуть ефективно управляти вашими фінансами; ознайомтеся з різними видами запозичень; з тим, яку роль вони відіграють у житті людини; методами заощадження та основами інвестування, що дозволять вам ухвалювати обґрунтовані фінансові рішення.

1. Чому заощадження важливі для родини

Поміркуйте та самостійно сформулюйте відповіді на питання. Що таке заощадження? Де брати гроші на заощадження? Навіщо заощаджувати гроші?

Заощадження – це частина грошових доходів, яку людина відкладає для задоволення якихось конкретних потреб у майбутньому – для досягнення своїх фінансових цілей. Це може бути спрямовано на щось конкретне, наприклад, новий телефон або поїздку, або просто на «чорний день», коли можуть знадобитися додаткові гроші.

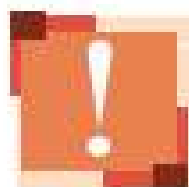
Чи бачите ви себе з новеньким смартфоном? Або ж за ноутбуком, що готовий підкорити будь-які завдання? А може, мрієте про незабутні враження від концерту улюблених виконавців? Або ж прагнете відвідати Париж, підкорити Говерлу чи навіть Еверест чи поніжитися на узбережжі Мертвого моря? Здійснення будь-якої із цих мрій стає ближчим, коли ви починаєте заощаджувати!

Заощадження – це не просто відкладання грошей на «чорний день». Це потужний інструмент, який може допомогти вашій родині досягти фінансової стабільності та процвітання. Чому заощадження такі важливі?

1. Забезпечують фінансову безпеку. Заощадження створюють фінансову подушку безпеки, яка допомагає пережити непередбачувані ситуації, як-от втрата роботи, хвороба, нещасний випадок або поломка важливої техніки. Заощадження допомагають родині впоратися з такими випадками без необхідності брати позики.

2. Допомагають у досягненні цілей. Чи то довгоочікувана подорож, чи то купівля власного житла, чи то пенсія – заощадження дозволяють родині планувати і втілювати в життя свої мрії та цілі.

3. Сприяють фінансовій незалежності. Маючи заощадження, родина менше залежить від кредитів і позик, що зменшує стрес і підвищує її фінансову стабільність.

Передумови формування заощаджень.

Щоб почати заощаджувати, родині потрібно мати:

1. Стабільний дохід. Без регулярного доходу важко планувати витрати і відкладати гроші.

2. Бюджет. Важливо вести записи доходів і витрат, щоб розуміти, скільки грошей можна відкласти.

3. Фінансову дисципліну. Відмова від непотрібних покупок і звичка відкладати певний відсоток доходу. Окрім дисципліни, потрібна ще мотивація.

4. Фінансову освіту на рівні користувача. Розуміння того, як правильно управляти грошима, допомагає уникнути помилок і збільшити заощадження.

5. Цілі заощадження. Встановлення конкретних цілей допомагає мотивувати родину відкладати гроші. Без мотивації буде важко відмовляти собі у витратах, навіть коли ви дисциплінована людина.

Ці передумови допомагають створити міцну основу для накопичення коштів та фінансової стабільності родини.

2. Як почати заощаджувати

Визначте ваші цілі, тобто на що ви хочете заощадити. Це може бути що завгодно: новий гаджет, подорож, квартира, освіта для дітей, пенсія тощо. Що чіткіше ви сформулюєте свою мету, то легше вам буде йти до неї. Розрахуйте суму, необхідну для досягнення вашої мети. Це допоможе визначити, скільки вам потрібно економити щомісяця. Запишіть усі ваші доходи та витрати. Це допоможе вам зрозуміти, куди йдуть ваші гроші, і знайти статті, де можна скоротити витрати.

Існує багато методів складання бюджету, наприклад, метод 50/30/20, метод «Чотири конверти» тощо. Виберіть метод, який найкраще підходить для вас. Визначте, скільки ви можете економити щомісяця. Це може бути навіть невелика сума, наприклад 100 чи 200 грн. Налаштуйте автоматичний переказ частини вашого доходу на заощадження. Це допоможе вам не витратити ці гроші випадково. Можна також відкрити окремий ощадний рахунок, щоб відокремити ваші заощадження від поточних витрат.

Проаналізуйте свої витрати та знайдіть статті, де можна економити. Це може бути їжа, розваги, транспорт, одяг тощо. Шукайте альтерна-

тивні, більш бюджетні варіанти. Наприклад, замість того, щоб ходити в кафе, готуйте їжу вдома. Замість того, щоб купувати новий одяг, шукайте речі в секонд-хендах або на розпродажах. Відмовтеся від непотрібних витрат. Наприклад, скасуйте підписку на послуги, якими ви не користуєтеся.

Заощадження потребують дисципліни. Не здавайтеся, навіть якщо спочатку це здається складним. Відстежуйте свій прогрес. Це допоможе вам бачити, як ви наближаєтеся до своєї мети, і мотивуватиме рухатися далі. Нагороджуйте себе за успіхи. Це допоможе зберегти мотивацію.

Коли ви накопичите певну суму, ви можете подумати про інвестування своїх заощаджень. Це допоможе вам із часом збільшити свій капітал. Існує багато різних інвестиційних інструментів, як-от акції, облігації, нерухомість, золото тощо. Перед тим як інвестувати, важливо провести дослідження та вибрати інструменти, які відповідають вашим цілям і ризикам.

Метод «Чотири конверти» – це простий та ефективний спосіб керувати своїми фінансами та уникати перевитрат. Він ґрунтується на розподілі вашого щомісячного доходу на 4 категорії:

Необхідні витрати (витрати, без яких ви не можете обійтися, зокрема оренда, комунальні послуги, продукти харчування, транспорт).

Додаткові витрати (витрати, які не є необхідними, але які ви все ж таки хочете собі дозволити, наприклад, розваги, їжа в ресторанах, одяг).

Накопичення (сума, яку ви плануєте відкласти на майбутні цілі, як-от придбання нового гаджета, подорож, квартира, пенсія).

Інвестиції (сума, яку ви інвестуєте, щоб збільшити свій капітал із часом).

Цей метод може бути корисним для людей, які хочуть навчитися краще контролювати свої витрати та досягти своїх фінансових цілей.

Поради для юних «економістів»

Вчіться відмовляти собі. Необов'язково купувати все, що хочеться, прямо зараз. Подумайте, чи дійсно це потрібно вам.

Знаходьте альтернативні способи розваг. Часто безкоштовні або недорогі варіанти можуть бути не менш захопливими, ніж дорогі.

Учіться інвестувати. Опануйте основи інвестування з молодих років, щоб у майбутньому ваші гроші працювали на вас.

Відкривайте рахунок для заощаджень. Якщо у вас ще немає власного банківського рахунку, поговоріть з батьками про можливість відкрити рахунок для заощаджень.

Формування заощаджень родиною – це не тільки про фінанси, але й про виховання відповідального ставлення до грошей у молодому віці. Навички, здобуті зараз, допоможуть вам у майбутньому вести фінансово успішне та безпечне життя.

«Зберегти свої гроші коштує більше зусиль, ніж здобути їх».

Мішель де Монтень,
французький письменник
і філософ

Поміркуйте, як зберігати гроші, що ви заощадили. Які варіанти ви можете запропонувати? Напишіть, а потім обговоріть у класі. Які плюси та мінуси ви бачите в кожному із запропонованих вами варіантів?

Як зберігати заощаджені гроші – цікаве і важливе для практики питання. Людство шукає найкращі відповіді вже багато років. **Фізичне сховище вдома** – один із найдавніших методів зберігання грошей. Люди ховали монети, золото або інші цінності в секретних місцях у своїх домівках, зокрема під підлогою або за стінними панелями. У середньовічній Європі заможні люди та торговці часто використовували замкнені келихи і скрині, щоб зберігати гроші й документи.

Ці контейнери часто були виготовлені з металу і мали складні замки. З появою комерційних банків у ранньому Новому часі, особливо в містах Італії, як-от Венеція і Флоренція, люди почали зберігати гроші на банківських рахунках. Банки пропонували більшу безпеку й дозволяли легше керувати більшими сумами. З розвитком державних фінансів і фінансових ринків люди почали інвестувати в державні облігації або акції як спосіб зберігання та збільшення своїх заощаджень.

Під час економічних криз або періодів високої інфляції деякі люди віддають перевагу зберіганню своїх грошей удома, а не в банках, що призвело до появи терміна «матрацний банк», що умовно означає ховати гроші в матраці. Останніми десятиліттями з розвитком інтернету й цифрових технологій з'явилися нові форми зберігання грошей, зокрема електронні гроші та криптовалюти, що дозволяють безпечно зберігання й легкий доступ до коштів через цифрові гаманці.

У цьому розділі ми поговоримо про два шляхи зберігання заощаджених грошей – про банківські депозити та інвестування. Почнемо з простих питань.

3. Що таке депозит

Депозит – це грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі у валюті України чи в іноземній валюті або в банківських металах, які банк прийняв від вкладника чи які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений термін зберігання чи без зазначення терміну (під відсоток або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Сучасні банки пропонують широкий вибір депозитних продуктів, які можуть задовольнити різні потреби та фінансові цілі клієнтів. Банківські депозити поділяють за такими характеристиками.

За строком розміщення.

Строкові депозити: кошти розміщуються на певний термін (1 місяць, 3 місяці, 6 місяців, 9 місяців, 1 рік, 2 роки, 5 років) під фіксовану процентну ставку, яка зазвичай вища, ніж за депозитами до запитання.

Депозити до запитання: кошти можна зняти з рахунку в будь-який час без втрати відсотків, але процентна ставка за ними зазвичай нижча, ніж за строковими.

За валютою

Гривневі депозити: депозити розміщуються в українській гривні.

Валютні депозити: депозити розміщуються в іноземній валюті (долар США, євро, фунт стерлінгів тощо). Процентна ставка за цими депозитами може залежати від курсу валюти.

Мультивалютні депозити: депозити розміщуються в декількох валютах.

За способом нарахування відсотків

З простими відсотками: відсотки нараховуються лише на суму депозиту.

З капіталізацією відсотків: відсотки нараховуються не лише на суму депозиту, але й на накопичені раніше відсотки. Це може привести до значного збільшення ваших заощаджень у довгостроковій перспективі.

Для забезпечення фінансової безпеки рекомендується вкладати кошти в короткострокові депозити з терміном від 3 до 4 місяців або обирати депозити, які дозволяють вивести кошти достроково. Хоча прибутковість таких депозитів може бути невеликою (від 8 до 10 % на рік), головне їх призначення – забезпечити легкий доступ до коштів, а не генерувати значний дохід. Вони служать для вашого спокою та комфорту.

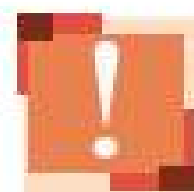
Якщо після закінчення тримісячного депозиту вам не потрібні ці кошти, ви можете продовжити його.

Найкраще мати кілька таких короткострокових депозитів з різними термінами закінчення, створюючи так званий депозитний каскад.

ВАЖЛИВО! З доходів від депозиту необхідно сплатити податок на доходи фізичних осіб, який становить 18 %, та військовий збір у розмірі 5 %.

4. Чому банки платять нам проценти за депозит

Банки використовують ваші гроші, щоб видавати позики іншим людям або компаніям. Вони стягують із цих людей проценти за користування позикою. Частину із цих процентів банк віддає вам у вигляді винагороди за те, що ви позичили їм свої гроші.

Як ви бачите, у світі грошей усе пов'язано. Щоб виникала можливість давати позики, хтось повинен класти гроші на депозит. А якщо не буде позик, то банк не зможе вам платити проценти за депозитом.

Основні особливості депозиту

Термін депозиту: це період, на який ви віддаєте свої гроші банку. Може бути короткостроковий (до року) або довгостроковий (понад рік).

Процентна ставка: відсоток, який банк платить вам за користування вашими грошима. Вона може бути фіксованою (не змінюється) або змінною (може змінюватися).

Поповнення та часткове зняття: деякі депозити дозволяють додавати гроші або забирати частину грошей до закінчення терміну, але це може вплинути на процентну ставку.

Капіталізація процентів: це форма виплати доходу за вкладом, за якої нараховані відсотки додаються до основної суми депозиту, тобто застосовується складний відсоток.

Як обчислюються відсотки за депозитом?

Прості відсотки – це спосіб розрахунку суми відсотків, який полягає у множенні основної суми на процентну ставку та кількість періодів, за які відсотки повинні бути сплачені. Формула виглядає так:

$$A_n = A_0 \left(1 + \frac{pn}{100} \right),$$

де A_0 – сума грошей, покладених на депозит,
 p – прості відсотки з помісячною виплатою,
 n – кількість місяців.

Складні відсотки – це спосіб нарахування відсотків, за якого нараховані відсотки періодично додаються до базової суми (капіталізуються). Додавання відсотків приводить до поступового зростання суми вкладу та збільшення відсоткового прибутку.

$$A_n = A_0 \left(1 + \frac{p}{100} \right)^n,$$

де A_0 – сума грошей, покладених на депозит,
 p – відсоток річних,
 n – кількість років.

Розгляньмо приклад нарахування складних відсотків.

Уявімо, що ви вклали 1000 грн на депозит з відсотковою ставкою 10 % на рік зі щорічною капіталізацією відсотків терміном на 1 рік.

Сума депозиту – 1000 грн, відсоткова ставка – 10 % на рік, термін – 1 рік. Капіталізація: щорічна.

Використовуючи формулу для складних відсотків, ми отримаємо:

$$1000 \text{ грн} \times \left(1 + \frac{0,10}{1} \right)^{1 \times 1} = 1100 \text{ грн.}$$

Таким чином, на кінець року ви отримаєте 1100 грн, включно з вашими початковими 1000 грн, плюс 100 грн у вигляді відсотків.

Для спрощення обчислень використовують депозитний калькулятор, що дозволяє обрахувати суму депозиту з урахуванням усіх додаткових умов: <https://finance.ua/ua/calc/deposit>

Задача. Клієнт банку оформив депозит з капіталізацією вкладу. Сума вкладу – 25 тис. грн, відсоток за депозитом – 13 % річних. Скільки грошей буде у вкладника на рахунку через 7 років? Для розв’язання задачі скористайтесь депозитним онлайн-калькулятором.

Важливі моменти про депозити для розуміння.

- **Податки.** У різних країнах, зокрема в Україні, на суму відсотків, отриману з депозитів, нараховують **податки** – в Україні зараз це 23 % на суму відсотків з урахуванням військового збору.

- **Штрафи за дострокове зняття.** Якщо ви вирішите забрати свої гроші до закінчення терміну депозиту, банк може стягнути з вас штраф або понизити процентну ставку.

- **Гарантування вкладів.** В Україні існує система гарантування вкладів, яка захищає ваші гроші в банку до певної суми на випадок банкрутства банку. Більш детально ви можете подивитися інформацію в інтернеті.

Отже, **депозит** – це спосіб **не тільки зберегти** свої гроші, але й **заробити** на них додаткові відсотки. Важливо вибирати депозити з урахуванням ваших фінансових цілей та потреб.

Вибираючи депозитні пропозиції, потрібно обов’язково звернути увагу на кілька ключових аспектів, які допоможуть вам визначити найбільш вигідні умови та забезпечити безпеку ваших коштів. Ось **основні критерії**, на які слід звертати увагу:

1. Відсоткова ставка.

Розмір відсоткової ставки. Вища ставка означає більший дохід від ваших заощаджень. Порівняйте пропозиції різних банків. **Фіксована ставка** гарантує, що відсоток не зміниться протягом терміну депозиту, тимчасом як плаваюча ставка може варіюватись залежно від ринкових умов.

2. Термін депозиту.

Визначте, на який термін ви готові розмістити свої кошти без доступу до них. Короткострокові депозити зазвичай мають нижчі відсоткові ставки, ніж довгострокові.

3. Умови дострокового розірвання.

Дізнайтеся, чи можливе дострокове зняття коштів та які штрафи за це передбачені. Важливо розуміти можливі фінансові наслідки.

4. Мінімальна та максимальна сума депозиту.

Переконайтеся, що умови депозиту відповідають вашим можливостям щодо мінімальної та максимальної суми вкладу.

5. Частота виплат відсотків.

Варіанти виплат можуть включати щомісячні, щоквартальні виплати або виплати в кінці терміну. Визначте, який варіант найкраще підходить для ваших потреб.

6. Страхування вкладів.

Переконайтеся, що банк входить до системи страхування вкладів в Україні, що забезпечує захист ваших коштів у разі банкрутства банку.

7. Репутація та фінансова стабільність банку.

Вибирайте надійний банк із хорошою репутацією та стабільним фінансовим становищем. Прочитайте відгуки, дослідіть рейтинги незалежних агентств.

8. Додаткові умови та вимоги.

Деякі депозитні пропозиції можуть включати додаткові умови, як-от відкриття поточного рахунку в банку або купівля додаткових банківських продуктів.

Завжди уважно читайте умови договору перед тим, як підписати його, та ставте питання фінансовому консультанту чи менеджеру банку.

5. Поради фінансистів щодо зберігання грошей

Крім заощаджень на конкретні цілі, нам необхідно мати запас грошей, який допоможе пережити непередбачувані обставини, як-от втрата роботи, хвороба або несподівані витрати. Резерв грошей, що допомагає вам почуватися впевнено в разі несподіваних витрат або втрати доходу, називають **фінансовою подушкою безпеки**. Формування фінансового резерву є необхідним для кожної людини.

Фінансові експерти радять поділити гроші на фінансовій подушці приблизно так:

- 10 % у гривні на руках;
- 20 % у гривні на короткострокових депозитах чи в ОВДП;
- по 35 % у доларах та євро, частково – у готівці, частково – на поточних рахунках у банку.

Скористайтесь порадами фахівців і створіть власну фінансову подушку!

«Фінансова подушка безпеки перетворює кризу на звичайну турботу».

Дейв Ремзі,
американський експерт
із фінансів, письменник

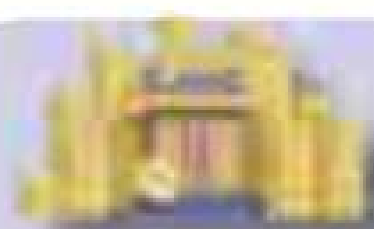

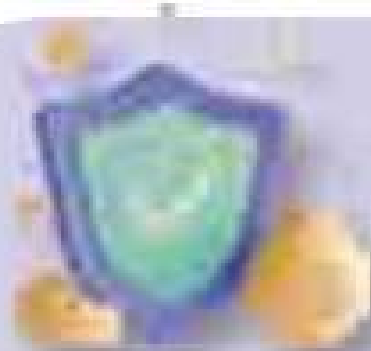
Самостійна робота. Оберіть для прикладу декілька банків в Україні та проведіть дослідження умов, на яких обрані вами банки приймають депозитні вклади. Інформацію оформіть у вигляді таблиці. Порівняйте ці умови та зробіть висновок щодо вашого вибору. Обговоріть висновки в класі.

Депозит – це найменш ризикований спосіб зберігання заощаджень, але за його допомогою складно заробити багато грошей. Це типовий приклад важливого правила, яке діє у фінансах: якщо ви не ризикуєте, то з високою вірогідністю не зможете багато заробити, використовуючи свої заощадження. Для тих людей, які не бояться ризикувати, існує інший спосіб збільшити кількість своїх грошей. Це **інвестування**. Нагадаємо, що **основна ідея** інвестування полягає в тому, що ви вкладаєте ресурси **сьогодні** з метою отримати більшу вигоду **в майбутньому**.

Основні напрями інвестування

Банківські депозити – найпростіший спосіб інвестування, коли людина кладе гроші в банк і отримує відсотки.

Акції – частки власності в компанії. Купуючи акції, інвестор стає співвласником компанії і може отримувати частину її прибутку у вигляді дивідендів. Вартість акцій може зростати або знижуватися залежно від успіху компанії.

Облігації – це боргові зобов'язання, які випускають уряди або компанії. Купуючи облігації, інвестор позичає гроші емітенту облігацій і отримує фіксований дохід у вигляді відсотків. Облігації вважаються менш ризикованими, ніж акції.

Нерухомість – це інвестування в житлові або комерційні об'єкти. Інвестори можуть отримувати дохід від оренди або від продажу нерухомості за вищою ціною. Нерухомість часто розглядається як стабільний і довгостроковий вид інвестицій.

Власна справа – це інвестування у створення та розвиток власного бізнесу. Це може бути будь-який вид діяльності, від відкриття магазину до надання послуг. Інвестування у власну справу вимагає багато зусиль і часу, але може приносити значний дохід і задоволення від досягнень.

Інвестиційні фонди – це об'єднання коштів багатьох інвесторів, які керуються професійними менеджерами. Фонди можуть інвестувати в різні активи, як-от акції, облігації та інші цінні папери. Це дозволяє знизити ризики і отримати диверсифікований портфель.

Інвестиції в золото та інші дорогоцінні метали – це інвестиції, які використовуються для захисту від інфляції та економічної нестабільності. Вартість дорогоцінних металів зазвичай зростає в періоди економічної невизначеності.

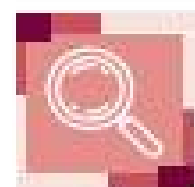
Інвестиції в криптовалюти – це цифрові або віртуальні валюти, які використовують криптографію для забезпечення безпеки транзакцій. Інвестування в криптовалюти є високоризиковим, але може приносити високий дохід.

Інвестиції в стартапи – це інвестування в нові компанії, які мають високий потенціал зростання. Інвестори можуть отримати значний прибуток, якщо стартап стане успішним, але також існує високий ризик втрати інвестицій.

Існує безліч інших видів інвестицій, кожен з яких має свої особливості та рівень ризику. Ми розглянули лише деякі з них, щоб дати вам загальне уявлення про світ інвестування.

Коли ми з вами розглядали приклад родинного бюджету, ми бачили в розділі «Доходи» рядок «Дивіденди по облігаціях». Це приклад того, як інвестиція працює в бюджеті. Але треба розуміти, що колись у родинному бюджеті в розділі «Витрати» був рядок «Придбання облігацій».

Самостійна робота. Використовуючи інтернет, розкажіть у класі, які види інвестицій зараз можливі для громадян України. Де можна купувати цінні папери, зокрема акції та облігації?

Депозит – це найменш ризикований спосіб зберігання заощаджень, але за його допомогою складно заробити багато грошей. Адже існують певні ризики, про які потрібно знати.

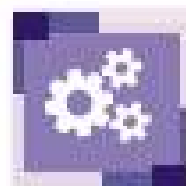
Зростають ціни на товари та послуги, через який гроші втрачають свою купівельну спроможність. Цей процес називається **інфляцією**. Якщо відсоткова ставка за депозитом нижча за рівень інфляції, ваші заощадження можуть знецінитися. Це означає, що ви зможете купити менше товарів і послуг за ті ж гроші в майбутньому.

В Україні рівень інфляції визначається Державною службою статистики України <https://www.ukrstat.gov.ua/>. Саме тому важливо обирати депозит з процентною ставкою, яка перевищує рівень інфляції.

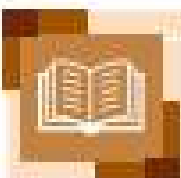
На жаль, іноді банки можуть збанкрутувати. Це означає, що вони не зможуть повернути своїм клієнтам їхні гроші. У такому випадку ви ризикуєте втратити частину своїх заощаджень або навіть усі свої гроші. Проте в Україні існує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), який гарантує повернення вкладів фізичним особам у разі банкрутства банку. Сума відшкодування за вкладом в одному банку становитиме 600 тисяч гривень.

Ще раз нагадаємо вам висловлювання одного з найвідоміших інвесторів В. Баффета: *«Ніколи не інвестуйте в бізнес, якого ви не розумієте»*.

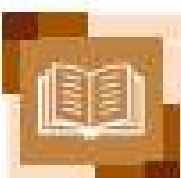
Створіть ваш особистий бюджет на місяць. Тема воркшопу – «Плануємо особистий бюджет, заощаджуємо та інвестуємо». Ви можете обговорювати з учителем / учителькою незрозумілі питання. Мета цього воркшопу – перевести знання, що ви отримали, на рівень практичного розуміння та початкових навичок.

Розробіть бюджет, у якому будуть не тільки звичайні поточні витрати, але й заощадження та інвестування. Після завершення роботи презентуйте її в класі. Заслухайте думку однокласників / однокласниць з приводу вашого бюджету.

Воркшоп (англ. *workshop*) – це інтенсивний навчальний захід, на якому учасники навчаються завдяки власній активній роботі.

Ми розглянули питання, як заощаджувати гроші, як їх зберігати та як примножувати свої заощадження через різні можливі механізми. Але в житті так трапляється, що треба розмірковувати не як зберігати заощадження, а де взяти гроші на щось важливе. Для цього існують **запозичення**.

У фінансовому контексті **«запозичення»** означає отримання коштів від кредитора, зазвичай за плату, з домовленістю про їх повернення пізніше.

Розглянемо роль запозичень у житті людини. Запозичення можуть бути цінним інструментом, якщо використовувати їх правильно. Проте важливо усвідомлювати ризики, пов'язані з ними, та використовувати їх відповідально, щоб не опинитися в скрутному фінансовому становищі.

6. У кого людина може позичити гроші

Позичити
в родичів

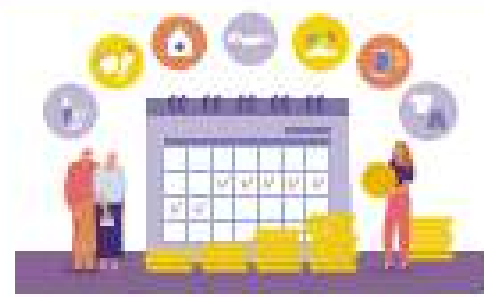

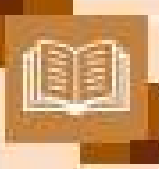
Узяти кредит
у кредитній
установі

Купити товар
з відтермінуванням
платежу
(наприклад, оплата
частинами)

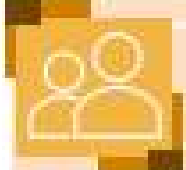
Спробуймо з’ясувати **плюси** та **мінуси** запозичень.

Користь від запозичень		Ризик від запозичень	
 <p>Дозволяє інвестувати в майбутнє</p>	Кредит на освіту може допомогти отримати кращу роботу та вищий дохід у майбутньому. А іпотека дозволяє купити будинок, щоб не витратити гроші на оренду	 <p>Проценти та додаткові витрати</p>	Борги необхідно повертати з процентами, це означає, що ви заплатите більше, ніж позичили. Це може створити фінансовий тягар
 <p>Вирішує нагальні потреби</p>	Непередбачувані обставини, як-от медичні випадки або ремонт автомобіля, вимагають негайних витрат, на які може не вистачати заощаджень	 <p>Емоційний стрес</p>	Великі або численні борги можуть створити психологічний стрес через тиск їх повернення
 <p>Допомагає планувати бюджет</p>	Для покупок великих товарів, як-от меблі або техніка, використання кредиту може допомогти розподілити витрати, щоб вони були більш керованими	 <p>Вплив на кредитну історію</p>	Прострочення по кредитах може негативно позначитися на кредитній історії, ускладнюючи майбутні запозичення

Кредит – це кошти, що надаються кредитором у власність позичальника під зобов’язання останнього через визначений договором строк повернути кредитору таку ж суму коштів та сплатити відсотки за користування ними.

Слово «кредит» у перекладі з латинської *credo, creditum* означає «вірю», «довіряю».

Прочитайте вислів Квентіна Хаббарда: «Найбезпечніший спосіб подвоїти свої гроші – це скласти їх удвоє і покласти у власну кишеню». Обговоріть, правдивим чи хибним з фінансової точки зору може бути цей вислів. Які альтернативні способи подвоїти свої гроші існують у сучасному світі?

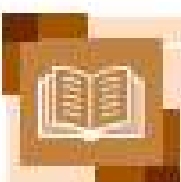
Прочитайте українське прислів'я: **«Борг, як сажа: трошки торкнись – увесь чорний будеш».**

1. Дослідіть історичний та культурний контекст, у якому зародилося це прислів'я. Яке значення мало боргування в українському суспільстві?

2. Обговоріть, як це прислів'я відображає філософію ставлення до боргу. Чи можна вважати борг негативним явищем за будь-яких обставин?

3. Проаналізуйте, як це прислів'я може бути застосоване до сучасної економіки. Чи змінилося ставлення до боргу із часом?

4. Як це прислів'я може бути корисним для людей, які прагнуть досягти фінансового успіху та покращити своє життя?

Кредитна історія – це запис усіх кредитних операцій особи, що включає інформацію про взяті кредити, платіжну дисципліну, наявність прострочень по платежах.

Чому важлива кредитна історія?

Кредитна історія є важливим індикатором для банків та інших кредиторів під час прийняття рішень про надання кредиту та визначення умов кредитування. Позитивна кредитна історія, яка свідчить про своєчасні платежі та відповідальне ставлення до кредитних зобов'язань, може поліпшити умови кредитування для позичальника, включно з нижчими процентними ставками та вищими сумами кредитів. Водночас негативна кредитна історія може ускладнити або навіть зробити неможливим отримання кредиту.

Як покращити кредитну історію:

- Своєчасно сплачуйте кредити та інші зобов'язання.
- Уникайте великої кількості одночасних кредитних запитів.
- Користуйтеся кредитом розумно, не допускаючи перевантаження своїх фінансових можливостей.
- Регулярно перевіряйте свою кредитну історію на наявність помилок та не-санкціонованих записів.

Управління кредитною історією – це важлива частина фінансового планування, яка може мати значний вплив на ваші фінансові можливості в майбутньому.

Для того щоб знайти баланс між користю від запозичень та ризиками, потрібно ретельно оцінити свою фінансову ситуацію. Зважте, наскільки це необхідно та чи зможете ви впоратися з виплатами. Виберіть правильний тип запозичення (іпотека для покупки житла; студентські позики для оплати навчання; бізнес-кредити для розвитку вашого бізнесу; споживчі кредити для покупки якогось товару чи послуги або повсякденне користування кредитними картами). Дослідіть різні кредитні пропозиції та виберіть найбільш вигідні умови з низькими процентними ставками та комісіями. Розробіть реалістичний план погашення позики, який включає чіткий графік платежів, ураховуючи свої доходи та витрати.

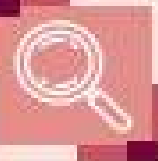

Якщо ви вже вирішили брати кредит, то треба звернути увагу на декілька важливих факторів.

1. **Процентна ставка.** Важливо розуміти, ставка є фіксованою (не змінюється із часом) чи змінною (може змінюватися залежно від ринкових умов). Зверніть увагу не тільки на процентну ставку, але й на загальну суму переплати за кредитом.
2. **Комісії та додаткові платежі.** Деякі банки стягують плату за відкриття кредитного рахунку або його обслуговування. Умови та комісії за дострокове погашення кредиту також важливі, особливо якщо ви плануєте погасити кредит раніше терміну.
3. **Термін кредиту.** Довгострокові кредити можуть мати нижчу щомісячну плату, але загалом будуть дорожчими через проценти.
4. **Вимоги до позичальника.** Деякі банки мають строгіші вимоги до кредитної історії та рівня доходів.
5. **Страховання кредиту.** Іноді банки вимагають страхування кредиту, що може збільшити його вартість.
6. **Відгуки та репутація банку.** Пошукайте відгуки інших клієнтів про роботу з банком, особливо про процес обслуговування кредитів.
7. **Швидкість видачі кредиту.** Якщо вам терміново потрібні гроші, важливо, щоб банк міг швидко обробити вашу заявку.

Не зупиняйтеся на першій-ліпшій пропозиції. Ознайомтеся з рейтингом найнадійніших банків України, використовуйте онлайн порівняльні сервіси, відвідайте вебсайти кількох банків або зверніться до кредитних брокерів, щоб знайти найвигідніші умови.

Вибір банку для отримання кредиту – важливе рішення, яке вимагає виваженого підходу та уважного аналізу умов. Пам'ятайте, що ідеального кредиту, ймовірно, не існує, але можна знайти оптимальне рішення, яке відповідатиме вашим потребам і фінансовим можливостям.

Самостійна робота. Оберіть для прикладу декілька банків в Україні та проведіть дослідження умов, на яких обрані вами банки видають кредити. Порівняйте ці умови та зробіть висновок щодо вашого вибору. Обговоріть висновки в класі.

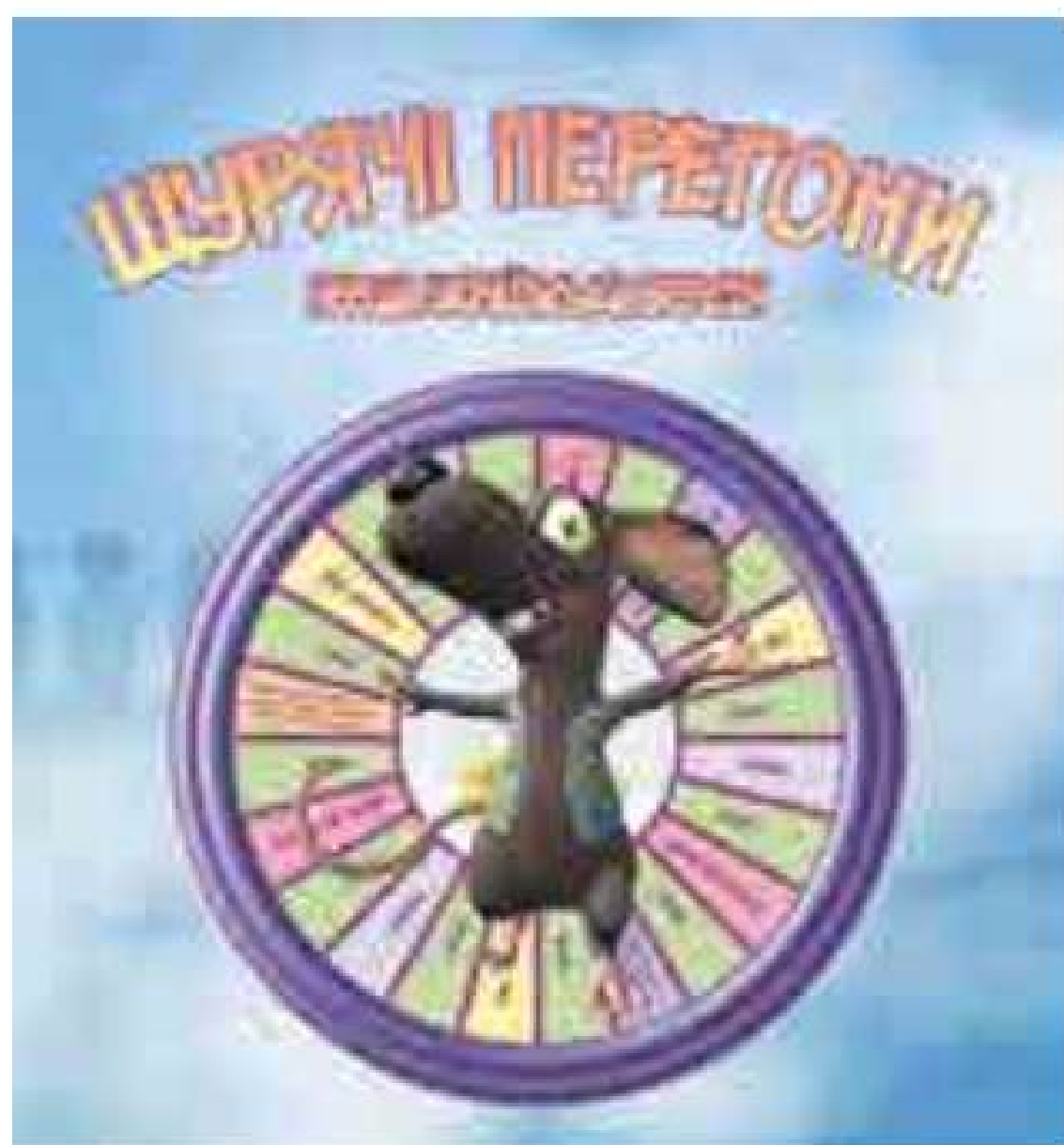

Створіть рекламу для одного з досліджуваних банків. Підкресліть ті умови, які вам здалися найбільш цікавими. Презентуйте ідею в класі.

7. Фінансово-економічні ігри

Ви вже отримали знання про бюджет, заощадження, депозити, інвестування та кредити. Це важливі складники керування своїми фінансами. Але ви повинні розуміти – **знання складників ще не означає вміння керувати своїми фінансами**. Наприклад, коли ви граєте в шахи, ви, звичайно, повинні знати, як можуть ходити всі шахові фігури. Це необхідно, але цього недостатньо, щоб грати добре. Треба ще розуміти позицію на дошці та знати достатню кількість «стандартних» комбінацій. Це потребує постійного тренування.

Те саме стосується вашого вміння ефективно керувати фінансами. Вам **потрібно тренувати це вміння**. Як це робити «найдешевшим» шляхом? Людство давно знає відповідь на це питання. Треба грати в різні

українського суспільства.

Освітній потенціал: гра може включати елементи фінансової грамотності, управління ресурсами, а також навички соціальної взаємодії та переговорів. Вона може мати різні версії та адаптації, кожна з яких надає унікальні правила та сценарії, відображаючи певні аспекти суспільства чи культури.

«Щоб мати багато грошей, потрібно вміти не лише заробляти, а й ефективно ними керувати».

Воррен Баффет,
інвестор

із замкненого циклу роботи на зарплату, і перейти на «шосе швидкості», де ваші інвестиції забезпечують достатній дохід, щоб покрити ваші щомісячні витрати.

Фінансове планування та інвестиції: гравці повинні збалансувати свої доходи та витрати, робити інвестиційні рішення, які можуть включати нерухомість, акції, бізнеси та інші активи, що приносять дохід.

фінансово-економічні ігри. Це буде значно дешевше, ніж проводити експерименти з грошима в реальному житті.

Ось декілька прикладів таких ігор. Фінансово-економічні ігри починалися як настільні ігри, де гравці могли використовувати фінансове планування, управління ресурсами та торгівлю.

Однією з перших ігор, яка вплинула на цей жанр, була «Монополія», створена в 1935 році. Ця гра базувалася на раніше створеній грі «The Landlord's Game», метою якої було показати недоліки монополістичного капіталізму. У цій грі гравці купують та продають нерухомість.

Гра «Щурячі перегони» – це настільна гра, що вигадана й популярна здебільшого в Україні. Її можна порівняти з класичними настільними іграми на кшталт «Монополії», але з унікальними правилами та механіками, які відображають культурні та соціальні аспекти

Гра **Cash Flow** створена Робертом Кійосакі, автором відомої книжки «Багатий тато, бідний тато». Ця настільна гра була розроблена для того, щоб навчити гравців фінансової грамотності та інвестиційних принципів, наголошуючи на важливості створення пасивного доходу.

Мета гри: основна мета гри полягає в тому, щоб вийти з «гонки щурів», тобто

Освітній потенціал: гра розроблена так, щоб навчити гравців ключових принципів інвестування, управління боргом, визначення прибуткових можливостей та ризик-менеджменту. Ця гра забезпечує практичне розуміння фінансових принципів у форматі, що є доступним і зрозумілим для гравців різного віку.

Гра «**Життєвий капітал**» – це українська версія гри Cash Flow Роберта Кійосакі. Адаптована під український менталітет, гра вчить заробляти, аналізувати своє ставлення до грошей і вміло ними розпоряджатися.

Основним завданням гри є на-працювання навичок взаємодії з грошовим ресурсом. У процесі проходження гри гравці вчаться керувати, зберігати, накопичувати та розпоряджатися своїми фінансами. А також використовувати цінні папери, купувати та продавати нерухомість, започатковувати бізнес. Гра моделює різні життєві процеси: інфляція, звільнення, спадщина, весілля, народження дітей та багато інших.

Розвиток і поширення жанру фінансово-економічних ігор

У 1980-х і 1990-х роках з'явилися більш складні та глибокі комп'ютерні симулятори, як-от SimCity (1989). **SimCity** дозволяв гравцям будувати місто та управляти ним, розвиваючи інфраструктуру та збалансовуючи бюджет. Ця гра стала одним з ключових представників жанру і вплинула на багато інших ігор.

Пізніше, у середині 1990-х, на сцену вийшли такі ігри, як **Capitalism**. Capitalism, зокрема, вважається однією з найреалістичніших бізнес-симуляцій, оскільки дозволяє гравцям керувати великою корпорацією.

Упродовж останніх років було випущено кілька фінансово-економічних ігор. Наприклад, **Capitalism Lab** (2012) – покращена версія класичної гри Capitalism II, яка включає глибоке управління бізнесом та економічні симуляції.

Автор цього підручника кілька років викладав у бізнес-школі. Він бачив, що найбільш зацікавленими слухачі бізнес-школи були тоді, коли протягом двох років вони у складі бізнес-команд грали у фінансово-економічну комп'ютерну гру-симуляцію. Ця гра давала їм можливість випробувати у віртуальній ігровій реальності ті ідеї, які було б досить ризиковано реалізувати на практиці.

Головні підсумки теми

- ▶ **Заощадження** – це важливий складник родинного бюджету. Якщо в родині немає заощаджень, то вона, по-перше, фінансово ризикує в разі несподіваного припинення або зменшення доходів. По-друге, неможливо здійснювати такі витрати (будинок, авто, навчання), які значно вищі, ніж місячний дохід.
- ▶ Для заощаджень потрібні **стабільний дохід, бюджетування та фінансова дисципліна**.
- ▶ Зберігати заощадження можна різними шляхами. Найбільш надійний шлях – це банківський **депозит**. Він дозволяє не тільки зберігати гроші, але й отримувати відсотки.
- ▶ Існують більш **ризиковані**, але й більш дохідні шляхи зберігання заощаджень та їх збільшення – **інвестиції**. Є різні види інвестицій, найбільш надійні – це купівля облігацій. Але облігації – не найбільш прибуткові інвестиції. Все, що надійно, зазвичай дає не найбільший прибуток.
- ▶ Окрім заощаджень, депозитів, інвестування, можливе використання такого фінансового інструменту, як **позика**. Це дає можливість у разі критичної потреби запозичити гроші в банку. Іноді це може бути розумний вихід із скрутної ситуації. **Позикою, або кредитом**, має сенс користуватися, якщо ви розумієте, що зможете їх повернути у визначений термін. Позика – це досить корисний, але ризикований фінансовий інструмент.
- ▶ Для того щоб ефективно користуватися всіма фінансовими інструментами, дуже корисно **тренувати це вміння**. Ми радимо грати у фінансово-економічні ігри (як настільні, так і комп'ютерні симуляції). Це дає можливість випробувати різні інструменти у віртуальній фінансовій реальності.

Тема 4. Фінансова безпека та шахрайство

Фінансова незалежність – це не те, що вам дається, а те, що ви створюєте для себе.

Бодо Шефер,
німецький письменник
та мотиваційний тренер

У цій темі ви дізнаєтесь про різні види шахрайства, як захистити свою особисту й фінансову інформацію, що робити, якщо ви стали жертвою шахрайства, та як створити для себе та своєї родини фінансову безпеку.

1. Що таке фінансова безпека

Як ви вважаєте, що таке фінансова безпека? Із чого вона складається? Що треба робити, щоб відчувати себе у фінансовій безпеці?

Фінансова безпека – це стан, який характеризується фінансовою захищеністю від загроз, ризиків та небезпек, здатністю забезпечити ефективний процес накопичення фінансових ресурсів з метою подолання негативних впливів у напрямку нарощення векторів особистого розвитку. Дії, що стосуються фінансової безпеки, повинні стати такими ж звичними, як особиста гігієна або турбота про своє здоров'я.

Фінансова безпека дає відчуття впевненості та контролю над своїм життям. Це можливість жити без постійного стресу через гроші, впевнено дивитися в майбутнє та йти до своїх цілей.

Сформувати фінансову безпеку – це не просто накопичити певну суму грошей. Це цілий процес, який потребує комплексного підходу, що включає планування, самодисципліну та розумне управління своїми фінансами.

Першим кроком на шляху до фінансової безпеки є розробка чіткого плану, який враховуватиме ваші доходи, витрати, цілі та ризики. Складіть бюджет, який допоможе вам відстежувати свої витрати та

контролювати їх. Визначте свої фінансові цілі, як короткострокові, так і довгострокові, наприклад, накопичення на перший внесок на житло, подорож мрії або забезпечення комфортної пенсії.

Важливо також мати резервний фонд на випадок непередбачених обставин, таких як втрата роботи, хвороба або інші форс-мажорні ситуації. Цей фонд має становити суму, яка дозволить вам прожити протягом декількох місяців без втрати рівня життя.

Не лише зберегти свої гроші, а й примножити їх допоможе інвестування. Існує безліч інвестиційних інструментів, як-от акції, облігації, нерухомість, золото, які можуть допомогти вам досягти своїх фінансових цілей швидше. Проте, перш ніж інвестувати, важливо ретельно дослідити ринок і вибрати ті інструменти, які відповідають вашим цілям та ризикам.

Намагайтеся уникати боргів або якнайшвидше їх погасити, адже борги – це серйозний тягар, який може завадити вам досягти фінансової безпеки. Складіть план погашення боргів, який допоможе вам найефективніше позбутися їх.

Захистити себе від фінансових втрат у разі непередбачуваних подій вам допоможе страхування життя, здоров'я та майна. Оберіть надійні страхові компанії та плани страхування, які відповідають вашим потребам.

Фінансова грамотність – це ключ до успішного управління своїми фінансами. Постійно вивчайте нову інформацію, читайте книжки та статті про фінанси, відвідуйте семінари та вебінари. Це допоможе вам приймати кращі фінансові рішення та уникати помилок.

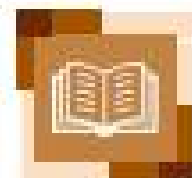
Пам'ятайте, що фінансова безпека – це не просто мрія, а реальна мета, якої можна досягти завдяки наполегливості, самодисципліні та розумному підходу до своїх фінансів.

Створіть чіткий план, інвестуйте свої кошти, контролюйте борги, страхуйте ризики, постійно навчайтеся – і ви обов'язково збудуєте міцний фундамент для свого безтурботного та впевненого майбутнього.

Важливо вміти планувати, заощаджувати, інвестувати й бути обережними з тим, як ви витрачаєте свої кошти. Це допоможе вам створити міцну фінансову основу на майбутнє.

2. Фінансове шахрайство

Світ навкруги нас не завжди безпечний. Досить багато людей намагаються «робити гроші» незаконними та кримінальними шляхами. Серед них – фінансові шахраї. Їхня діяльність заснована на тому, що людям часто не вистачає фінансової грамотності та розуміння тих загроз, що існують у фінансовому світі. Цим користуються фінансові шахраї.

Фінансове шахрайство – це злочинна діяльність, метою якої є спрямування грошових потоків між суб'єктами фінансових відносин, у результаті яких відбувається отримання економічних вигід шахраєм та збитків – жертвою шахрайських дій.

Фішинг – це вид шахрайства, що відбувається в інтернеті, коли зломисники намагаються обманом змусити жертву розкрити конфіденційну особисту або фінансову інформацію. Це може відбуватися через електронну пошту, текстові повідомлення, соціальні мережі або через фальшиві вебсайти, які імітують легітимні сервіси. Шахраї можуть використовувати цю інформацію для вчинення крадіжки коштів. Повідомлення фішингу часто містять заклики до негайної дії, погрози блокування рахунків або пропозиції вигідних угод, щоб спонукати жертву до швидких дій без достатнього аналізу.

Скімінг – це фізичний метод крадіжки інформації з банківських карток. Зломисники встановлюють спеціальні пристрої на банкомати, платіжні термінали або інші пристрої для читання карток. Ці

пристрої, відомі як «скімери», непомітно сканують і зберігають інформацію з магнітної смуги картки під час транзакції. Іноді шахраї також установлюють приховані камери або клавіатурні накладки для перехоплення ПІН-кодів. Отриману інформацію потім використовують для створення дублікатів карток або для несанкціонованих транзакцій.

Шимінг (англ. *shimming*) – це вид атаки на безпеку, за якої зловмисники використовують тонку пластину або пристрій для крадіжки інформації з магнітної смуги банківських карток під час транзакції. Цей пристрій, який називається «шим», уставляється всередину слота для карток у банкоматі або терміналі оплати. Коли користувач вставляє свою картку, шим зчитує дані магнітної смуги і зберігає їх. Пізніше зловмисник може витягти ці дані та використовувати їх для створення дублікату карт.

Хакерство – це вид кіберзлочинності, який включає незаконне проникнення в комп'ютерні системи з метою крадіжки або маніпуляції фінансовою інформацією та ресурсами.

Фінансове хакерство може мати серйозні наслідки для індивідуальних користувачів, компаній та навіть цілих економік.

Важливо вживати заходів безпеки, як-от використання складних паролів, двофакторна аутентифікація та регулярне оновлення програмного забезпечення, щоб захистити себе від таких атак.

Двофакторна аутентифікація (2FA) – це метод захисту акаунтів, який вимагає два різні види підтвердження вашої особи перед тим, як надати доступ до акаунту. Замість того, щоб використовувати лише пароль, 2FA вимагає ще один додатковий етап, щоб зробити ваш акаунт більш безпечним. Коли ви входите у свій акаунт з нового пристрою або місця, система спочатку запитає ваш пароль, а потім зажадає другий фактор – наприклад, код, який прийде вам у SMS. Унаслідок цього набагато важче для хакерів отримати доступ до ваших акаунтів, навіть якщо вони дізнаються ваш пароль.

Фармінг (англ. *farming*) – це вид інтернет-шахрайства, який полягає в перенаправленні користувачів з легітимних сайтів на фальшиві вебсторінки без їх відома. Ці фальшиві сторінки зазвичай імітують дизайн та інтерфейс справжніх сайтів, особливо банківських або платіжних систем, з метою викрадення конфіденційної інформації, як-от логіни, паролі, номери кредитних карток та інші персональні дані.

Особливим видом фінансового шахрайства є фінансова піраміда. **Фінансова піраміда** – це вид інвестиційного шахрайства, яке базується на ієрархічній структурі. Нові учасники вносять кошти, які використовуються для виплати прибутків раніше приєднаним інвесторам. Ця модель залежить від постійного набору нових інвесторів для підтримки виплат, і вона нестійка, оскільки не генерує реального прибутку або продукту.

Фінансові піраміди, на жаль, мають глибоке коріння в історії України. Їх поява сягає ще 90-х років минулого століття, коли країна переживала період бурхливого розвитку ринкової економіки та нестабільності.

«Найвідоміші» піраміди:

«Український будинок Селенгу» (1992–1995): ця піраміда, заснована Сергієм Потехіним, пропонувала високі відсотки за вкладення у зведення будинку, якого насправді не існувало.

B2B Jewelry (2010-ті): ця піраміда, що діяла під виглядом ювелірної компанії, пропонувала людям купувати ювелірні вироби з великими знижками та залучати нових учасників, щоб отримувати прибуток.

Онлайн-піраміди (2010-ті – сьогодні): з розвитком інтернету з'явилися нові типи пірамід, які використовують онлайн-платформи та соціальні мережі для залучення нових учасників. Ці піраміди часто маскуються під інвестиційні проєкти, криптовалютні схеми або онлайн-магазини.

3. Як захиститися від фінансового шахрайства

Захист від фінансового шахрайства вимагає пильності, обізнаності та вміння захищатися від шахраїв. Ось кілька порад, які допоможуть вам захистити свої фінанси:

1. Зберігайте особисту інформацію в таємниці. Ніколи не діліться своїми паролями, ПІН-кодами або іншою особистою інформацією. Будьте обережні з наданням особистих даних телефоном, в інтернеті або через електронну пошту, якщо ви не впевнені в ідентичності запитувача.

2. Створюйте складні паролі, які включають літери, цифри та спеціальні символи. Уникайте повторного використання паролів для різних рахунків.

3. Регулярно перевіряйте виписки з вашого банківського рахунку та кредитних карток на предмет несанкціонованих транзакцій.

4. Використовуйте двофакторну аутентифікацію.

5. Обережно ставтеся до електронних листів та повідомлень. Будьте насторожі щодо фішингових атак та не клікайте по

підозрілих посиланнях в електронних листах чи повідомленнях.

6. Використовуйте антивірусне програмне забезпечення.

7. Обмежте використання публічного Wi-Fi для фінансових операцій.

8. Використовуйте захищені платіжні методи. Здійснюючи онлайн-покупки, використовуйте захищені платіжні методи, відомі системи.

9. Будьте обережні, коли користуєтеся терміналами.

10. Якщо ви виявили несанкціоновану діяльність або стали жертвою шахрайства, негайно зв'яжіться з вашим банком, щоб заблокувати ваш рахунок.

Застосування цих порад може значно знизити ризик стати жертвою фінансового шахрайства. Важливо завжди залишатися обережним та інформованим про потенційні загрози.

Пропонуємо вам пограти в гру «**Шахрайство по телефону**». Це групова гра. Один з вас грає роль шахрая і намагається отримати від вас інформацію про ваші особисті дані. Другий працює в компанії, яка продає по телефону щось дуже цікаве для вас і за вигідними умовами. Третій є співробітником банку й намагається розповісти вам про нову послугу, яка вас може зацікавити. Ви не знаєте, хто з ваших друзів грає яку роль. Вам потрібно зрозуміти ознаки загрози та прийняти рішення щодо продовження розмови.

4. Захист прав споживачів фінансових послуг

Оскільки ми живемо в суспільстві, то користуємося різноманітними послугами фінансових установ, як-от банки, страхові компанії та інші. Від моменту, коли ми вступаємо у взаємодію з фінансовими установами, ми стаємо «споживачами фінансових послуг». Які права та обов'язки мають споживачі фінансових послуг? Чи захищені вони? Спробуймо разом відповісти на ці запитання.

Фінансові послуги – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах осіб, інших, ніж надавач такої фінансової послуги. Це депозити, позики, інвестиції та інше.

Споживач фінансових послуг – фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою чи незалежною професійною діяльністю.

Захист прав споживачів фінансових послуг. Захист прав споживачів фінансових послуг в Україні забезпечується на декількох рівнях, включно з державними органами, законодавством та громадськими ініціативами. **Національний банк України (НБУ), Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України та Антимонопольний комітет України** – це державні органи, які займаються захистом прав споживачів.

Національний банк України має повноваження на захист прав споживачів фінансових послуг і регулює поведінку банків та небанківських фінансових установ щодо їхніх клієнтів. У Національному банку України створено Управління захисту прав споживача фінансових послуг. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України відповідає за нагляд за небанківськими фінансовими установами. Антимонопольний комітет України забезпечує захист від недобросовісної конкуренції.

Захист прав споживачів фінансових послуг є важливим завданням не лише держави, але й самих споживачів. Вивчивши свої права та вміючи ними користуватися, ви зможете захистити себе від недобросовісних дій фінансових установ та сприяти розвитку прозорого й справедливого фінансового ринку.

Що це означає в реальному житті? Як ви можете захищати свої права як споживачі фінансових послуг? Ось деякі приклади, коли ви можете потребувати захисту своїх прав.

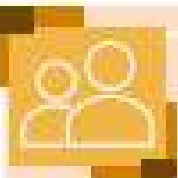
- Ви прийшли до банку, щоб покласти свої заощадження на депозитний рахунок. Працівник банку розповів вам про умови депозитів, які він вам пропонує. Але вам щось не зовсім зрозуміло, і ви починаєте ставити йому питання. Працівник банку вам відповідає, що він уже все вам пояснив, та відмовляється продовжувати бесіду й намагається переконати вас, щоб ви підписали угоду про депозит зараз. Дивимось на головний принцип відносин споживача з фінансовою установою: *своєчасне «надання клієнту необхідної, повної, доступної та достовірної інформації про фінансову та/або посередницьку послугу, достатньої для прийняття ним свідомих рішень, зокрема про вартість такої послуги, про надавача фінансової послуги та/або посередника, а також про ризики, пов'язані з отриманням такої фінансової та/або посередницької послуги» (Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», 2023 р.).*

Отже, поведінка працівника банку порушує ваші права. Ви можете звернутися до керівника відділення банку, а в разі його відмови допомогти вирішити питання – через офіційний сайт банку звернутися зі скаргою до його керівництва. Це не ваші примхи, а ваше право як грамотного споживача фінансових послуг.

- Ви уклали з банком кредитну угоду, отримали гроші та виплачуєте відсотки за договором. Вам прийшов лист з банку, у якому повідомляють про вашу заборгованість з виплати відсотків. Вам незрозуміло, на підставі чого банк нарахував цей борг. Ви йдете до відділення банку та намагаєтесь отримати відповідь у його працівника. Він посилається на пункт договору й каже, що на підставі цього пункту було нарахування. Ви не згодні з цим висновком, але працівник банку не хоче продовжувати розмову. Тут навіть не в тому річ, правильно чи ні ви й працівник банку розумієте пункт договору. Річ у тому, що якість обслуговування не відповідає умовам. Ви маєте право звернутися до керівника відділення, а в разі потреби написати скаргу на офіційний сайт банку та відправити на адресу банку листа з докладним описом ситуації та всіма потрібними копіями документів.

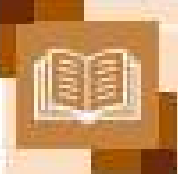

Радимо вам обговорювати все, що ви вивчаєте в цьому курсі, з батьками. Це може бути корисно і вам, і батькам, адже додаткові знання про фінанси ніколи не бувають зайвими.

Пропонуємо вам скласти правила обачливої фінансової поведінки користування банківською картою для учня вашого віку. Ви повинні використовувати те, про що дізналися в цій темі. Вам треба зробити перелік типових ситуацій, у яких ви можете опинитися, та вирішити, як поводитися в таких ситуаціях. Це дуже корисне практичне завдання, під час його виконання ви перейдете від простого знання про захист ваших фінансів до розуміння – а що треба робити?

У цьому курсі ви отримали багато корисної інформації щодо фінансової обізнаності. Зокрема, дізналися багато нових термінів, які використовуються у фінансовій сфері.

Добре розуміння значення цих термінів та зв'язку між ними потрібне для розуміння того, що ви робите, коли керуєте своїми фінансами. Коли ми вводили терміни, які могли б бути вам незрозумілі, ми записували їх у рубриці «Нові терміни, словничок». Зараз ми пропонуємо вам зробити ваш особистий «фінансовий словничок» різних термінів, про які ви дізналися в цьому курсі. Ви можете, наприклад, включити до свого словничка всі терміни, що ми описали.

Крім того, ви можете додати туди інші терміни, які видаються вам важливими. Після закінчення цієї роботи ви можете перевірити свої знання. Наприклад, хтось описує зміст терміна, а інші повинні цей термін назвати.

Головні підсумки теми

- ◀ Щоб мати фінансову безпеку, вам потрібна самодисципліна та постійні цілеспрямовані зусилля. Ви маєте навчитися робити заощадження, розуміти найкращий для вас засіб збереження цих заощаджень та їх збільшення.
- ◀ Ви повинні вміти захищати свої гроші. Для цього потрібно розуміти наявні загрози з боку фінансових шахраїв. Вам треба бути обізнаними про засоби, якими користуються ці ошуканці. Пам'ятайте, що шахраї винаходять щодалі нові засоби, до захисту від яких треба бути готовими. Стежте за цим через інтернет та різні навчальні заходи. Постійно поновлюйте перелік небезпечних дій, які можуть створювати загрозу для ваших грошей. Сформулюйте свої правила обачливої фінансової поведінки та завжди виконуйте їх. Це допоможе зберегти ваші гроші.
- ◀ Коли ми отримуємо різноманітні фінансові послуги в державі, ми стаємо споживачами фінансових послуг. Ця наша роль у суспільстві передбачає певні права та обов'язки. Їх потрібно знати, щоб у разі виникнення складних ситуацій добре розуміти, як поводитися у спілкуванні з фінансовими закладами. Пам'ятайте, що існує низка державних органів та громадських ініціатив, що можуть захистити ваші фінансові права. Це Національний банк України, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Антимонопольний комітет України та громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 4

Бюджет літнього відпочинку

Мета роботи: навчитися планувати сімейний бюджет, заощаджувати кошти та приймати відповідальні фінансові рішення, орієнтуючись на реальні життєві ситуації.

ХІД РОБОТИ:

Завдання 1. Сім'я Петренків (батьки та 12-річна донька) вирішили поїхати на тиждень у Карпати. Їхній загальний бюджет на відпочинок – 20 000 грн. Оберіть варіант використання бюджету за основними категоріями витрат. Поясніть свій вибір.

	Варіант 1	Варіант 2
Витрати на житло	5 000 грн	4 000 грн
Харчування	3 000 грн	2 500 грн
Екскурсії	2 000 грн	1 500 грн
Розваги	2 000 грн	1 500 грн
Непередбачені витрати	3 000 грн	3 000 грн
Залишок		

Завдання 2. Сім'я хоче відвідати кілька екскурсій та атракцій:

Підйом на гору канатною дорогою – 300 грн/особа.

Екскурсія до водоспаду – 250 грн/особа.

Відвідування термальних басейнів – 400 грн/особа.

Майстер-клас із гуцульських ремесел – 200 грн/особа.

Маючи бюджет на розваги 2000 грн, складіть оптимальну програму. Які фактори ви врахуєте під час вибору?

Завдання 3. На третій день відпочинку в доньки розболівся зуб, потрібно терміново відвідати стоматолога. Вартість лікування становить 1000 грн. Як ця ситуація вплине на ваш бюджет? Звідки візьмете гроші на лікування? Як це вплине на інші заплановані витрати?

Завдання 4. Прямуючи до водоспаду, родина зупинилася в магазині сувенірів. Батьки та дитина побачили багато цікавих речей і захотіли купити їх усі на згадку про чудовий відпочинок. Що може статися з бюджетом, якщо витратити значну частину грошей на сувеніри?

Чому важливо дотримуватися запланованих витрат?

Завдання 5. Щоб отримати гарні спогади про літню подорож, родина вирішила, крім сувенірів, купити ще чудові вишиванки. Для цього мама вирішила скористатися кредитною картою. Які можуть бути наслідки використання кредитних коштів без плану їх повернення?

Чому важливо мати план повернення боргу?

Завдання 6. Складіть список «золотих правил» управління бюджетом під час відпочинку.

Зробіть висновки (напишіть короткий рефлексивний текст про те, що ви дізналися про бюджет відпочинку в процесі виконання цієї роботи та як плануєте використовувати ці знання в майбутньому).

Навчальна гра «Карпатський маршрут»

Мета гри: Навчитися ефективно планувати літній відпочинок у Карпатах, раціонально розподіляючи свій бюджет та враховуючи можливі несподіванки.

ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ КОРИСТУВАЧА

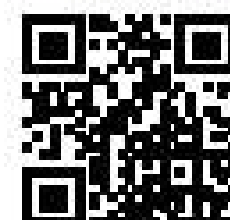
Кількість гравців: Від 2 до 6 гравців.

Ігрові фішки: Фішки гравців у вигляді маленьких туристів або рюкзаків.

Вік гравців: від 10 років.

Тривалість гри: 30–60 хвилин (залежить від кількості гравців та обраного варіанта гри).

Завантажити матеріали для гри можна за посиланням <https://cutt.ly/6rtX58Sm> або QR-кодом.

Комплектація:

- Ігрове поле із зображенням карпатського маршруту.
- Фішки гравців (6 шт.) у вигляді маленьких туристів або рюкзаків.
- Гральний кубик (1 шт.).
- Картки «Витрати» (20 шт.).
- Картки «Бажання» (20 шт.).
- Картки «Непередбачені обставини» (20 шт.).
- Ігрові гроші (номіналом 20, 50, 100, 500, 1000 грн).

Підготовка до гри:

Розкладіть ігрове поле на рівній поверхні.

Кожен гравець обирає собі фішку та ставить її на старт маршруту.

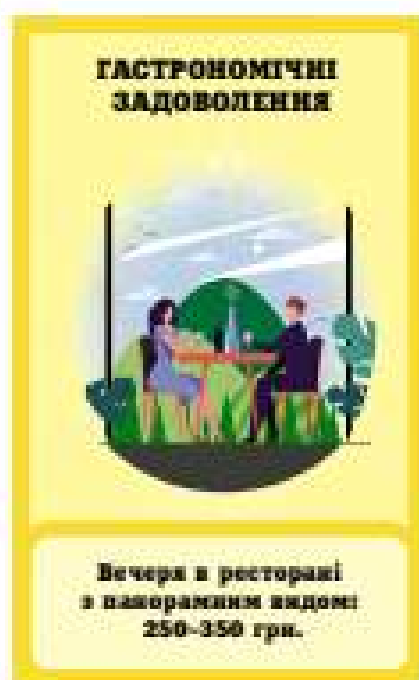
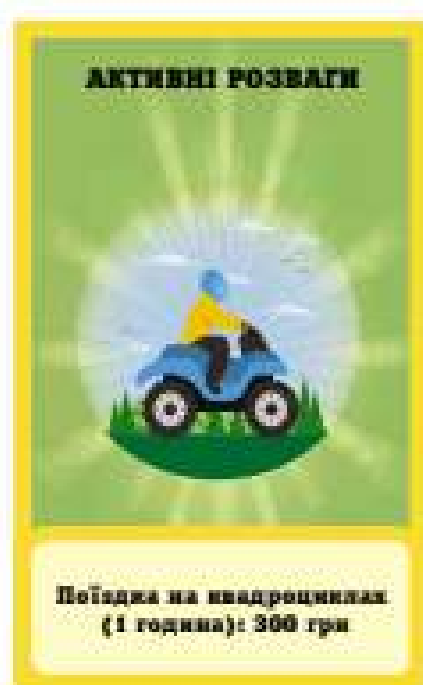
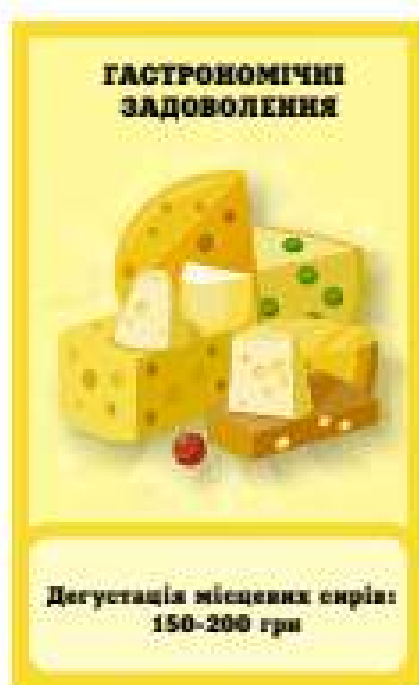
Перетасуйте колоди карток «Витрати», «Бажання» та «Непередбачені обставини» й покладіть їх окремо сорочкою вниз поруч з ігровим полем.

Кожен гравець отримує початковий капітал для планування відпочинку:

- Короткий варіант гри: 3000 грн.
- Довгий варіант гри: 5000 грн.

Правила гри:

1. Право першого ходу визначається жеребкуванням або домовленістю. Далі хід переходить до гравця праворуч.

2. Гравець, чия черга ходити, кидає гральний кубик та переміщує свою фішку на відповідну кількість секторів вперед по обраному маршруту.

3. Важливо! Рух маршрутом відбувається згідно зі вказівками на ігровому полі.

4. Якщо фішка гравця потрапляє на сектор «ЕКО», він зупиняється та виконує завдання, вказане на цьому секторі.

5. Якщо фішка гравця потрапляє на спеціальний сектор ігрового поля, гравець зупиняється та виконує завдання, вказане на цьому секторі.

6. Якщо фішка гравця потрапляє на сектор «Непередбачені обставини», гравець бере картку «Непередбачені обставини» та виконує вказану на ній дію. Це може бути як позитивна подія (отримання додаткових коштів, можливість переміститися вперед), так і негативна (втрата коштів, пропуск ходу).

Дії клітинок:

- «Витрати»: Гравець бере картку «Витрати» та сплачує вказану суму.
- «Бажання»: Гравець може обрати картку «Бажання», але це зменшить його бюджет.
- «Заощадження»: Гравець може відкласти частину своїх коштів на заощадження.
- Хід переходить до наступного гравця праворуч.

Закінчення гри:

Гра закінчується, коли один з гравців досягає фінішу маршруту або коли закінчується заздалегідь визначений час гри.

Підрахунок результатів:

Після завершення гри гравці підраховують залишок свого бюджету та додають до нього суму заощаджень. Перемагає той гравець, який має найбільшу суму коштів.

Оцінка ефективності:

Гравці оцінюють, наскільки ефективно вони спланували свій літній відпочинок, враховуючи отримані враження та витрачені кошти.

Примітки:

Правила гри можуть бути змінені або доповнені за домовленістю гравців.

Гра розвиває фінансову грамотність, вчить планувати бюджет та приймати зважені рішення.

Гра сприяє розвитку логічного мислення, стратегічного планування та вміння адаптуватися до непередбачуваних ситуацій.

Бажаємо успіху на маршруті! Плануйте мудро та використовуйте бюджет ефективно!

ПРАКТИЧНА РОБОТА № 5

Складання правил обачливої фінансової поведінки користування банківською картою

Мета роботи: ознайомитися з основами користування банківськими картами, навчитись обачливої фінансової поведінки; розвинути навички безпечного користування банківськими картами; сформувати відповідальне ставлення до фінансових операцій.

ХІД РОБОТИ:

Завдання 1. Розгляньте зображення платіжної карти для дітей та підлітків від 6 до 17 років. Яку важливу інформацію на ній розміщено?

Яку інформацію про платіжну карту можна повідомляти стороннім особам?

Яку інформацію карти НЕ можна повідомляти нікому?

Завдання 2. Скористайтесь допомогою інтернету та з'ясуйте, які банки пропонують банківські карти для дітей. Яку назву мають ці карти?

Назва банку	Назва карти	Основні переваги над дитячими банківськими картами інших банків

Завдання 3. Прочитайте коротку розповідь про пригоди школяра з його першою банківською картою та дайте відповідь на запитання.

Перша карта Сашка

Сашко не міг повірити своїм очам, коли батьки вручили йому власну банківську карту на 14-й день народження. «Це твій перший крок до фінансової незалежності», – усміхнувся тато.

Наступного дня Сашко з гордістю показав карту друзям. «Круто! Давай купимо щось онлайн!» – запропонував найкращий друг Максим. Сашко завагався, згадавши настанови батьків про обережність.

Після уроків хлопці зайшли в кафе. Сашко, відчуваючи себе дорослим, розплатився картою. Однак, уводячи пін-код, він не прикрив клавіатуру рукою. «Агов, обережніше!» – застеріг його Максим.

Увечері Сашко вирішив зробити онлайн-покупку. Він довго вибирав безпечний сайт, перевіряючи наявність захищеного з'єднання. Раптом вискочило яскраве вікно з пропозицією виграти приз. Палець завмер над кнопкою «Ок». «Стоп! – подумав хлопець. – Це може бути небезпечно».

Через тиждень Сашко помітив дивну транзакцію в історії платежів. Серце закалатало, але він згадав поради батьків і одразу зателефонував до банку.

Виявилося, що це була помилка магазину, яку швидко виправили. «Ти правильно вчинив, що одразу повідомив нас», – похвалив оператор.

Сашко зрозумів, що мати власну карту – це не лише свобода, але й відповідальність. Він пообіцяв собі повсякчас бути пильним та обережним, щоб його фінансові пригоди завжди закінчувалися щасливо.

З того дня хлопець став експертом з фінансової безпеки серед своїх друзів, ділячись порадами та застерігаючи від необачних кроків. Його перша банківська карта стала не лише інструментом платежів, але й квитком у світ фінансової грамотності.

Яку важливу пораду щодо безпеки використання банківської карти Сашко проігнорував у кафе?

Чому Сашко завагався, коли Максим запропонував щось купити онлайн? Які ризики можуть бути пов'язані з онлайн-покупками?

Яку потенційно небезпечну дію хлопець ледь не зробив під час онлайн-покупки? Чому це могло бути ризиковано?

Як Сашко правильно відреагував, коли помітив дивну транзакцію в історії платежів? Чому це була правильна дія?

Які уроки Сашко засвоїв про відповідальність, пов'язану з використанням банківської карти?

Чому важливо перевіряти наявність захищеного з'єднання, здійснюючи онлайн-покупки?

Як би ви порадили Сашку захистити свій пін-код під час використання карти в громадських місцях?

Які ще правила безпечного використання банківської карти ви можете додати до тих, що згадані в оповіданні?

Зробіть висновки (напишіть короткий рефлексивний текст про те, що ви дізналися про правила безпечного використання банківської карти в процесі виконання цієї роботи та як плануєте використовувати ці знання в майбутньому).

ГОЛОВНІ ПІДСУМКИ КУРСУ

- **Гроші є дуже важливою частиною життя суспільства.** Без грошей суспільство було б зовсім іншим, важко навіть уявити яким.
- Гроші пройшли **великий шлях еволюції**, який відображав зміну технологій та уявлення людей про те, що таке гроші.
- Гроші виконують декілька **важливих функцій у суспільстві** – засіб обігу, міра вартості, засіб платежу, засіб нагромадження (заощадження) та світові гроші.
- Людина, розпоряджаючись своїми фінансами, зазвичай робить вибір між такими варіантами: **витрачати, економити, інвестувати, позичати.**
- У кожного варіанта існують свої ризики та характерні наслідки. Якщо ви їх розумієте та враховуєте, вам буде легше ухвалювати **ефективні фінансові рішення.**
- Існують різні **типи фінансової поведінки**, кожному з них притаманні свої характерні ризики та наслідки. Ці типи відрізняються тим, у якій пропорції найчастіше реалізуються варіанти вибору.
- Існує певний зв'язок між рисами характеру та фінансовою поведінкою людини. Корисно розуміти **свої характерні риси та тип своєї фінансової поведінки.** Це допоможе ухвалювати ефективні фінансові рішення.
- Людина в суспільстві може відігравати різні ролі. Ми розглядали ролі **особистості, споживача та громадянина.** Ці ролі тісно пов'язані між собою.
- Загальна фінансова поведінка особистості впливає на фінансову поведінку людини в ролі **споживача.** Споживач, наприклад, може бути економним, імпульсивним, розсудливим, планувати на довгий період та ін.
- На поведінку споживача та прийняття рішення про купівлю товару чи послуги впливають багато факторів – потреби та бажання, ціна товару, якість товару та відгуки, реклама та мода, соціальний вплив, емоційний стан.
- Уміння **ефективно спілкуватися** з продавцем дає покупцю додаткову можливість робити покупки, що відповідають його вимогам.
- Громадянин вступає в цілу низку **фінансових відносин з державою.** Виконання своїх фінансових обов'язків громадянами, з одного боку, дає можливість державі виконувати свої зобов'язання перед громадянами. З другого боку, невиконання своїх обов'язків громадянами призводить до того, що вони не можуть повною мірою отримувати від держави того, що держава має робити для своїх громадян.
- Якщо ви розумієте всі фактори, що впливають на вашу поведінку в різних ролях, ви можете свідомо ухвалювати важливі **фінансові рішення**, що стосуються вас як особистості, споживача та громадянина.
- Живучи у світі з **обмеженими ресурсами**, ми повинні вчитися робити вибір з урахуванням наших **можливостей.**
- Модель Маслоу дає **приклад ієрархії видів потреб** людини. Вона допомагає зрозуміти мотиваційні фактори людини, яка намагається зробити свій вибір між задоволенням різних потреб.
- Якщо ви опиняєтесь у ситуації, де потрібно **зробити свій вибір**, корисно мати **алгоритм**, до якого ви звикли та розумієте, як він працює.
- **Інтереси та потреби родини не зводяться до простої суми інтересів членів родини.** Треба розуміти такі потреби, які притаманні родині загалом. Від того, які потреби ставляться вище – родини загалом чи окремих її членів, залежить те, як задовольняються ці потреби.
- Бажано мати **внутрішні правила родини**, що стосуються головних принципів ухвалення рішень про задоволення родинних потреб. Це значно полегшує цей непростий процес.

- **Бюджет** родини дозволяє чітко розуміти – які **доходи** має родина та на які потреби й бажання ці доходи **витрачаються**.
- Бюджет дає можливість здійснювати **оперативний контроль** грошей родини та **довгострокове фінансове планування**.
- Різні види й типи бюджетів призначені для **різних потреб** – оперативного керування, довгострокового накопичення, інвестицій, виконання фінансових зобов'язань, як-от погашення боргів.
- Планування кишенькових грошей для дітей є важливим для **виховання фінансової грамотності та відповідальності**.
- **Заощадження** – це важливий складник родинного бюджету. Якщо в родини немає заощаджень, то вона, по-перше, фінансово ризикує в разі несподіваного припинення або зменшення доходів. По-друге, неможливо здійснювати такі витрати (купівля будинку, авто чи навчання), які значно вищі, ніж місячний дохід.
- Для заощаджень потрібен **стабільний дохід, бюджетування та фінансова дисципліна**.
- Зберігати заощадження можна різними шляхами. Найбільш надійний шлях – це банківський **депозит**. Він дозволяє не тільки зберігати гроші, але й отримувати відсотки.
- Існують більш **ризиковані**, але й більш доходні шляхи зберігання заощаджень та їх збільшення – це **інвестиції**. Існують різні види інвестицій, найбільш надійні – купівля облігацій. Але облігації не є найбільш прибутковими інвестиціями. Все, що надійно, зазвичай, дає не найбільший прибуток.
- Окрім заощаджень, депозитів, інвестування, можливо використовувати такий фінансовий інструмент, як **позика**. Це дає можливість у разі критичної потреби запозичити гроші в банку. Іноді це може бути розумний вихід зі скрутної ситуації. **Позикою**, або **кредитом**, має сенс користуватися, якщо ви розумієте, що зможете її повернути у визначений термін. Позика – це досить корисний, але ризикований фінансовий інструмент.
- Щоб ефективно користуватися всіма фінансовими інструментами, дуже корисно **тренувати це вміння**. Ми радимо грати у фінансово-економічні ігри (як настільні, так і комп'ютерні симуляції). Це дає можливість випробувати різні інструменти у віртуальній фінансовій реальності.
- Щоб мати **фінансову безпеку**, вам потрібна самодисципліна та постійні цілеспрямовані зусилля. Ви маєте навчитися робити заощадження, розуміти найкращий для вас засіб збереження цих заощаджень та їх збільшення.
- Ви повинні вміти **захищати свої гроші**. Для цього потрібно розуміти загрози з боку фінансових шахраїв та засоби, якими користуються шахраї. Пам'ятайте, що шахраї винаходять щодалі нові засоби, до захисту від яких треба бути готовими. Постійно поновлюйте перелік небезпечних дій, які можуть створювати загрозу для ваших грошей. Розробіть **свої правила обачливої фінансової поведінки та завжди виконуйте їх**. Це допоможе зберегти ваші гроші.
- Коли ми отримуємо різноманітні **фінансові послуги** в державі, ми стаємо **споживачами** фінансових послуг. Це роль у суспільстві, яка має свої **права та обов'язки**. Ви повинні добре знати ці права та обов'язки, щоб у разі виникнення складних ситуацій добре розуміти, як поводитися у спілкуванні з фінансовими закладами. Пам'ятайте, що існує низка державних органів та громадських ініціатив, що можуть захистити ваші фінансові права. Це Національний банк України (НБУ), Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, Антимонопольний комітет України та громадські організації споживачів (об'єднання споживачів).

СЛОВНИЧОК

А

Активи – це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до надходження фінансових вигід у майбутньому.

Акція – це цінний папір, який випускає акціонерне товариство.

Б

Бюджет родини – це фінансовий план, який показує, скільки грошей родина заробляє і на що витрачає свої кошти впродовж певного періоду, наприклад, місяця або року.

В

Воркшоп (англ. *workshop*) – це інтенсивний навчальний захід, на якому учасники навчаються завдяки власній активній роботі.

Г

Грошові відносини – це взаємодія між людьми та організаціями, що включає обмін грошей на товари, послуги або ресурси, накопичення багатства та інвестування в майбутнє.

Д

Двофакторна аутентифікація (2FA) – це метод захисту акаунтів (рахунків), який вимагає два різні види підтвердження вашої особи перед тим, як надати доступ до акаунту.

Депозит – це грошові кошти в готівковій чи безготівковій формі у валюті України чи в іноземній валюті або в банківських металах, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений термін зберігання чи без зазначення терміну (під відсоток або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Е

Економічні блага – це товари та послуги, які задовольняють потреби людей.

З

Заощадження – це частина грошових доходів, яку людина відкладає для за-

доволення якихось конкретних потреб у майбутньому – для досягнення своїх фінансових цілей.

Запозичення – у фінансовому сенсі означає отримання позики або кредиту. Це коли особа бере гроші в борг у банку або іншої фінансової установи і зобов'язується повернути ці гроші згодом, зазвичай з додатковою сумою у вигляді процентів.

І

Інвестування – це вкладення грошей у якийсь *актив*, який через деякий час може дати прибуток.

К

Кредит – це кошти, що надаються кредитором у власність позичальника під зобов'язання останнього через визначений договором строк повернути кредитору таку ж суму коштів та сплатити відсотки за користування ними.

Кредитна історія – це запис усіх кредитних операцій особи, що включає інформацію про взяті кредити, платіжну дисципліну, наявність прострочень по платежах.

М

Маркетингові комунікації – це спосіб, яким компанії розмовляють з людьми або іншими компаніями, щоб розповісти про свої товари або послуги. Мета таких комунікацій – переконати людей купити ці товари чи скористатися послугами.

П

Поведінка споживача – це характерні риси того, як люди вирішують, що купувати, коли купувати, де купувати та чому вони купують ті чи ті речі.

Потреби – це необхідність у чомусь, бажання володіти певними речами, відчуття нестачі та невдоволення, якщо це бажання залишається незадоволеним.

Прості відсотки – це спосіб розрахунку суми відсотків, який полягає у множенні основної суми на процентну ставку та кількість періодів, за які відсотки повинні бути сплачені.

Р

Ролі людини в суспільстві – це різні «завдання» або «персонажі», якими ми є в різний час і в різних місцях протягом нашого життя.

С

Скімінг – це фізичний метод крадіжки інформації з банківських карток. Зловмисники встановлюють спеціальні пристрої на банкомати, платіжні термінали або інші пристрої для читання карток.

Складні відсотки – це спосіб нарахування відсотків, за якого нараховані відсотки періодично додаються до базової суми (капіталізуються).

Споживач фінансових послуг – фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою чи незалежною професійною діяльністю.

Стратегія – це план або набір дій, який ти складаєш, щоб досягти певної мети чи вирішити проблему.

Ф

Фармінг (англ. *farming*) – це вид інтернет-шахрайства, який полягає в перенаправленні користувачів з легітимних сайтів на фальшиві вебсторінки без їх відома.

Фіатні гроші – тип грошей, цінність яких походить не від власної вартості або гарантії обміну на золото чи іншу валюту, а від державного наказу використання їх як засобу платежу.

Фінансова безпека – це стан, який характеризується фінансовою захищеністю від загроз, ризиків та небезпек, здатністю забезпечити ефективний процес накопичення фінансових ресурсів з метою подолання негативних впливів у напрямку нарощення векторів особистого розвитку.

Фінансова піраміда – це вид інвестиційного шахрайства, яке базується на ієрархічній структурі. Нові учасники вносять кошти, які використовуються для виплати прибутків раніше приєднаним інвесторам.

Фінансова поведінка людини – це сукупність дій та рішень, які вона ухвалює стосовно своїх грошей.

Фінансове шахрайство – це злочинна діяльність, що відображає грошові потоки між суб'єктами фінансових відносин, у результаті яких відбувається отримання економічних вигід шахраєм та збитків – жертвою шахрайських дій.

Фінансові послуги – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах осіб, інших, ніж надавач такої фінансової послуги. Це депозити, позики, інвестиції та інше.

Фішинг – це вид шахрайства, що відбувається в інтернеті, коли зловмисники намагаються обманом змусити жертву розкрити конфіденційну особисту або фінансову інформацію.

Х

Хакерство – це вид кіберзлочинності, який включає незаконне проникнення в комп'ютерні системи з метою крадіжки або маніпуляції фінансовою інформацією та ресурсами.

Ш

Шимінг (англ. *shimming*) – це вид атаки на безпеку, за якої зловмисники використовують тонку пластину або пристрій для крадіжки інформації з магнітної смуги банківських карт під час транзакції.

ЗМІСТ

Розділ I. Прикладні фінанси

Тема 1. Гроші в житті людини	6
Тема 2. Фінансова поведінка	14
Тема 3. Ролі людини: особистість, споживач, громадянин	25

Розділ II. Родинні фінанси

Тема 1. Потреби та інтереси родини	36
Тема 2. Плануємо родинний бюджет	46
Тема 3. Запозичення, заощадження та інвестиції	60
Тема 4. Фінансова безпека та шахрайство	77